OPVSCVLA
DE VOLVPTATE
ET DOLORE

De Risu, & Fletu; de Somno, & Vigilia;
De Fame, & Siti

NICANDRI IOSSII VENAFRANI.

ROMÆ
Apud Franciscum Zanettum. M D LXXX.
Cum Licentia Superiorum.

ADMODVM

ILLVSTRI AC REVEREND·

D. IOANNI BAPTISTÆ BILLIO

Saronis Comiti a Cubiculo Sanctiſsimi

D. Noſtri GREGORII XIII.

NICANDER IOSSIVS S. P. D.

HABET laudandarum artium procreatrix philoſophia, Illuſtris, & præſtantiſſime Comes, vt cum ipſa per ſe res obſcuras, & a communi hominum intelligentia remotas explicet, & in lucem proferat, tum proſit ſtudioſis, tum incredibili etiam eorum animos, qui res a natura occultatas ſagaciter venātur, vbi ad alicuius implicitæ quæſtionis enodationem venerunt voluptate perfundat; ita cum duabus potiſſimū rationibus mens, quæ nunquam expleri poteſt in hoc ſtatu ad vnu aliquid cupide perſequendum rapiatur, ſiue cum vtilitatis, ſiue cum voluptatis lux aliqua oſtenditur (vtilitatem namque cum honeſtate coniungo) mirum dictu eſt, quantopere in earum rerum,

de quibus doctrina est quædam subtilior pulchri tudine, ac fructu conquiescat. Hinc ab ipso ferme constituto orbe, excellentissimi viri, omnibusque omnino bonis instructissimi fuerunt, qui illud ingenij acumen, quo assequi quiduis facile potuissent, in hoc vnum opus a quo cætera splendore, & gloria vincerētur, contulerunt, nimirum ab hoc fonte deriuari credebant (neque eos fallebat opinio) omnia quæ tum ad rerum perreconditarū, causarumque, quibus ea continentur naturalem cognitionem, tum etiā ad prudentem negotiorum susceptionem, accuratam administrationem, celeremque confectionem pertinerent, vt vix satis laudari possit ea vox plena grauitatis, qua vir ille vnus Greciæ sapientissimus, longeq; doctissimus Plato rerum publicarum fœlicitatem in philosophorum hominum virtute collocauit: Qua etiā causa adductos non paucos existimem, vt quamquam magno rerum gerendarum onere premerentur, quicquid tamen otij superesset, id totum in eorum, qui de Philosophia aliquid scripserunt, lectione consumerent, non solum vt in ea animus, deposita prope curarum mole, interquiesceret, ac propemodum interspiraret, sed etiam vt ad alia, quæ instarent negotia paratior, ac doctior fieret. Quippe sæpe etiam naturam magistram, qua duce errari haud potest, secuti, quán

tum

tum hominibus datum eſt, ita effecerũt, vt eius ſolertiam non admirati minus quam imitati fuiſſe videantur: Ad quam ſummam Principum virorum laudem tu generis claritate, ſtudio, & ingenij ſplendore quam proxime accedis, virtutem namque & ſapientiã cũ nobilitate fœliciter coniunxiſti, vt inter viros omnes vtraq; ratione ſplenderes, & antiquam illam maiorum tuorum dignitatem conſeruares; hinc ego, & illo etiam quo teneor tibi aliqua in re inſeruiendi deſiderio rem non indignam facturus exiſtimaui, ſi hoſce labores qualeſcunq; de rebus ad philoſophiam pertinentibus, meos, tibi vni, cui nihil neq; a natura denegatum, neque a fortuna non delatum eſt, offerrem, quod etiam vehementer optabat Illuſtris Cæſar Marius, ratus fore, vt in iſta tua fructuoſa hominum vita, tuisque occupationibus, cum relaxare animum voles, recreare illum, ac reficere paululũ poſſis, ſi ad noſtrarũ diſputationũ quaſi ſuburbanos quoſdam hortos diuerteris nõ magnificos quidẽ illos, atq; vberes, ſed ſalubres, vt puto, & amenos, ac forſitan eo iucundiores quod eius manu culti ſunt, cui nihil optatius eſt, quam vt poſſit, nihil antiquius, quam vt cupiat ex ſe extare aliquid, quo eius inſignem erga amplitudinem tuam obſeruantiam omnes non modo, qui nunc ſunt, ſed qui futuri ſunt etiam homines, ætatesq,

cogno-

cognoſcant. Quod tu, ſi munuſculum tua illa, qua rebus etiam minimis magnum pondus affers humanitate, vt ſpero, complecteris, non vereor, ne quemadmodum tu animum, ſic cæteri omnes munus, eiusque offerendi cauſam vehementer non probent. Vale.

A DE VOLVPTATE ET DOLORE OPVSCVLVM PRIMVM.

Explicatur quæ ſit differentia inter dolorem, diſplicentiam, triſtitiam, ſiue mœſtitiam, atque
B etiam inter voluptatem, & lætitiam. Caput I.

QVONIAM vitæ noſtræ plurimam ferè partem circa dolorem & voluptates abſumimus, atque videntur primæ affectiones ſenſuū & intellectus, vt cenſet Ariſt. in lib. Ethicorum, propterea nō erat conſentaneum, vt earum nullam habētes ſollicitudinē,
C tractationē hanc animaſtico neceſſariā perperam dimitteremus, à noſtro illo iampridem ſuſcepto munere deflectentes: Cum vero affectus animæ, aut animati corporis viderētur, nemini obſcurū eſſe arbitror, quòd vegetatiuæ parti non cōueniant, niſi fortaſſis placeat per quandam translationem ſumere voluptatem pro conſueta & familiari operatione rerum naturaliter operantium, à qua ſcilicet perficiantur, quemadmodum videtur latio calidorum corporū, frigidorum autem quies, vnde con-
D ſueuerunt dicere naturam ignis, & cognata illius gaudere motu, terram autem quiete, ſiue immobilitate in centro vniuerſi, atque ita videntur gaudere, quoniam ſic bene ipſorū naturæ ſeſe habeant, & conſeruentur; ex oppoſitis autem triſtari nempe ignem quiete, terram vero motu ſecus locum, quoniam contrario modo, ac naturæ illorum poſtulant, afficiuntur, itaq; vt gaudet ignis motu

tu secũdũ illã analogiã, ita propter quietem tristatur, & emarcescit, sed vere neq; voluptas est, neq; etiã dolor: de illo igitur dolore atque voluptate habendus est sermo, qui sentienti, aut omnino intelligenti animæ parti, vel ipsi cognoscenti ascribatur corpori, ac primũ volumus explicare quandam differentiam nominum, ne illis fortasse neglectis cuncta reddantur obscura, deinde per quam potissimum animæ partem obtingant, quæ sit eorum natura, quæ deinceps necessaria esse videantur ad voluptatis & doloris generationẽ, & quibus modis contingere possit aliquem gaudere vel tristari, quid tum fiat in ipsa anima, ex quibus postremo explicabitur finis & obiectũ vtriusque. Primum itaque sciendum est placuisse Arist. decimo libro Ethicorum omnes tristitias appellare dolores, & gaudia voluptates, tametsi peraucta & multiplicata sint nomina, hoc enim factum est ab alijs cuiusdã distinctionis gratia, itaque vsitato more loquendi consueuerunt omnes illũ dũtaxat appellare dolorem qui fit in sensu tactus per tristem videlicet ipsius sensationem corruptiuam organi, siue qualitatum eius conuenientium, quæ sunt vitæ propriæque saluti necessariæ, alios vero nequaquam illi appellant dolores, sed tristitias quasdam, & eorum opposita voluptates & gaudia, quasdã insuper tristes & iniucundas cognitiones, admonitionesque aliorum sensuum nempe visus & auditus, gustus, & olfactus appellant displicẽtias, & iniucundas cognitiones, vtpote si visiua facultate, quædam turpia & fœda suspiciamus, si forsitan asperas quasdam voces, illasque in musicis dissonantes, seu prauos odores, saporesque ingratos quomodolibet sentiamus siue inepte aliquem dicentem auscultemus, ac certe videntur dolores non esse neq; mœstitiæ, quoniam eo tempore possemus esse in lætitia cõstituti, absurdum autem est, minimeq; possibile vt idem tempore eodem possit esse lætus & mœ-

A & mœstus. Lætitia vero videtur esse effectus voluptatis mentis, aut potentiæ cuiuspiam interioris tanquam effectus ab ipsa cognitione, doloreue proficiscens, seu tãquam finis, non secus, atque mœstitia cuiusdam doloris soboles, & finis, sunt enim è regione oppositæ: itaque videtur lætitia non esse mentis gaudium, sed animi tranquillitas aut alacritas, & vacuitas curarum cum existimatione, aut saltẽ præsuppositione status optimi, quasi videatur huic homini se esse cunctis solutum curis, &
B nullius mali opinio, memoriaue suppetat, aut tãquam euicta exstinctaq; despiciatur, ita vt expeditum ipsum faciat ad omnes voluptates facillime suscipiẽdas, ac ferme gestiat, atque hinc sequitur curarum solutos vt plurimum esse lætos, atque illos etiam qui ad pauca respiciunt, & propter desipientię notam nulla premũtur sollicitudine, atq; illos qui propter celerem sensus motũ, & caloris vbertatem spiritus habent alacriores, & principium minus compressum, vnde etiam vinum lætos ef-
C ficit potatores, quoniam calefacit, motum auget, & cõfidentiam parit, spiritus facit alacriores, soluit compressiones, & suspensiones dolorum, & vim addit principio: quapropter frequentes huiusmodi lætitiæ potissimum sine causa obortæ desipientiã referunt, & animum auertentem seria & honestiores curas, atque cogitationes, & studia melioris vitæ: At contraria mœstitia, quam alij etiam tristitiam appellant, videtur esse remissio quædã, & tristis animi suspensio referens dolorem & angores,
D tanquam effectus doloris proprius, qui partem internam animę occupauit, aut intrinsecus ipsum principiũ: sic enim spontanei quidam mœrores efficiuntur, & quãdoque tum propter principij occupationẽ & molestias, tum etiã confusas quasdam alioqui tristes existimationes exoriuntur potissimum natura, & temperamẽto melancolicis: sed mihi videretur, eam ad voluptatem aptis-

 sime

ſime referri: hanc autem ad ipſum dolorem, dico autē intrinſecū, quem alijs viſum eſt appellare triſtitiā propter diſtinctionem: per ſe enim lætitia eſt ſicut habitus quidā voluptatis perſeuerans propter exiſtimationē aut præſuppoſitionē optimi ſtatus vacuitatis inquam curarum & malorum omniū; vnde ſimul fit animi tranquillitas & alacritas quædam, ac nos ſubinde id ſolum ſolemus appellare lætitiam, quod eſt diminutum: mœſtitia vero eſt ſicut habitus quidā doloris perſeuerās propter exiſtimationem ſaltem confuſam, aut præſuppoſitionē mali ſtatus à cauſa nimirum extrinſeca, vel intrinſecus officiente, vt onus quoddam nimis moleſtum videatur animo impendere propter illam exiſtimationem, quòd ſit in miſera fortuna, & ſtatu admodum remiſſo, idque perſeuerat quouſque non ſoluatur, ſedeturque exiſtimatio, aut alia quæpiam recens inducta opinio priorē eiciat & obruat, vel bonum aliquid ſiue oblectamentū animū auertat ab illa exiſtimatione, & ſoluat compreſſionem, ſuſpenſionemque illam dolorificam. A B C

In qua parte animæ proxime, & immediate fit voluptas, & dolor. Caput II.

Magna difficultas videtur eſſe quibuſdam philoſophis, in qua ſcilicet parte animæ ſit proxime repoſita voluptas & dolor, ac quidam inepte arbitrarentur, vtrāque affectionem eſſe propriā facultatis appetitiuæ, D ac nullam præterea gaudere, triſtariue niſi vt eſt appetēs ſiue amans amore concupiſcentiæ & fruitionis, aut contra perſequēs odio, nam voluptas & dolor odio & amori familiariſſime ſunt coniuncti, quaſi vero hoc ita fiat, vt quando facultas aliqua cognoſcens quidpiam perceperit, quod plane bonum, ſiue apparens, vel alterutro modo

A modo iucundũ videatur, mox ab illa cognitione nuda subeat opus appetitus, & oblectamenro perfundatur, itaque si sit eadem facultas quæ appetit, & cognoscit, ratione tamen diuersa, vel omnino alia, illa profecto vt appetẽs bonis hisce subiectis, & iucũdis delectetur, quod multis rationibus probãt: quoniã vbi est amor & odiũ, ibidem sane voluptas & dolor esse deberet, sed amor & odium consistit in appetitu, igitur in eodem sit dolor & voluptas. Secundo hoc confirmatur ab obiectis prout
B sunt causæ istorum, porrò bonum & iucundũ sunt obiecta appetitus rationalis & sensitiui: sed voluptas à bono siue iucundo proficiscitur; dolor autem ab oppositis, igitur in alterutro appetitiuo consistũt: Præterea ex ipso actu, nam dolor & voluptas sunt affectus quidam: neuter enim cognitio est, sed affectus à quibusdam exorientes cognitionibus, ergo in affectiua ipsa parte animæ consistunt: hæc autem est appetitiua, in qua cæteri affectus similes efficiuntur, scilicet odium, amor, ira, & illorum cognata: Id denique confirmatur, nisi enim per appetitum fierent, fœlicitas profecto, quæ, vt videtur omnibus, est præstantissima, voluptas non cõsisteret in actu voluntatis, quód est absurdum, namque amor ipse fruitionis, qui videtur esse tota substantia illius fœlicitatis manet in appetitu: attamen si voluptates quæcunque excipi possunt ab obiectis ipsis essent in potẽtijs cognitiuis fœlicitas consisteret in actu intellectus, cognoscens autem ita videtur facere quemadmodum si ostendat, at
D que indicet bonum, quod deinde vt bonum est, aut delectabile delectat appetitum, vnde ex illius oblectamẽto exoritur amor; hic autẽ non fit nisi ea parte quæ voluptate afficiatur, sicut odium à dolore, & tristitia proficiscitur. Hæc autem opinio sine vlla difficultate repugnat Aristoteli, rationĩ, & sensato experimento, quapropter ab ipsa potissimum veritate coactus fateor, voluptatem

& dolorem fieri in omni ſenſu, imaginatione,& memo A
ria, quin etiam in intellectu,ac demum in ipſo appetitu
tam ſenſitiuo, quàm rationali; cuncta enim manifeſta
ſunt ſigillatim per ſingula diſcurrenti. Siquidē dicebat
Ariſtoteles decimo Ethicorum cap. quarto ex profeſſo
quòd dolor & voluptas in omni efficiatur ſenſu, & intel
lectu; ſic enim ait ad verbum: In omni namque ſenſu
voluptas eſt, & in mente ſimili modo cōtemplationeue,
hoc etiam aliàs tum illo, tum ſequenti capite confirma
uit. Sed ratione hoc ipſum patet,& eſt ratio ipſius Ariſt. B
qui arguebat hoc modo, nam perceptio iucundi & mo-
leſti per ſe dolorem & voluptatem efficit, ſed omnes ſen
ſus interni aut externi, intellectus & vterque appetitu,
in proprio genere ſubiectorū ſinguli habent nonnulla
quæ ſunt per ſe iucunda & conuenientia, alia contra in-
iucunda igitur in cunctis efficitur dolor & voluptas, &
certe hoc altera ratione videbatur neceſſarium, nimirū
ab ipſo fine propriaque functione, quoniam debebat
natura aptare dolorem & voluptatē illis potentijs quæ C
ad vitæ tutelam erant ſubſtitutæ, vt cuſtodiam hanc ſibi
creditam dolore pariter inſtante ac voluptate quamop-
time tuerētur, porrò niſi guſtus proprias haberet volup-
tates, proprioſque dolores nō eligeret magis vnū quàm
alterū, ſed omnia viderentur pariter conuenientia,ſiue
incouenientia citra delectum, quod etiam alijs eueniret
potentijs,ſed quid oportet plures afferre rationes? valde
enim futile eſt,tantam habere curam rerum manifeſtiſ-
ſimarum; quis enim non experitur in ſe ipſo in cunctis D
ſenſibus, cæteriſque potentijs cognoſcentibus dolorem
æque & voluptatem fieri ſub ea qua cognoſcūt ratione?
Cum propterea reuocatum eſſet in dubium apud vete-
res ſi dolor & voluptas eſſet ipſa formaliter triſtis, blāda-
que cognitio, vel aliud quidpiā ab ipſa cognitione in-
ſeparabile, de quo iamiam ſumus tractaturi, an non for-

A tasse censes dolorem qui ex soluta efficitur vnitate concurrente dumtaxat appetitu fieri, quasi vero vel spontanea res sit ille dolor, & non fiat antequã appetitus se cõuertat odio id quod soluit prosequens, non ne vides ꝙ dolor præcedit odium, & voluptas præcedit amorem, & appetitum? effectus autem nullus est antequam sit causa in actu, sed pro maiori dilucidatione sciendum est oẽs voluptates & dolores esse proprias affectiones facultatũ cognoscentium, nam appetitus vel est alicuius earũ ope
B ratio, vel saltem illa met facultas ratione tantum distincta, quamobrem & hic est ordo in operando, cum sensus aut intellectus bonum aliquid siue iucundũ cognouerit, continuo si bonum est illud auet atque amat, vel amore concupiscentiæ, vel amore amicitiæ & fruitionis, cum autem amat, siue desiderat, fortasse magis gaudet: hinc enim actiones spontaneæ ioci, relaxationes, somni quietes, studium, & cognata istorum delectant, ea namque si sponte & cum desiderio facimus, sunt magis iucũ
C da, attamen proprie sub ea ratione qua cognoscunt, oblectantur, aut dolent, & quemadmodum amor est effectus cognitionis iucũdæ siue alicuius boni veri vel apparentis, eodem etiam modo appetitus, dolor, & gaudiũ, & si cum illo amore fit voluptas, hoc etiam fit propter cognitionem: quod enim amat, hoc etiam amando cognoscit: visus enim cum viderit aliquod pulchrum, videndo afficitur voluptate, inde procedit amor, & desiderium fruendi: illa tamen fruitio nequã & lasciua pa-
D riter blanda, & suauissima est cognitio, & consueuerunt appellare fruitionem iucũdas quasdam & claras cognitiones non dimittentes, cum commoditate & possessione quadam, amorem vero fruitionis illũ appellant qui ab ea proficiscatur cognitione, ipsique existat coniunctissimus, minimeque separabilis: patet igitur quæ nã potentiæ gaudeant, & doloribus afficiantur, ac quomo-

do per

do per appetitũ & voluntatem obtingere possint, quippe qui voluptatem & dolorem augere valeat in ea, quæ cognitionis est compos, facultate, vel contra obtũdere vires, & existentiam pro apparente mutare, ac certe non est modica vis, & propterea dicebat Arist. secundo Ethicorum cap. tertio, virtutes oẽs & vitia ex dolore & voluptate proficisci, & hæc illas vicissim comitari. Nunc vero superest vt dissoluantur illorum rationes: Ad primã autem respondeo concedens assumptum, illud videlicet quod in eo fit dolor & voluptas, in quo amor & odiũ generatur: etenim hæc in ipsa quæ cognoscit facultate fiunt: cum enim iucundum & conueniens aliquid nouerità quo delectari senserit, statim amore illius accenditur; aut contra in odium & inimicitias se conuertit; si tristem fecerit sensationem: attamen voluptas amorẽ præcedit, quamuis fieri potest vt intendãtur illius vires subcrescente pariter amore, nequaquam vero vt amat vel odio habet, præcise gaudet vel dolet, sed potius quia dolet vel gaudet, insuper appetit & amat, aut auersatur & odit. Secũda deinceps ratio quæ ab obiectis desumitur, multo facilius diluitur: supponũt enim facultates per obiecta differre vt censet Arist. secundo de Anima: itaq; vt differt bonum & verum, bonum iucundum & sensibile, tantum etiam differt intellectus & voluntas, sensus & appetitus sensitiuus, sed, aiunt dolor, & voluptas appetituũ sectantur obiecta, igitur in appetitu dumtaxat fiunt, minor videtur esse manifesta; quoniam à singulis procedũt obiectis, vt sunt iucunda, ac modo aliquo bona. Respondeo quòd intellectus est per se veri & boni: voluntas autem est boni tantum cogniti, ac similiter in sensu: is enim vbi conueniẽs aliquid cognouerit, ab illo tãquã iucũdo & bono afficitur voluptate, & iucũdũ hoc censet bonũ ac cupit: quis enim neget ne fiat dolor, velit aut nolit quispiã soluta vnitate, aut ne fiat voluptas

tactui

A tactui cum multa frigiditate doleret, ab ipso calore? om
nis plane virtus si appetere & amare aliquid debeat, ea
dūtaxat ratione amat & cupit; quia bonū & conueniens
sit vel tale saltem videatur, & contra nihil auersetur, ac
odio prosequatur, nisi illud perspexerit esse malum, mi-
nimeque iucundum: itaque ad hæc pertingit ipsa co-
gnitio, ac talia cognoscenti cum esset in actu, fiebat do
lor & voluptas. Ad tertiam quia nondum manifestum
est quid sit vtraque affectio si concedā affectus pro maio
B ri parte fieri per appetitum, haud tamen necessariū om
nes, nam quidam manifeste ab alijs procedunt faculta-
tibus, ipsa namque verecundia est quidam affectus, sed
minime ab appetitu proficiscens, at potius ex sensu &
opinione, sed de hac re paulo post dicemus vberius. Po-
strema etiam difficultas nullius est momēti, nam etsi cō-
cedam fœlicitatem optimam consistere in actu volunta
tis, nequaquā sequeretur ob id omnes dolores, volupta
tesque per hanc fieri potestatem animæ, sed aliquas tan
C tum & fortasse omnium præstantiores: at neque illud
verum est, quoniam Aristoteles cum antea diuisisset fœ
licitatem in actiuam & contemplatiuam, hanc postre-
mā & optimam decimo Ethicorum cap. septimo redde-
bat intellectui, & in contemplatione putabat consiste-
re, quæ est vt clara visio, quod in sequenti capite multo
explicatius confirmauit sumpto argumento à primo in
tellectu, primaque rerum causa, quæ est Deus optimus
maximus: siquidem ipse totus est fœlicissimus, ipsique
D tota æque vita beata per æuum: attamē non quia formi-
dolosas res substinet, neque cætera secundum virtutes
morum efficiendo substinendoque, qualis profecto est
actiua fœlicitas, sed intelligendo tantum, quippe qui so
la fœlicitate potiatur contemplatiua per se ipsum à se
ipso in se ipso, & ad se ipsum sine vlla dependentia, pa-
riter inquit & homo illa sua prope diuina parte animæ
sibi

sibi credita, operatione potissimum illa efficitur fœlix, A
quæ huic maxime est cognata & proxima, nimirũ ipsa
intelligentia, contemplationeue rerum præsertim opti
marum in latitudine totius entis, at qui subcrescit gau-
dium si clare videat & cognoscat, nullaque formido
suppetat amissionis.

Quid sit obiectũ voluptatis, & doloris effectiuũ, an singula ratione quadam, & figura communi hæc faciant, ac quomodo & cuius finis gratia existant. B

Caput III.

Quoniam constitutum est in præcedenti capite dolorem, ac voluptatem fieri apud omnem cognoscentem facultatem, non immerito aliquis existimaret nullũ esse determinatũ genus, quod in se ipso contineat om- C nia, quæ effectus illos cient: nullum enim commune est genus sensibilium, & intellectiliũ rerum, ab his autem nullo discrimine fiunt: attamen si rei naturam diligenter animaduertamus, nulla prterea relinquetur difficultas nam vna est cõmunis figura, & quasi formula, cuius ratione gaudiũ cietur, & voluptas, altera deinceps qua dolor & tristitia generatur, ob id dicebat Aristoteles decimo Ethicorũ cap. quarto, esse quadã pulchra in omni genere rerum sensibilium, & earum quæ per intellectũ D cognoscũtur proportione scilicet respõdentia pulchro secundum aspectum, nõnulla etiam deformitate tristia, & quemadmodum ab illis gaudium, ita ab his dolor generatur, siue displicentia: sed quoniam pulchrum & turpe secundum quãdam analogiam dicuntur, propterea excogitandum est, quale nomen possimus accõmodare proprium

A proprium alterutro rerum, & obiectorum genere, sed neque hoc tacuit Aristoteles: dicebat enim conueniens & incõueniens esse per se causam doloris & voluptatis, quod enim aliquo modo conueniens est sibi & accõmodatum, id voluptatem affert, contrarium autem dolorẽ, hoc etiam erit si dicamus bonũ & malum, & certe hoc potest illa ratione demonstrari, quoniam per se dolor parit odiũ, & voluptas parit amorem: eadem igitur sunt causæ doloris & voluptatis, per quæ generatur amor, &
B odium, sed horum subiecta sunt bonum & malum, vt visum est omnibus: ergo bonum, & malum sunt per se causæ doloris, & voluptatis, bonum autem, siue malum non accipimus hoc loco secundũ formam: sic enim fortasse vel neutrum mouerent effectum, vel saltem ad hoc bonum non attingeret facultas sentiens: accipimus igitur vtraque concrete, bonum enim & malum sunt in rebus; sed hoc est duplex alterum ratione perceptibile, quod nomine hoc nudo bonum appellatur, alterum
C autem bonũ, & malum ad sensum, & hoc bonũ, & malũ iucundum & iniucundũ secundũ sensum nuncupatur: voluptas autem fit ab his conuenientibus & bonis, quoniam iucunde & blande mouent, at contra efficitur dolor cum mouent iniucunde & importune vt læsionem & incõmodum, siue inconueniens aliquid referant: solent autem iniucunde mouere, sensum quidem si sensitiuum corpus, illiusque temperiem, & propriam naturam corrumpant, aut saltem læsionẽ aliquam afferrãt,
D si vero sint cognata & familiaria, vel modo aliquo conuenientia delectant, nempe si congruant saluti, temperaturæ, totique substantiæ, & in omni sensu sunt quædã voluptates propriæ, proprijque dolores, quædam vero communes, propterea quod ipsis conueniant vt coniungũtur phantasiæ & opinioni, proprios dolores & voluptates illos appello, qui fiunt à proprijs subiectis sensibi

libus, prout sunt talia, voluptas nimirum quæ à colore A
& luce, alijsque uisibilibus sit propria censetur visus, vt
pote si uiridem colorem aspiciat, quia moderate ipsum
cõgregat, si congruentes inter se colores, & analogiã
habentes optimam, tum in mouendo, tum in repræsentando
vicissim, intueatur, moderata quoque lux in opaco,
quia potentiam vegetat, mouet, ac modo quodam
perficit, aut post tenebras non admodum intensa, cum
videre per illam incipiat: actus enim est perfectio potẽtiæ,
si vero repente lux nimia in visum irruat, virtutem B
illam in diafano pupillæ mouet, & disgregat: itaque dolorem
parit, quia sensorium lædit, & uisum hebetat,
atque hinc nimia albedo dolorem facit visui, quoniam
est color illum disgregans, hinc etiam & intensa nigredo,
quippe quæ nimium congregat, sed minus displicet,
nam congregatio minus, quàm disgregatio nocet: interdum
autem sensus videntur affici dolore, ac voluptate,
si coniungantur phantasiæ, aut opinioni: cum enim visu
cernimus aquam tempore sitis, vel esculenta tempore C
famis, vel pulchram mulierem, optimas quasdã picturas,
porticus, & ædificia immensa, quasdam etiam facies
ridiculas voluptate afficimur, & visus oblectamento videtur
recreari in illa suspictione; attamen phantasiæ, &
opinioni conuinctus delectatur, quoniam imaginamur
aquam & esculenta tristem illam posse appetentiam
sedare, ac prope naturæ vacuitatem replere: itaque sub
imaginatione quòd possint proficere, grandemque illã
appetentiam & tristem sensationem explere cum spe in- D
super fruendi voluptas aduenit, excidit autem & pro voluptate
fit dolor, si formido, vel diffidentia non habẽdi,
fruendique contingat, quemadmodum Poetæ fingunt
Tantalum pœna talionis propter concupiscẽtiam vexari,
cum siti prematur intensa, & aquas vsque ad mẽtum
habeat pertingẽtes, quas tamẽ potare nec magnos pos-

sit

A sit adhibendo conatus, ac dolor perpetuo uires acquirit & euadit intensior, nec secus plane fit in cęteris; cũ enim uiderit aliquis pulchrã mulierem sensus hic mouet sensum concupiscentiæ, & imaginatio refouet actum: itaq; mouetur ad concupiscendum, nisi ratio, quæ secundum naturam debet esse domina appetitũ illum moderetur, & refrangat, ita quoque delectant picturæ, uel iudicio rationis adhibito quòd artis peritiam, & ingenium referant, uel si spectaculum aliquid nempe animalium fu-
B gam, nemora & consessus uirorum, uel ridicula quædã non inepte præseferant: In ipso etiã hoc modo fiunt dolores, & tristitiæ, nempe si uideat ouis ad se proficiscentem lupum, uel fortasse etiam depictum, ut illum perperam delusa cognoscat, partim timet, partim etiã dolet, & cunctis hoc accidit hominibus cum uidẽt aliquẽ inimicum, nisi fortasse gaudeant ulturi, gaudet enim qui ulciscitur: Eandem dolorum & uoluptatum differẽtiam facit auditus; in hoc enim soni inter graues & acu-
C tos medij uoluptatem efficiunt, quoniam mouent suauiter, & sensorium non lædunt, nam ualde acutum uidetur ut acus pungere; grauis autẽ ut pistillus impellere, commensuratum igitur mouet blande, & quoniam homo sensus habet, ut ita dicam; rationales propter rationis antiquam societatem ob id quodam altiori præditus intuitu, & facultate gaudet quadam uocum & sonorum pulchritudine, nimirum uoce clara nequaquã aspera inter acutum & grauem media nõ obtusa, neque in-
D tercisa, quamobrem etiam gaudet illa proportione, & numero, quem rithmum appellant, tam in singulari uoce, quàm in compositis: cum enim talis optima uox aures demulcet, sensus se ipsum admouet & applicat obiecto sentiendo, ut neque diuelli, neque turbari cupiat, sed si uox numerum amittat, uidetur intercisa, & non amplius una: sensus autem & iucunda applicatio uult

unitatem ſine interceptione gaudet etiam ſuo altiori iu A
dicio, quia comprehendit artificium non uulgare, eamque ob rationem multæ ſimul uoces in muſicis delectãt, ſi ſint conſonæ, & claræ admodum, quoniam multa propter numericam proportionem in unum cocunt haud modica peritia, quamobrem auditus facile cum uoluptate ſubſtinet illam applicationem, at ſi inter eas corrũpatur proportio laborem pariunt, & diſplicentiam, nã unitate corrupta uidentur multæ uoces ſeorſum, at ſen ſui præſertim auditiuo moleſtum eſt pluribus ſimul in- B cumbere, quoniam applicatio præſertim facilis & iucũda uult unum non multa: hoc etiam facillimum eſt obſeruare in ſenſu guſtus, tactus & olfactus penes propria ſubiecta, atq; hinc patet illius difficultatis ſolutio, quãobrem cõmenſurata cunctis ſenſibus ſunt iucunda, exceſſus autem omnes moleſti, etenim cõmenſurata blande mouent, & cum ſalute, idcirco ſunt iucunda, alia uero uehementius mouent, & forſitan corrumpunt, aut ſaltem lædunt: an forſitan ſenſus in mediocritate cõſiſtit? C ſed hoc, ut mihi uidetur, non fieret in omnibus, ſed in ipſo ſolum tactu, ſi nempe concedatur eſſe quandã formam ſiue potentiam ex optima, puriſſimaque συμμετρεια primarũ qualitatum profecta, nequaquam uero ex συμμέτρεια conſtat ſaporum, odorum aut ſonorum: Cæterum gaudet intellectus tum cognoſcendo multa, hæc enim eſt ſua perfectio, tum meliora, præſertim difficilia ualde, ac nimis optata, ac ſi ratione cognoſcat ſe habiturũ aliquid, uel homo per ipſum, quod ſummo ſit illi ho- D nori, ſummamque afferat utilitatem, uel ſpe quomodolibet futuri boni corripiatur, uel exiſtimatione præſẽtis, uel ſaltem honeſti: cum enim uir ſtudioſus habitũ exercet uirtutis alicuius, mens ipſa & practicus gaudet intellectus, nam iucundum eſt eſſe bonum, aut exiſtimari, facere quæſtum, ueris abundare diuitijs, atque alijs ad facilem

A lem commutationem utilibus, iucunda res est honor, dignioré esse ac cæteris præstare: itaq; non immerito gaudebit intellectus aut homo, cum se non esse illorũ expertem opinatur, sed vbi contrariam habeat opinioné & scientiam oritur dolor & tristitia: sequuntur etiam vt plurimũ voluptates & dolores quasdam corporum naturas, temperamenta & mores, siue consuetudines, & existimationes proprias longe in hominibus diuersas: itaque pigris quibusdam hominibus veluti desidia, & otiũ B placet, ita displicent omnia, in quibus opus est labore, & valida corporis exercitatione: quapropter ex ipsis rari admodum sunt venatores, aut milites, nisi vel necessitate quadam coacti, aut spe faciendi lucrum, vel opinione maioris boni, & honestæ gloriæ consequendæ cum aliqua vtilitate alliciãtur: his vero ludi vt plurimũ placent, nisi contraria quædam obstet opinio, aut mores & exercitium, atque illis potissimum qui ad pauca respiciunt, & minori curarum studio tenentur, aut quos minima C etiam cura fatigat, & rem istam vel saltem consuetudine magno prosequuntur amore, atque illis primum indulgent ludis, & oblectamentis, qui nullo prope egent labore mentis aut corporis, & in quo opinẽtur se maius lucrum efficere posse, & in quo fortassis sibi videatur esse magis fortunatos, magisque peritos, tametsi non existãt, atque alijs alij ludi placent, prout eis vel magis victoria vel magis vtilitas arridet, & ludendi quædam forma honestior, vel ista simul coniuncta: itaque alios alij ludi de D lectant, prout uel magis idonei ad eos sunt, quàm cæteros, vel magis in eis victoriam affectant: ob id enim solent plurimam iucũditatem afferre, & voluptate perfundere, vt ait philosophus, secundo Rethicorum: alij vero cæteris magis arrident propter consutudinem, alij propter alias quasdã opiniones, illasque varias; vtpote quibus magis prosperitas fortunę placet, ijs ludi magis arrident,

dent, in quibus minus requiritur ingenij; plurimũ autẽ A
fortunæ, alijs contra arrident alij, in quibus ostenditur maius acumen, namque in his maior & præclarior victoria est, quippe quæ per virtutem propriam obtingat, ibique magis in quo splẽdor quidam & ingenij præstantia demonstratur, & victoria quædam præclarior in vsu rationis, quę est homini, vt homo est, propria: in hac enim est longe præstantior, quàm in cæteris vbi parta victoria videtur esse aut propter fortunam, aut optimam corporis habitudinem, & robur naturæ: hoc enim neq; adeo B
præstat, neque hominibus est proprium, omnino tamẽ videntur omnes ludi qui potius lucro, quàm victoria desiderantur esse familiares auaro hominum generi, quẽadmodũ inquit Arist. quarto Ethicorũ cap. primo de liberalitate & auaritia, tametsi nimis auari propter formidinem faciendi iacturã vel omnino abstinent, vel ludunt res minimas, arbitrati hoc modo se parũ posse è re propria absumere, multum autem, si fortuna volet, lucrari, aut relaxationis tantum gratia, etenim ludi relaxatio- C
nes quædam sunt, & oblectamenta vitæ, & alij si debite suscipiantur ad robur corporis plurimum valent, tuendamque valetudinem, alij etiam animo conferunt: sic enim prope deposita curarũ mole videtur interspirare, & subinde ad reliqua, quæ impendent negotia, & graues cogitationes reddi paratior, longeque magis idoneus, tametsi excipere oporteat quosdã honestos ludos, & quantum ac quomodo oporteat. Alijs contra qui calidiores sunt, magisque robusto corpore & longe mobi- D
liores venatio placet, præsertim si in ea fuerint assueti, & victoria illa, atque certamen placet; hinc videretur militibus arridere, quamuis non omnes æque existimãt bonum hoc modo vincere, & feris insidias parare fallacibus, aut celeres immanesque vincere, nec magnum aliquid esse aut honestum solatium, idque si compensetur

A tur labore videtur quibusdam non esse rem admodum iucundā nec prosequendam, & nonnullis, qui valde misericordes sunt displicet videre hæc animalia indigne pati, ac minime videbis omnes venatores esse milites, quamuis venatio sit militiæ species, vt censet Aristoteles primo Politicorum, nonnullis enim placet hoc militiæ securissimum genus, aliud autem displicet, vtpote non satis tutum nec fortasse admodum vtile, quamuis honestum & magno dignum honore: viris autem ingenuis, B & acumē maius obtinentibus arrident in primis studia, & animi diuitiæ, atque in his voluptatem sentiunt, præsertim si opinentur se in ea re videri omnibus præclarissimos, efferrique ad summos honores, ac demū immortalitatis nomen adipisci: omnino autem opinionum existimationūque varietas in hominibus facit alia alijs apparere iucunda & molesta, quod magis ipsis videmus accidere, quàm cæteris animalibus, cum obtinuissent facultatem illam minus pendetem à corpore, & plura C cogitantem, opinantemque varie: quamobrem patet quæ sint obiecta doloris, & voluptatis, & quomodo sigillatim in omnibus potētijs tales producātur effectus, nunc superest vt ipsorum vsum, propriosque fines explicemus, ad quos potissimum illis vtatur natura; hoc vero palam explicauit Aristoteles primo Politicorū cap. primo, partim etiam in fine tertij de Anima: cum enim fecisset animal, ipsique sensum, alijs etiam intellectum tradidisset, vt futuri essent custodes vitæ, & curā habe- D rent totius animalis, opere pretium erat vt dolore ac voluptate afficerentur, quoniam sic oneri imposito satisfaciunt, cū ad hæc duo se flectant, & accommodent secundum illam necessitatem, ad prosequendum scilicet, & fugiendum: deinceps autē in humano genere illis abutitur ad alium finem, scilicet ad virtutes; quamuis hinc etiam orta sint vitia, quemadmodum declarauit Aristo.

secundo

secundo Ethicorũ cap. tertio: tria etenim sunt, quæ in electionem, ac totidem in repudiationem cadunt, honestum, vtile, & iucundum, & tria contraria, turpe, inutile, & molestum, & circa hæc probus vir bene agit, malus autem perperam, fortassis etiam dolor & voluptas in cõmuni non modicum momentum habẽt ad scientiã, itaque tum hoc, tum illo etiam modo videbatur necessaria perceptio doloris & voluptatis, siue cum dolore & voluptate: dolor enim non est obiectum, quemadmodum nos loquimur de illo. A B

Quid sit dolor & uoluptas. Caput IIII.

NVnc altera emergit quęstio ad naturã illorum pertinens de voluptate & dolore quid sint, primũ autem per prædicata negatiua, quemadmodũ fecit Arist. quid non sint explicabo, vt subinde quid vterque sit prõptius longeque expeditius appareat: etenim nonnulli opinabantur voluptatem esse quãdam speciem generationis, C dolorem contra corruptionem: Alij putabant dolorem esse indigentiam eius quod est secundum naturam, voluptatem autem repletionem illius: Alij dolorem & voluptatem censebant esse motum: Alij eandem animæ primam operationem, nempe uisionem iucundi esse voluptatem, dolorem contra iniucundi, molestique aspectum, quarum opinionum illæ duæ primæ si secundum verborum faciem accipiantur nimium videntur futiles, idcirco in earum oppugnatione nõ faciam temporis iacturam, conuertam nihilominus eas paulopost in sensum meliorem, quemadmodum fortasse ab illis accipiebantur, & cum illas recenseret Aristo. per initia decimi libri Ethicorum tertiam plurimis oppugnauit rationibus. Enimuero motus omnis efficitur cum tempore, cum ex sua definitione successionem contineat, vel saltẽ D

ut pro-

A vt proprium quoddam ad naturam eius, quam proxime accedens; voluptas autẽ & dolor in instanti, & quemadmodum aiunt, subito nobis obtingere solent, ergo non sunt motus: hoc deinceps confirmatur, nam omnis motus est gratia alicuius, cum ad aliquem proprium terminum sit processio & via: necesse est enim vt intra duos terminos collocetur, videlicet terminum à quo, & terminum postremum, in quem pro sua natura deficiat, dolor autem nullus, & voluptas termini alicuius gratia

B videntur esse, ergo voluptas & dolor non sunt motus: præterea ex motuum qualitate, nam singuli velocitate, tarditateue donantur, quemadmodum idem explicauit Aristoteles tertio & quarto Phisicorum, voluptas autẽ & dolor omnino velocitatis, ac tarditatis sunt expertes; ergo non sunt motus, minor propositio non eget vlla probatione, quoniam manifestum est dolorem dolori comparatum, aut voluptatem voluptati, neque hunc illum, esse alterum altero velociorem, vel segniorem,

C & quamuis dicere consueuerunt nõnullos cito à dolore in lætitiam conuerti, aut contra, aliosque cito dolere, aut lætari, vel plane signius, hoc nullam affert difficultatem: illud enim breue tempus esse significat, quod inter dolorem & voluptatem intercipitur, alterum vero facilitatem quandam, & maiorem promptitudinem arguit, secundum quam bene, maleue dispositi facillime dolent, & leuissima occasione lætantur, illę tamen affectiones semper eodem modo in instanti fiunt, siquidem

D dolor & voluptas, aut ipsa cognitio est, vel ab illa nequaquam separabilis; cum igitur cognitio fiat sine tempore, rationabile quoque est illos esse in instanti, sed quãdoque cum perseueret applicatio facultatis circa obiectum conueniens & bonum, tum permanet voluptas, tum etiam solet intendi, vt quandoque pro moderato gaudio fiat, immensa lætitia, quemadmodum si pauca

A sit, si idem sit operatio, & voluptas, non tamen ipsa voluptas mentis esse videtur operatio, neque sensus, est enim absurdum, sed quia non separatur, idem quibusdam videtur, hinc equidem multa colligo, primum autem quòd sensus, mentisque operationibus longe proximior & cognatior est dolor & voluptas, quàm cupiditates, quippe quæ etiam ab his proficiscuntur, vt enim superius dicebam, cum fiat in aliqua cognitione dolor, & voluptas ab his procedit amor & cupiditas, siue odiũ
B & cupiditas absentiæ, alterum vero est, quòd voluptas, & cognitio sunt natura distinctæ, quamuis perperam antiqui deciperentur existimantes esse idem propter vicinitatem, arguit eos philosophus illa ratione, nam voluptas operationem ipsam cognoscentis, ut cognoscẽs est, perficit, uigorat, & confirmat, ac dolor è contra deiicit, & submittit; nullum autẽ se ipsum confirmat, aut intercipit, igitur uoluptas & dolor ab operatione differunt: Amplius omne prius differt à posteriore, atqui co
C gnitio est prior dolore & uoluptate, cum non conuertantur, igitur uoluptas seu dolor & operatio cognoscentis res est omnino diuersa; Insuper res una eademq; modo uoluptatem affert, quæ tamen antea tristis erat cognitio, tamen eadem est secundũ naturã quamuis numero differens: prætærea quodcunque ab aliquo procedit non est ipsum, sed uoluptas & dolor à cognitione procedunt, igitur neutra est cognitio: Amplius definitione conuenirent, sed definitione, fine ac natura differant,
D ergo non sunt idem, immo præterita nonnunquã facultatis cognitione, applicationeque circa bonum aliquid, uoluptas nihilominus permanet, illa inquam uacatio curæ, & animi tranquillitas: quid igitur erit uoluptas & dolor? respondet Aristoteles citato loco ijs uerbis, perficit autem operationem uoluptas non ut habitus, sed ut pullulans quidam finis, itaque censebat do-

lotem, & uoluptatē esse quendam finem necessario pul- A
sulantem à quibusdam cognitionibus, & sequenti capite appellabat proprietatem operationum; ab illa enim perfectissima cognitione rei conuenientis pullulat uoluptas necessitate sequelę, ab opposita uero pullulat dolor, est autem perfectissima ipsius bene dispositi operatio ad illud quod est pulcherrimū eorum, quę sibi subijciuntur, ac propterea consueuimus appellare hilares, & uoluptuosas cognitiones illas, unde uelut finis necessario pullulat gaudium, alias contra tristes & iniucun- B
das: At si finis pullulans est, qualem induit naturam? arbitror non esse affectum, sed affectionem & alteritatem ipsius potentiæ cognoscentis, ac propterea non esse actionem, sed passionem, uel potius neutrum, sed quemadmodum antea dicebam affectionem proficiscentem à prima cognoscentis alteratione: Itaque Aristo. tertio Rhetoricorum ad Theodect. capite decimo definiebat uoluptatem & dolorem inquiens: Voluptas est animæ affectio tota simul sensibiliter in naturam proficiscens, C
dolor autem in contrarium naturæ statum, quod etiam sensisse mihi uidetur illi seniores philosophi, qui putabant uoluptatem esse quandam generationis speciem, dolorem uero corruptionis, siquidem ut uera generatio radicitus ad natutam perducit, nimirum ad speciem, corruptio uero ad naturæ huius non esse, ita etiam uoluptas, cum ad illud quod est secundum naturā fit profectio, non immerito quædam appellatur generatio, atque pariter obscuris nominibus hoc ipsum sentiebant, D
dicendo uoluptatem esse repletionem, dolorem uero indigentiam eius, quod est secundum naturam, qui denique motum illos esse afferebant, profecto illas cognitiones quasdam esse arbitrabantur: sunt enim alterationes quædam, aut si alteritates quædā sint ab ipsa cognitione proficiscentes, eodem modo motus totus simul &

necessario

A necessario pullulans uiderentur. Aristoteles autem oppugnabat eos, qui in reprobũ sensum abutebantur illis opinionibus, Mihi uidetur optima hęc esse definitio uoluptatis & doloris. Voluptas est iucunda cognitio; dolor autem cognitio tristis, & sunt de genere illarum definitionum, quas Aristoteles propter quid reddentes appellat secundo libro de Anima, uel aliorũ more causales, quoniã, ut dicimus, quatratum esse mediæ inuentionem, & Lunæ defectum esse terræ oppositionem in-
B ter Solem & Lunam per eandem diametrum alterutrũ astrũ contingẽtem, ita uoluptas dicitur blanda cognitio, uel rei conuenientis, utpote quòd ab ipsa tanquam finis pullulans necessario proficiscatur, & dolor contra cognitio rei tristis, quòd inde procedat, sed proprie affectio est formaliter, ac propterea definitione magis exacta: oportet dicere hoc modo, Voluptas est cognoscẽtis affectio, uel delectatio propter cognitionem boni, & conuenientis, dicitur autem in naturam proficiscens,
C illud enim quod ab excessu aliquo ad naturalem statũ perducit, aut omnino naturæ conueniens est, & familiare per se ipsum delectat, & uoluptate afficit, contraria uero efficiunt dolorem, ac propterea definitio illius erit per opposita prædicata quantum ad differẽtias pertinet, proximo namque genere citra difficultatem cõueniunt.

De tactus dolore sit ne ille dumtaxat vere dolor,
D & quapropter hic sensus maiores experitur dolores, & voluptates. Caput V.

OB plurimas difficultates & controuersias, quæ circa sensus huius dolorem obtigerunt, ego proprium caput, propriamque de illo tractationem institui, quoniã, vt paulo antea dicebam, extiterunt plurimi, qui censebant

bant dolorem esse proprium tactui, nullamque faculta- A
tem, hac vna dumtaxat excepta, doloris esse participem, tametsi aliæ pro doloribus quasdam displicentias, tristitiasque sentiant ob ea, quæ in subiecto genere videntur turpia, minimeque conuenientia, ac propterea citra vllã distinctionem doloris, cœperunt dubitare, vtrum dolor a solutione vnitatis, vel ab intemperie fiat, quasi vero nullus dolor sit præter eum, qui fit in tactu, sed quoniã satis in superioribus demonstraui hoc esse absurdum, propterea hic nolo sine vtilitate fimbrias dilatare, potis- B
simum quia diffuse admodum hoc explicauit Arist. primo Rhetoricorum ad Theod. quarto & quinto capite, nonnulla tamen breuiter attingam: cum enim dolor & voluptas sint affectiones cõtrariæ, quomodo fieri potest, ne in subiecto eodem fiant, vt inquit Aristoteles decimo Metaph. cap. de oppositis, attamen voluptas fit in omni sensu, in mente & opinione; igitur in eis quoq; efficitur dolor: Id etiam confirmatur definitione iucũdi & molesti; ait enim Aristoteles primo Rhetoricorũ ad Alexand. C
iucunda sunt ea, quæ voluptate afficiunt, iniucunda vero quæ dolorem afferunt, sed in omni sensu, ac mente sunt propria quædam iucunda & molesta: igitur voluptas & dolor per omnes reperitur sensus, omnemque potentiam cognoscentem istorum corporum: Verumtamẽ consueuimus propter acerbitatem & naturam excellenteni dolores potissimum appellare, quos tactu patimur insolentiores, atque adeo nomen commune translatum est ad vnam speciem, sed quare non sit alius dolor ani- D
mali, neque voluptas, qualis dolor est, & voluptas tactus, eget explicatione, huius autem scire oportet, non vnam modo, sed multiplicem esse causam: primam autem esse illam, quia, vt antea demonstrauimus, dolor & voluptas sequuntur cognitionem, quapropter vt certior est cognitio, ita intensior fit dolor, & voluptas, sed

tactus

A tactus est sensuum omnium certissimus, igitur consentaneum erat, vt dolor eius, atque voluptas præstaret cæteris, ratio est ab operatione desumpta: Secunda deinceps ex modo ipsius operationis desumitur: tactus enim proxime afficitur à suis sensibilibus obiectis, vtpote cum contactu vel corporis, vel virtutis agentis; igitur consentaneum erat clarius tum gaudere propter iucunda, tum acrius propter molesta dolere: Tertia sumitur ab obiecto, hoc enim agit realiter & materialiter in sensorium
B tactiuum, maioremque adhibet agendi potentiam cũ vel toto corpore agat citra medium, vel agentibus omnino qualitatibus; alij vero sensus, vel remotius patiuntur, vel nequaquam à toto corpore, aut à qualitate non actiua, ac propterea dolor qui fit in tactu, efficitur cum quadam corruptione organi, seu qualitatum ipsius, vel saltem cum graui passione reali, qualis fit ex solutione continui, aut ab inæquali intemperie confertim facta, vel ob insignem aliquam passionem comprmendo, cō-
C uellendo, asperique fortiori attactu: præterea id ratione potentiæ potest euenire, quoniã hic sensus est vitæ essentialior, quandoquidem consistit in συμμέτρια primarũ qualitatum elementorum, quæ corpus viuentis animalis constituunt, quapropter ea quæ tactui sunt molesta, minimeque conueniunt, illa quoque vitalem substantiam realiter afficiunt, & vitæ sedem perturbant, ac maiores à natura faciunt recessus, iucunda vero & conuenientia tum conseruant, tũ proxime ad naturã accedũt,
D censebat etiam Arist. hoc esse propter sensorium; quod enim assignatur tactui, est finitimum cordi, quod alioqui, vt ipse existimat, est prima sedes doloris, & voluptatis, accedit præterea quòd maiore concretione ad subiectum patitur hic sensus, sunt etenim vere passiones ipsius materiæ, itaque caro, aut aliud sensorium tactiuũ vehementius dolet: præterea videbatur hoc opus esse

ratione finis, quoniam hic ſenſus tactus dicitur ſenſus vitæ, cum propterea nullum animal hoc vno poſſit carere, quapropter hic primum eſt lucis huius & vitæ cuſtos, ac non immerito opus erat eum habere ante alios acutiſſimum actum ſentiendi doloris, & voluptatis, vt vitæ illã cuſtodiam ſibi in primis creditam longe melius, ob animalis ſalutem tueretur, cum vero ſenſus hic, ſuumque ſenſorium ſit fuſum per omnia, tunc magnæ in illis fiũt paſſiones, atque dolores, cum ſenſus hic tactus illos excipit, nempe ſi magna lux pupillam lædat, ſi ſaporoſũ aliquid linguæ videatur moleſtum, quòd ſicut acus pungat, conuellat, aut aſperitate quadam dolorifica detergat: vehemens autem compreſſio, detentioque caloris in dolore mentis & imaginationis profundo, facit vno etiã die canitiẽ, quia ſiccat & digerit humorẽ propriũ. A B

Quæ ſit cauſa doloris ſecundum tactum. Caput VI. C

MAgna eſt etiam controuerſia de propria cauſa generationis dolorum, nam medici inter medicos, philoſophi inter philoſophos, omneſque demum inter ſe diſſentiunt, cum alij cenſeant dolorem ab intemperie ſola generari, alij contra à ſolutione continui, vt perinde res iſta per ſe ſenſatiſſima viſa ſit ardua, & perrecõdita: Illi vero qui exiſtimant dolorem proficiſci ab inæquali intemperie, primum arguunt experimento ſenſuum, quoniam in horroribus hibernis circa ſolſtitium hyemale ob magnam frigiditatem dolores fiunt, illam enim inæqualem intemperiem partes omnes ægreferũt: magnó admodum à natura facto receſſu ſenſibiliter, ac præſertim illud experimur circa radices vnguium, vbi intemperies frigida vehementius agit propter eius partis D.

A tis ſenſus alacritatem, & caloris inopiam, ac prædenſo vngue nimium refrigerato, qui ſua natura eſt frigidiuſculus & pene oſſeus, & pars eſt illa ſatis neruea, ut prope detectum neruum, aut illi ſimillimam poſſimus exiſtimare, frigidum autem mordax, & inimicum eſt neruis, idem etiam acerrimus calor efficit in contrariam qualitatem. Nec recipienda, vt aiunt, ſunt aduerſantiũ verba, qui fatentur calore & frigiditate interdum fieri dolores, & illos quidem inſignes, eos tamen non eſſe ac-
B ceptos referendos intemperiei, quoniam neque frigiditas, neque etiam calor dolorem efficiunt, niſi diſſoluãt continuum; calor enim dilatando, & frigiditas contrahendo nimium, conuellendoque diſſoluit, & quamuis non efficiant ſolutionem ad ſenſum maiorem & manifeſtam, ſatis tamen eſt vt fiat quædam immanifeſta ſecundum minutiſſimas fibras: eos nimirum arguunt, quòd videantur futilia dicere. nam partes ipſæ in ingenti frigore vnitatem ſeruant incorruptam, nulloque im-
C mutatam modo, neque fit illa minuta ſolutio latens ſenſum, quoniam proceſſu temporis intemperie nimirum diutius perſeuerante partes illæ omnino lacerarentur, & nulla fibra maneret incolumis, & mirum eſt de ipſo calore, nam ſi per illum tanta fieret extenſio partium dubio procul in omnem dimenſionem vehementer augerentur: præterea moderate calidum, vt calidum eſt, facit voluptatem & iucunditatem ſenſui, ergo immoderatus calor parit dolorem: illud enim in cunctis fieri ſo-
D let, vt cum mediocre & σύμμετρον eſt cauſa voluptatis exceſſus cauſet dolorem: præterea dolorum hoc genus eſt cum aliqua reali paſſione, igitur ab ipſis primis qualitatibus fieri poteſt, efficique debet, probatur cõſequentia, nam paſſiones propriȩ & alioqui vehementiores ab alterantibus, & actiuis qualitatibus efficiuntur, actiuæ autem propriæ ac per ſe ſenſibiles ſunt calor & frigus,

per quos intemperies inæquales fiunt: præterea dolor A huiusmodi est cum passione, & corruptione saltem dispositiue partis sentientis, nam propterea dolet, quia ad corruptelam afficitur, sed calor & frigiditas per viam alterationis sunt causæ per se cuiuscunque naturalis generationis & corruptionis, vt ait philosophus quarto Metheo. in principio, igitur ob inæquales ab his factas intemperies efficitur dolor: præterea hic alicuius obiecti sensibilis perceptionem sequitur, conuenientius est autẽ ab ijs fieri quæ sunt sensibilia & obiecta tactus per B se quàm ab illis, quæ sunt per accidens, aut saltem communia, sed dictæ qualitates sunt tactui per se, ac primo sensibiles, vnitas vero vel solutió est sensibile commune igitur ab earum inæquali intemperie per se cietur omnis dolor, cum autem viderent quandoque animalia dolere propter solutionem continui, compressionẽ erosionem, conuulsionem, & eorum similia, dicebant ea non per se immediatã esse causam doloris, cum illũ potissimum efficiant quatenus illis coniungitur intempe- C ries, nam solutio & contusio cum motus sint confestim facti calorem mouent vrentem, qui propriam naturam partis dissoluit, itaque res potest esse valde molesta & iniucunda. Alij contra posuerunt causam doloris immediatam esse solutionem continui in ipsis sentientibus partibus, intemperiem autem esse causam mediatam, quoniam non omnis intemperies dolorem parit, quemadmodum omnis solutio, quamuis læuissima & minima, ab acus nimirum punctura aut alio quocunque le- D niter soluente corpore, quamobrem illa sola intemperies erit causa doloris, quæ ad vnitatis solutionem perducit, quod visus est dixisse Galenus in libro de inæquali intemperie. Ego tamen satis mirari in hac re nõ possum, quomodo tanta opinionum varietas sit exorta in eo quod est valde sensatum, certum enimuero est, dolorem

A rem non modo ſub ſenſum eſſe, ſed illum etiam importune extimulare, & nihilominus aut cupiditate contradicendi, aut propria mentis acie conſili plerunque dimittunt ſenſum, & mentis quærunt rationem, quod eſt infirmitas intellectus, vt ait Ariſtoteles octauo Phiſicorum contra Zenonem: itaque nec prima claſſis opinantium, neque, vt arbitror, ſecunda propriam doloris cauſam eſt aſſecuta, nam & ſi recte hucuſque dicant, quòd inæqualis intemperies eſt cauſa doloris, aut illum eſſe
B ſobolem ſolutæ continuitatis, cum vero hanc, aut illam eſſe cauſam adæquatam proferunt, apertiſſime decipiũtur: idcirco ad mentem Ariſtotelis ſeptimo Ethicorum & primo Rhetoricorum ad Theodecten pono illam cõcluſionem, cauſam doloris eſſe illud quod tactiuo ſenſorio grauem aliquã poteſt afferre læſionem, vnde emergunt multæ particulares concluſiones; prima nimirum eſt, quòd inæqualis intemperies poteſt eſſe doloris cauſa: altera deinde quòd poteſt fieri ab vnitate ſoluta: ter-
C tia quòd ab alia quadam cauſa, quæ neque continuum ſoluit, neque intemperiem facit, nonnunquam obtingat, quæ quidem, vt magis manifeſta fiant, & res tota, quod noſtrum inſtitutum eſt, dilucidetur: ſciendum eſt in primis quòd ſicut dolor, & voluptas in communi ad inuicem ſunt oppoſita, eodem modo voluptas & dolor tactus: itaque propter iſtud principium non eſt ambigua prima concluſio, nam quemadmodum voluptas ab his qualitatibus generatur, quare non etiam dolor
D effici poteſt? ac mihi, vt ingenue fatear, videtur ſuperfluum amplius inſudare, ſi dolor ab intemperie & vnitatis ſolutione fiat, nam erubeſco demõſtrare illud quod eſt ſenſui manifeſtũ. Verumtamen ambigere hic ſolent viri perſpicaces, cum plerunq; videamus fieri quoſdam abſceſſus & tumores, humida nimirũ, frigidaq; effluente materia, quos medici ędemata vocant, in quibus tam-

etsi pars ipsa affecta humidam patiatur intemperiem A nequaquam dolet, vel forte fit quidam dolor stupidus vix sensu perceptibilis, nonnulli etiam fiunt, quos scirrhos appellant ab humore dicto melancolico, humore inquam crasso & glutinoso in carneam prope ipsam naturam cohærente, qui etiam indolentes sunt, & tamen ex intemperie fiunt. Secundo videmus quotidie febres accedi in hisce corporibus, præsertim heticas nuncupatas & habituales, in quibus fit calida & sicca intemperies citra dolorem: plurimæ sunt etiam particulares qua B rundam partium intemperies calidę non intensę admodum quæ vacant dolore. Tertio si dolor ab intemperie natus est fieri propterea quòd à naturali statu facit recessum, quamobrem refrigerata manu maior suppetit dolor potissimum circa radices vnguium, vbi calor confestim accedat, quippe qui facit repletionem, & restituit in naturalem statum. Ob primam difficultatem dixerunt plurimi, & potissimum Galenus octo esse simplices intemperies, quatuor nimirum sine materia, ac totidem C materiales: propterea dicunt earum intemperiarum, quæ sunt absque materia calidam & frigidam vehemẽtes ciere dolores, siccam mouere quidem illos, sed exiguos: humidam autem esse omnino sine dolore, alias vero omnes illum efficere si fuerint cum materia, nam intemperies humida materialis eo saltem perducit, vt distendendo partium soluat vnitatem, illos autem esse dolores exiguos, quoniam humiditatis affusio sensum ipsum obtundit, & illius proprium vigorem refringit. D Sed illorum pace mihi videretur absurdũ esse, vt detur humida intemperies sine materia: quomodo enim fieri potest, vt illa fiat nisi humor aliquis recens accedat, partemque ipsam repleat? ob id dicebat Aristoteles secundo de Anima tex. centesimo decimo tertio, si quidpiam tangat alterum in aqua, suasque habeant superficies hu

mectas

A mectas fieri non posse vt se ipsa tangant immediate, quoniam humiditas non est sine corpore, itaque non est humiditas aquea sine aqua, & propterea nullum humidum posse alteri proprium communicare madorem nisi corpus etiam vnà commisceat, hoc etiam confirmauit vigesima quinta problemmatum quæstione tertia & quæstione decima. Illud præterea quòd intemperies sicca possit esse causa doloris, arbitror esse pariter absurdum, nam siccitas est proprie huiusce fluoris quædam
B priuatio, & cum sit qualitas sicut humidum passiua, non potest per se ipsam causare dolorem, & ita neque humidum, vt humidum, est doloris effectiuum: quam enim efficiunt sensationem? melius itaque fuerit existimare humorem ratione substantiæ partem intendentis, & siccitatem conuellendo, rodendoque ob qualitates corporis, aut simpliciter sicut in neruo, ex accidenti ciere dolorem, siccitas enim contrahit, quemadmodum fidibus accidit igne siccatis & neruis eadem ratione, & quo
C niam humida substantia pene calorem obruit & sensitiuũ spiritum, proptera sensum obtundit, & in ædemate dicto tumore modicum parit dolorem, in alijs vero, duris tumoribus scirrhosis fortasse fiunt remissiores, quoniam lentus ille humor & tenax carni adhæret, & videntur adnasci. Ad secundam præterea difficultatẽ respondeo, quòd multæ conditiones requiruntur, vt ipsa intemperies sit causa doloris, prima vt confestim fiat: sunt etenim celeres istæ mutationes naturæ admodum obnoxię
D & permolestæ, secunda vt non sit habitualis, ex quibus sequitur vt dolor potius oriatur, cum fit, tertia deinceps vt sensorium sit bene affectum, & sensus non sit alio for tassis auersus, quemadmodum ipsi contingit frenetico, nunc facile patet solutio ad argumentum, nam febris hectica est habitualis, & intemperies omnino facta, & sensim genita, vt propterea febrientes illi existiment se

febrem

febrem non habere, in cæteris etiam partibus, si sensim A
intemperies fiat, vix dolor sentitur, & quandoque doloris sensus non adest, quoniam facta iam fuit, & non habet amplius refouentem causam, quemadmodum non nullæ habent inflammationes, in quibus est mordax calor, qui dolorem non desinit mouere, quousque in naturam partis non cesserit, & quemadmodum mordax calor, & insolens frigiditas semper sentitur, ita semper faciunt dolorem. Ad tertiam respondeo, quòd ibi dolor fit, quoniam confestim fit transitus, & celeriter mul- B
tumque simul calefaciendo facit quandam antiparastasim, illaque frigiditas propter occlusionem & penetrationem fit intensior. Quid tum de continuatis solutione, potest ne aliquis dubitare ne ab illa etiam fiant insignes dolores? cum illud pateat experimento, videmus enim siue per incisionem, aut puncturam, erosionem, vel contusionem, alioue quouis modo fiat haud mediocres, sed pene intollerabiles fieri dolores, quorũ nemo est, vt arbitror, qui in se ipso periculum non fecerit, ra- C
tio vero illa, quoniam soluens continuum realem passionem inurit sensitiuo corpori, grauemque læsionem corrumpentem partis naturam, quippe quæ sua natura est vna: Quamuis multi dubitant, nam dolor aut cognitio est tactus, aut eius sequens cognitionem, quodcunque autem sit, fieri non potest, vt aliquid sit causa doloris, quod per se ipsum non sentiatur, sed vnitatis solutio non est res cognoscibilis tactu per se, quia non videtur esse proprium sensibile, vt cunctis patet, nisi fortasse sit D
commune, & nisi sensus hic cognoscit suam vnitatem, quomodo potest cognoscere solutionem? relinquitur vt per se ipsam vnitatis solutio dolorem efficere non possit. Secundo quamobrem fit, vt facta solutione continui; non amplius permaneat dolor, sed erat tantum cũ fieret, aut paulo post, in ipsa vero intemperie dolor fit

semper

A semper à principio ad finem, at vero si vnitatis solutio est per se causa doloris, nequaquam fieri posse videretur, vt sensu bene disposito, & causa existente in actu, effectus qui natus est ab illis prouenire nullo modo fiat. Tertio videmus in ipso certamine nonnullos excipere magnos ictus, magnasque pati solutiones continui, eos tamen nequaquam dolere, cum alioqui solueretur vnum: consequens igitur est solutionem continui per se ipsam non esse causam doloris. Quarto ex antiquorum
B monumentis habemus exemplum Mutij, is enim cum dextera cremaretur ignibus, videbatur non dolere, nec signum aliquod quod etiam minimum sit doloris referebat, quod mihi confirmarunt recentiores historiæ: cum enim hispano cuidam nobili, & fortissimo ad viuum secaretur bracchium nullum doloris sensum habere demonstrabat, cum tamen pars ipsa esset sentiens. His omnibus difficultatibus si modica adhibeatur diligentia, non erit arduum respondere: à prima vero, quem
C admodum decet, exordientes interponemus quorundã solutionem, qui quidem asserunt vnitatis solutionem esse reducibilem ad numerum, qui ponitur inter sensibilia communia: sensus enim apprehendit vnum negatione diuisionis, & numerum solutione continui (sic enim habet generationem) aut negatione continuitatis, vnde partis exitus in hanc diuisionem per dualitatem fit sensibilis in modum numeri, quamuis non vt numerus intentionaliter perceptus in rebus extrinsecis, quoniam
D ille ab omni sensu percipitur, sed tanquam numerus substantiæ membri corruptiuus, qui ex ipso tantum tactu percipi potest. Hanc vero solutionem, ne ipsi quidem fortassis intelligunt, nam numerus, neque ante solutionem, neque cum fieret, erat, sed omnino post factam, dolor autem erat, cum fieret: ergo præcedit numerum, quomodo autem hoc fieri posset vt effectus

propriam

propriam præcederet causam? præterea hoc videtur valde irrationale, vt propterea qui incidit, dolorem faciat, quia multiplicet numerum, faciens nimirũ ex vno multiplex, siue ex vnitate binarium, nam & si numerum nõ animaduertat, aut omnino non cognoscat, vel ab eo præscindat, nihilominus ob eam solutionem doleret, atque punctura non facit ex vno binarium, præsertim si leuiter pungas, & pars ipsa sit valde sentiens, quemadmodum est oculus, & recens caro vulnerum, quæ sensũ habet insolentiorem, præterea numerus abstractus nõ cognoscitur à sensu: concretus autem est sensibile commune, & ab omni sensu percipitur in ratione numeri. Quarto non vnitis adhuc labijs vulnerũ assidue dolor eam partem vexaret: neque enim abesset numerus, qui dolorem per se ipsum potest generare, vt ipsi existimant. Propterea dicerem continui solutionem causare dolorem ob realem passionem corruptiuam, siue afflictiuã, & acriter lædentem sensiuum ipsum instrumentum: id enim quod reales istas passiones afferre potest, natum est etiam generare dolorem, id quidem magis, alterum autẽ minus, prout maiores vel minores inferunt passiones cunctis partibus, & quid peius contingere potest sentienti parti, quàm eius laceratio, vel magnæ intentiones? immo hoc aliud dico, quòd si fuerit aliqua res incisiua, siue contundens ex cælesti materia confecta, aut alia fortassis nobiliore nihilominus efficeretur dolor, si talem tantamque haberet resistentiam, agendique potestatem, vt partem illo modo laceraret, & naturã eius corruperet vnam. Dices omnis dolor sequitur cognitionem, cognitio autem obiectum, attamen hic nullum obiectum tangibile potest assignari, nam cælum caret omni tangibili qualitate. Respondetur sensibilem esse illum renixum corporis, & ob id illam actionem, compressionemque magnam afferrentem læsionem afflictiuam

A B C D

A uam organi, per quam hoc patitur, & dolet à quocunq; id fiat corpore, atque hoc est de sensibilium propriorũ numero sicut graue & læue, asperum, & lene, quod enim est siue obsistens, siue cedens hoc tactus confestim animaduertit, ac si obsistendo, comprimendoque organum, aliquo modo conuellit, dolorem parit, cum vero diceret, Cælum carere qualitatibus tangibilibus, dico ipsum carere alterantibus & motiuis, nimirum grauitate & leuitate: hinc est quòd si quispiam infra Lunam po
B neretur, si manum attollat, cognosceret renixum, si fortasse obniteretur, & non cederet, aut si fortasse cederet renitendi priuationem cognosceret, nos etiam si veritatem dicere non grauamur, plerunque cognoscimus aliquorum resistentiam nulla in eis cognita caliditate, frigiditateue, aut alia eiusdem generis qualitate, cognoscimus sæpe in aere cedendi facilitatem sine aliarũ qualitatum adiumento, sæpe etiam manuum altera tangit alteram, & mutuum cognoscunt renixum, cum alioqui ca-
C lor & cætera sint similia, sæpe etiam calceatis pedibus nonnulla renitentia cognoscimus, quando iam nullus calor, nullaque frigiditas in tactiuum illud peruenerit corpus. Ad secundam difficultatem principalem respondeo solutionem vnitatis nõ posse causare dolorem, nisi cum fit, cum enim facta est, non amplius mouet, nam ipsum dissoluens erat quod mouebat dolorẽ, hoc autem continuo abest, in ipsa vero inflammatione causa quę facit dolorem, perpetuo manet, calor inquã mor-
D dax & molestus sensui, fieri tãmen potest, vt cum recens est, vulnus, aut contusio dolor adhuc maneat, nam partes adhuc recens vexat solutio & laceratio, præsertim si calor in ipsa solutione cõcipiatur. Ad tertiã dico quòd vulnus celeriter inflictũ doloris sensum non facit, quoniam propter celeritatem sensum latet, tum etiam illo quia sensus eorum, mentisque acies tota est alio conuer

ſa, & valde, vt aiunt, extraneata, itaque non poſſunt alijs rebus animum appellere, vnde neque ipſi frenetici dolorem ſentiunt, de quibus ait Hippo. dolere quidem illos, dolorem autem minime ſentire, ad hoc enim requiritur applicatio, conuerſioque facultatis cognoſcentis. Ex his pariter diluitur quarta difficultas, multi nãque viri fortiſſimi honori, qui propter fortitudinem debetur, tantopere ſtudent, vt ſenſum, mentemque alta cogitatione retrahant à rebus illis dolorem inurentibus, quapropter videntur non dolere: vel cenſendũ eſt illos ſentire quidem, ſed magna fortitudine vigoratos vim doloris ſubſtinendo, continendoque ſuperare. Cæterum quòd aliæ quædam cauſæ neque per intemperiem neque ob ſolutam vnitatem dolorem pariant, manifeſtum eſt, quoniam vidimus detectum neruum, qui ab omni læuiſſimo, minimoque contactu corporum dolorem ſentiebat, eoque magis erat intenſus, quo magis comprimeretur: attamen neque intemperiem, neque continui ſolutionem efficiebat, nam quomodolibet illa calida ſint vel frigida, nihilominus dolorem cient, hoc idem vidimus in recenti vulneris carne quæ tum illo quod recens eſt & tenella ſenſum habens inſolentiorem, tum etiam altero quod modica quædam inflammatio ibi adeſt ſenſum acuens, vt propterea ſi vel ſolo capillo eam leuiter tangas, doleret acriter, ſed abſurdum eſt credere quòd eiuſmodi contactus intemperiem, aut ſolutionem faciat: neque enim intemperies fit ſubito, neque continuum capillus ſoluit, id etiam videmus ſi ſolo goſſipio, quod eſt molliſſimum, tangatur pupilla, illa enim propter partis tenuitatem, & ſenſus excellentem virtutem nullius fert contactum extranei citra dolorem, dummodo reſiſtentiam quandam referat. Videmus etiam venena ciere dolorem, nequaquam vero intemperiem faciunt, neque ſolutionem, neque enim

A (beside "ſa, & valde")
B (beside "quapropter videntur")
C (beside "continui ſolutionem")
D (beside "bito, neque continuum")

nim

A nim omnia caloreagunt, & frigiditate, tactus etiam pi
peris dolorem parit in lingua, continuum autem solue-
re non potest, quemadmodum neque vnguis vbi cum
illo comprimitur caro, quapropter rationi consenta-
neum est vt credamus, eas non esse causas adæqua-
tas dolorũ, sed potius id omne quod ipsi sen
sitiuo corpori potest aliquam realem
passionem afferre corruptiuam,
vel saltem grauiter
B lædentem.

DE RISV OPVS ALTERVM. A

Proœmij Caput primum. B

NVLLA propemodum affectio videtur adeo familiaris humano generi, quemadmodum est risus, & fletus, nam omnes homines qualescunq; sint ad ridendum,& plorandum sine vlla disciplina sese flectere possunt, vt propterea maiores nostri cum rerum naturas explorarent proprietatem hominis C præcipuam ex ipso risu depromendam esse censerent, nihilominus præclaram huiusce rei tractationem cunctis alioqui peroptatam ferè omnes vti neglectam, aut rem prorsus inutilem dimiserunt, vnus tamen ille admirabilis homo Aristoteles communis magister, cui nihil videtur occultatum esse à natura semina quædam sparsim proiecit, tradiditque concise: at mihi de anima pertractanti subijt in mentem, vt de affectione hac præcipua pertractarem, quam non immerito visum est D aptare ad præcedentem tractationem, magna enim est familiaritas risus & fletus cum voluptate atque dolore, quoniam alteruter effectus, motioue ab illis proficiscitur causis,& quamuis videretur negotium nimis arduũ, illud tamen non recusaui,ne nostrũ opus de anima mutilatũ efficeretur, ac nisi fortassis ipsum ad exactum perduxero,

A duxero; fatis erit vt præbeam cæteris occaſionem vt diligentius, longeque accuratius perficiant. Perſcrutabor itaque cuius affectio ſit animæ vel corporis, & ſi fortaſſe ad animam, vel per eam ad corpus referatur, quam partem ſectetur illius, an ſoli conueniat homini, vel riſum communem is habeat cum cæteris animantibus, quid ſit obiectum riſibile, propriaque illius materia, quo inſtrumento corporeo fiat, ac quomodo perficiatur, quid ſit, & gratia cuius, nam ſi hæc omnia declarentur, videB bor fortaſſis ſuſcepto muneri ſatisfeciſſe.

Cuius affectio ſit riſus corporis, aut animæ, vel coniuncti. Caput II.

AGrediamur iam ad primum propoſitum, nimirum ſi ſit affectio corporis tantum, aut animæ: initio tamen illud videri poteſt omnibus manifeſtum, quòd riC ſus non eſt corporis operatio tantum, nam ſi conueniret corpori qua corpus eſt, dubio procul omni corpori eſſet communis, dicebat enim Ariſtoteles primo Poſt. idem eſſe de omni, per ſe & ſecundum ipſum: id vero mihi videtur adeo manifeſtum, vt probationis omnino non egeat, quis enim ignorat riſum hunc neceſſario præcedere cognitionem, ac lætitiæ ſobolem eſſe? quæ vel ipſa eſt cognitio, vel parum ab illa dehiſcens propter vicinitatem, itaque videtur operatio procedens ab anima: ſed D actionũ, ac paſſionum omnium, quæ pertinent animali nonnullæ aſcribuntur corpori, vtpote quæ ipſo non nihil patiente fiant, quemadmodum inquit Ariſtoteles decimo Ethicorũ cap. tertio dolorem tactus eſſe affectionem corporis, quoniam realiter illo patiente fiat, nonnullę inſuper operationes ab eodem appellantur corporeæ, ſiquidem corporis commendatione fiant, quemadmodum

modum ait de ſomno & vigilia, ipſaque etiam verecundia, nulla tamen earum vere cõuenit corpori vt corpus eſt, eadem igitur ratione nec ipſe riſus corporis eſt operatio tantum. Neque vero eſt res animæ dumtaxat propria, eam enim nullam propriam habere operationem dicebat Ariſtoteles primo de anima tex. duodecimo excepta dumtaxat intellectione, quæ ab ipſo corpore dependet ſolum obiectiue, aut mediate, cum intellectus vtatur phantaſia vtente organo vt ſotia ad operandum, quemadmodum ibidem declarauit philoſophus, ac tertio de anima tex. trigeſimoſecundo: quamobrem cenſere oportet riſum eſſe operationem totius coniuncti, ac proprie corporis huius animati, idem namque Ariſtot. primo de anima text. decimoquarto ait, videri animæ paſſiones eſſe vnà cum corpore, vt ira, manſuetudo, timor, gaudium, amor & eorum cognata, ac præterea in tex. ſexageſimoquarto dicebat, ſi quiſpiam aſſeueraret animam gaudere, triſtari, amare & iraſci, idem profecto eſſet, ac ſi diceret illam texere, & ædificare; melius enim fortaſſis eſt, non dicere animam, ſed hominem, aut animal, cum autem manifeſtum ſit riſum eſſe operationem affectionemue corporis cuiuſdam animati, quoad animam, quippe qui corpori per hoc principium communicetur animale, ſeu rationis particeps, difficultas eſt, quoniã proxime citato loco primi de anima inquit philoſophus: animalis operum alia initium habere ab ipſo corpore & ad animam terminari quemadmodum eſt ira, cognitio & earum affines, alia contra ad corpus terminari cum cœpiſſent ab anima, ſicut eſt motus & erubeſcentia, quam ergo naturam riſus induit? fateor eſſe opus quod initium habet ab anima, & terminatur ad corpus, nam cognitione quadam & perturbatione facta videlicet voluptate aut dolore in humano ſenſu, animaue ipſa rationali, mox riſus procedit, aut fletus

pertingente

A pertingente motu ad corpus & corporea instrumenta, præsertim illa, quæ ad perennem motum spirationis substituuntur, & quoniā conuenit homini vt est cognoscens & gaudens, manifestum est, eum non dependere ab anima vt est natura, sed potius vt est animale principium, aut particeps rationis.

Ad quam partem animæ referendus sit risus, B vbi afferuntur & confutantur aliorum opiniones. Caput III.

QVoniam vero ab anima pendet, maior difficultas est, per quam partem animæ fiat, an per eam, qua homo intelligit, & sapit, vel per aliam ab illa distinctā: alijs namque videretur conuenire homini per sensum proprium, alijs per intellectum, alijs per virtutem mouentem, alijs per quandam aliam huic muneri potissi-
C mum conscriptam. Ac videretur manifeste ab ipso sensu dependere, quoniā Aristoteles tertio de partibus animaliū cap. decimo inquit risum esse quandā sensus dilatationem, & agitationem hilarem, quæ celeriter fit propter voluptatem, quod etiam confirmauit trigesima quinta sectione problemmatum quæstione sexta: hoc etiam experimur quotidie, nam sola præcedente sensus cognitione & voluptate adducimur ad ridendum, ergo ipsius sensus est functio: confirmatur, nam reddendus
D est illi potentiæ cognoscenti, gaudentiq; cui non repugnet dilatari, & modo quodam dimoueri, sed hoc non potest conuenire intellectui, igitur est proprium sensus, is enim est longe materialior, & corpulentior: præterea confirmatur ab obiectis ridiculis, quoniam sensibilia sunt, sicut igitur obiecta per quæ cietur risus, sunt sensibilia, ita sensus est illius principium, ita tamen, vt accipiatur

cipiatur ſenſus, vt comprehendit omnem ſentiendi facultatem: inter quas eſt ſenſus communis, imaginatio, & memoria, porro cuique manifeſtum eſt, nos ſentiendo, imaginatione, ac memoria alicuius præteriti quod ridiculum eſſet, ridere: præterea ſi quidpiam ſub alas & plantas pedum titilletur, confeſtim riſus allicitur, ergo ſenſus eſt operatio, & illius dumtaxat virtute proficiſcitur: videmus inſuper hunc ſequi corporis temperaturã, nam qui ſenſum habent alacriorem ſeu magis mobilẽ, & temperamento corporis ſunt tepidiore, nimirum ex ſanguine, cuius calor eſt blandus & non mordax illi cęteris paribus ſunt ad ridendum magis procliues, alij cõtra qui ſua ſenſoria potiſſimũ prima habent retorrida, & ſenſus, vt ita dicam, veluti corneolos, & duros, hi neque ridere admodum conſpiciuntur, nec fortaſſe pati, vt alij rideant. Mihi tamen videtur iſtorum opinio futilis eſſe, nam ſi ſenſus eſſet virtus adæquate riſiua, cuncta profecto animantia riderent; vel ſaltem illa, quæ reſpirationis motum propter caloris ſalutem obtinuerũt, ſenſum etenim habent, & inſtrumenta neceſſaria. An fortaſſe dicent riſum eſſe actum proprium ſenſus humani, & illius ſecundam quandam operationem, ſeu procedentem ab illius affectu, quippe qui valde diuerſus eſt à ſenſibus aliorum animalium, quòd ſicut totũ ad totum, ita pars ad partem habeat, vt ait Ariſtoteles primo Metheo. cap. tertio, itaque cum tota anima hominis differens ſit à tota brutorum, eodem modo partes erunt diuerſæ, ac ſi ſenſus vnius bruti ab alterius ſenſu differt, quanto magis ab eis humanus ſenſus erit diuerſus? ob id enim Ariſtoteles ſecundo libro Ethicorũ ſenſum humanum tamquam rationalem exiſtimabat, quippe qui rationi ſoleat obtemperare, eiuſque nutum ſentiat, quod huic proprium eſt, & nulli aliorum commune, ac tertio de anima text. quadrageſimooctauo &

A B C E

A tex. quinquagesimosexto & quinquagesimoseptimo sen sum hunc siue phantasiam, nam de humana loquitur, censebat intellectum appellari sub quadam analogia: vel quoniam fortassis homo carnem habet viuaciorem, primumque sensitiuum & sanguinem magis sincerum, vt ait philosophus secundo de partibus animalium, magisque illum uberem spiritu, & calore, ac sensum ipsum alacriorem, longeque vegetiorem habeat, vt perinde celeres has motiunculas exercere, seu pati libere possit.

B Ea tamen solutio nullius est momenti, quantumuis enim sensus sensui præstet substantia & opere, nunquam profecto ad illud perueniret vt ridicula sub specie propria cognosceret, quoniam turpitudo, vel facetudo, aut si quidpiam aliud est, sensum latet: accedit etiam quòd sæpe ex voluptatibus mentis & virtutis dianoyticæ risus alliciuntur, & in colloquijs elegans quædam ratiocinatio, & discursus facetus mouet risum tum dicenti, tum etiam audienti, discursus autem neque per sensum fit,

C neque à sensu eodem percipitur, ergo qui dicit, neque qui audit per sensum primo ridet: Amplius ex parte finis, vtpote quòd nostra ciuilis vita, & rationalis societas non est propter sensum qualiscunque existat igitur neq; per eum tantum nobis obtigit risus: quid præterea posset efficere illa viuacitas carnis, multitudo spiritus, puritas sanguinis, & sensus alacritas, vt perinde risus in homine tantum fiat? profecto hæc non perducerent nisi ad facilem sensum gaudij & voluptatis, sed lætitias &

D gaudia non exiguas videmus quotidie in alijs fieri, vt teneriora præsertim gestiant, & ioco sese recreent, cur itaque non rident si talem habent temperaturam carnis, & instrumentorum concinnitatem, vt sæpe gaudere & iocari valeant? causa vero illa est, quia non cognoscunt ridicula, illamque formam concrete per quam talia fiunt. Alijs autem videbatur risum esse operationem fa-

cultatis motiuæ, neque enim est intellectio, neque sensatio, neque voluptas sensus aut mentis, sed motus quidam, qui voluptates sectatur eorum, nam manifeste videmus esse motum thoracis, in quo septum mouetur & pulmo vsque ad musculos qui buccas mouent, & quem admodum varij efficiuntur motus illarum partium, ita multiplices dicuntur esse differentiæ risus: id etiam fortasse volebat Aristoteles cum diceret esse motũ sensus, hic enim vt sensus est non mouetur, neq; dilatatur vllo modo, quamuis moueãtur primæ sensuum sedes, & illo modo philosophus sumebat sensũm: videmus insuper respirationem, quæ est motus spiritalium partium esse quasi materiam risus, ex qua scilicet generatur, vnde fit illa succussatio pulmonis & agitatio septi, cum itaque risus motus sit, nulli dubium videri deberet, ne ad virtutẽ mouentem sit referendus. Attamen isti se ipsos latent, nulla enim controuersia est an sit quidam motus, sed à quo principio hic motus dependeat, siquidem inopinato efficitur, & præter voluntatem, vt ait philosophus, motus autem qui ab appetitu dependet, est spontaneus, illaque facultas nequaquam homini propria. Ac propterea visum est alijs primum principium esse intellectum, quoniam vt risus est operatio, affectioue homini propria, ita potentia risiua debet esse quædam pars animæ, propter quam homo ab alijs segregetur animalibus, huiusmodi vero est intellectus in primis vt ait Aristoteles decimo Ethicorum capite septimo, ergo per ipsum datum est nobis esse idoneos ad ridendum: præterea hoc patet ex obiecto risibili, quoniam sensus turpitudinem & facetudinem nõ cognoscit, ergo intellectus est prima & propria causa ridendi, illæque potissimum facetiæ, quæ in primis alliciunt risum non sensum, sed intellectum mouent, illuc enim vis sensus non attingit, sed potentia superior & melioris conditionis, quemadmodum

A modum est intellectus, hoc etiam congruit fini, sicut pateret intuenti. Sed quoniam intellectus valde simplex est ac separatus à materia, nulloq; modo sequens corporis temperaturam per se, ob id videtur illorum sententia valde diminuta, tum vel magis, quia videmus recens natos subridere, quibus intellectus velut iners delitescit: ac titillatos sub alas, & amicos quosdam suspicientes confestim ridere citra discursum intellectus, igitur non videtur solus esse facultas risiua. Aliorum postremo,
B qui multiplicant entia sine necessitate, nulla videbatur esse habenda sollicitudo, satis enim manifestus est error illorum.

Ponitur vera conclusio, & dilucidatur proposita difficultas, ac soluuntur implicite rationes eorum. Caput IIII.

C CVm itaque (vt arbitror) satis sit demonstratũ, neque virtutem motiuam tantum, neque seorsum sensum aut intellectum esse causam, & principium animæ ad ridendum sufficiens, neque vllam potentiam ab his distinctam, consentaneum est modo vt ipsum principium primum, & adæquatum, quale nam sit, explicemus, id vero perobscurum videretur, nisi præcedat vnius explicatio, atque illud est, quid intelligamus per risum, hoc enim ita peracto per se ipsum patebit principium: iam
D enim manifestum est ridentes affici quadam motione pulmonis, septi, & musculorum mouentiũ buccas, itaque arbitramur hominem ridere, cum ex arbitratu, vel quomodolibet aliàs ad eiusmodi motiones earum partium sese accommodat, nonnũquam etiam fit quidam remissior risus, ex solo illorum lacertorum motu, & modica septi retractione citra manifestum motum gurgu-

lationis, vt credere ob id debeamus aut risum per se esse talem motum, vel saltem pro maiori parte hanc esse illius naturam, at vero cum hæc omnia possint simulari, & erit potius risus imago, præcedat igitur oportet aliquid in anima, primoque sensitiuo, vt verus numerisque absolutus risus efficiatur, cum enim talis & minime simulatus erit, præter voluntatem oritur, & sæpe ob vehementem occasionem, tametsi homines conentur, ipsum non possunt cohibere neque compescere, nisi vel ratione laboris, vel sedato impetu conquiescat, ob id ergo ille motus manifestus supponit quendam affectum primi sensitiui & rationalis animæ partis nempe voluptatem ex ridiculo susceptam, & quandam insuper hilarem perturbationem sensus, & quemadmodũ verecundia non solum est ille rubor in vultu, nec sola perturbatio, alteratioque facta in principio sensuũ aut vitæ, ita nec risus si perfectus est, motus ille dumtaxat erit manifestus, neque inchoatus motus in primo, vt aiunt, sensitiuo, & spiritibus eius, nam sæpe hoc fit, & tamen risus supprimitur, vt vere videatur esse dimidius in medio scilicet interceptus, vtrunque igitur habet verus risus, & illud erit principium eius quod tum subit dilatationem, tum voluptate afficitur, at illud hoc habet, quod ridicula cognoscit, & quoniam perturbatio fit in principe illa parte, quam visum est Aristoteli appellare primum sensitiuum, ac principium totius motus, hic nullo pacto referendus est illi, quatenus est principium motus, sed sensus, animæue cognoscentis prima sedes, & quoniam in superioribus demonstratũ est non fieri per sensum solum, neque per intellectum nudum, & secretum ab omni alio, hoc est neque conuenire sensui seorsum ab intellectu, neque intellectui seorsum à sensu, propterea dico illum conuenire intellectui prout coniungitur cum sensu, vel sensui vt est coniunctus cum intellectu,

A tellectu, ob hanc sane antiquam familiaritatem multorum compos efficitur alteruter & homo: aut potius si illo modo lubeat, quòd risus est operatio, affectioque propria rationalis animæ, quæ sensu potitur, & intellectu, non secus atque verecundia, ea enim nec solo sensu nec solo efficitur intellectu, sed vtraq; subseruiente potestate, hinc minime videmus illum fieri ratione contemplabiliũ, sed ob ea quibus sensus etiam adhibetur, hinc patet eos quodã modo recte dicere quòd risus sit B operatio procedẽs ab affectu virtutis intellectiuæ, quippe quæ primo loco sit causa illius, & prima radix, nam vel ipso inchoante, suscipiente tamen sensu, vel saltem huius motu & operatione ad eum procedente, allicitur: recte etiam sentirent illi qui reddebant risum sensui, si dixissent illum oriri ab hac facultate vt est coniuncta cũ intellectu, ea nimirũ ratione qua fouetur & illustratur ab illo, vt supra vires proprias, eo coadiuuante, valeat, itaque in toto risu intellectus erit vt radix prima, sensus C perturbationem & dilatationem quodam modo substinens, vis autem motiua id cuius commendatione postremo perficitur, itaque in discursu rerum, & facetorũ vsu non fieret risus, nisi voluptas etiam sensui esset communis, ac proinde primum sensitiuum ut sentiens moueatur, illamq; turbationem secundum sensum excipiat & patiatur. Et sic arbitror dissolutas esse omnes rationes aduersantium: hinc etiam patet quòd risus est actio quædam, si uidelicet pro risu accipiamus illum, quem D diximus, motum, quodam autem modo est passio, si sumatur principium eius nempe affectus animæ, & perturbatio præcedens in sensu. Nonnullæ tamen huc spectant difficultates, prima quidem est, nam satis uideretur esse alterutra potentia, sensus inquam aut intellectus, quoniam uel sensus natus est cognoscere ridicula, ipsumque primum sensitiuum aut uitale principium

tales affectus, motionesque hilares subire, aut non, si A
siquidem satis est, frustra igitur desideratur societas intellectus, si uero non, quomodo potest trahi in consensum? non enim per sensum fieret nisi uoluptate afficeretur etiam ipse, at non afficeretur uoluptate nisi cognosceret, voluptas enim videtur ipsamet cognitio iucundi, ob id quòd minime separantur, vt declarauimus in precedenti quæstione, patet igitur nullo modo sensum esse facultatem risiuam. Secundo videretur esse operatio solius sensus, nam pueri nuper nati cum paululum adole- B
uerint, rident, in eis tamen vis intelligens videtur sopita, ac pene humorum affusione obruta, quod etiam ob titillationem confirmatur, quæ solum ad tactum pertinet, nequaquam vero ad intellectum, & nihilominus risum allicit, non secus atque mutuus amici congressus, qui risum mouet præter voluntatem absque operatione intellectus: præterea vna & eadem operatio ab vno dūtaxat principio per se actiuo debet proficisci, vt inquit Aristoteles octauo Phisicorum & colligitur ab eodem C
duodecimo Metaph. vbi ex numero operationum venatur numerum intellingetiarum operantium, cum itaq; risus sit operatio quædam vna ab vno dumtaxat principio deberet oriri, cur ergo multiplicantur principia in eadem coordinatione? Amplius ea potentia, quæ neq; est actus corporis, nec sequitur illius temperaturam nō potest esse causa suarum motionum, & corporalium affectuum, sed intellectus, vt censet Aristoteles est huiusmodi, ergo non potest esse prima causa ridendi. Præte- D
rea risus est rerum singulariū, vt sunt singularia, intellectus autem est rerum vniuersalium, ut ait philosophus octauo Phisicorum tex. quadragesimooctauo: igitur nō potest esse opus intellectus: præterea non uidetur satis esse intellectus & sensus, nam sæpe sola memoria eorū, quę uidimus, audiuimus, aut fecimus hic risus allicitur,

attamen

A attamen memoria & imaginatio plurimum differt à sensu, ut ait Aristoteles secundo de anima in fine, & in libro de memoria, & reminiscentia. Diluitur prima difficultas, ac primum illo modo quòd ridicula cum sint sensata quodam modo, & si diminute cognoscuntur à sensu, exacte tamen, & perspicue ab intellectu, idemq; sensus talem, tantamque familiaritatem habet cum intellectu in operando, ut propterea quòd omnia prope referat, & indicet fieri non possit, ne consentiat, sunt e-
B nim & hæc ipsi iucunda, immo sunt quædam ridicula, quæ modico lumine intellectus siue rationis sensum ipsum afficere uidentur, sicut intuenti patebit, tāetsi quædam alia inueniantur, in quæ sensus ipse minus momētum habet, itaque tanta est præstantia sensus humani, ut rationis nutum sentiat, eundemque affectū excipiat, ut propterea rationalis quodam modo uideretur etiam Aristoteli: Vel altero etiam modo dicamus quòd una existente rationali anima, quæ sensum continet & intel-
C lectum, ipsa est causa risus utraque subseruiente potentia, nulla enim satis est sola: Ad secundam dico pueris illis satis esse ut habeant sensum, & cum eo comitem intellectum, ita ut sensum foueat, & illustret præsentia mentis, uel animam rationalem vtraque præditam potētia: Ob tertiam autem difficultatem dico omnem operationem unam pendere ab una prima causa in eadem cognatione, aut à multis subordinatis, aut partialibus, sicut eadem tractio nauis, quæ per multos simul trahen
D tes efficitur subordinatos tamen, & habentes se singuli tanquam agentia diminuta, ex quibus vnitis fit unum agens totale per se sufficiens, eodem modo efficitur risus, vel ab vna anima rationali duabus his prędita facultatibus, vel ab eis tanquam agentibus seorsum diminutis & imperfectis: Ad quartam dico magis affici corpus per intellectum, quàm contra, semper enim principium

pium & agens dominatur materiæ, at vero cum simplicem naturam habeat, satis esse videtur, eum esse coniũctum, & concretum cum sensu, ob eam namque societatem hæc & maiora posset efficere: Ad quintam vero respondeo quòd intellectus cognoscit singularia, vt singularia sunt prout coniungitur sensui, non solum vt aiunt reflexe, verum etiam directe, quod apertissime declarauit Aristoteles tertio de anima tex. decimo, concedendum est tamen intellectum differre à sensu, quoniã hic solum singularia cognoscat, ille vero etiam vniuersalia, immo per intellectum cognosci singularia magis in profundo, quoniam sensus de his cognoscit vt corticem de arbore, intellectus vero sicut medullam, quippe qui ad quiditates eorum, & immanifestas quasdam proprietates se ipsum insinuat: cum vero tradidisset natura hanc partem homini vtentem, ratione consentanee fecit, vt subinde proprijs afficeretur voluptatibus, & sese ioco recrearet, vt deposita prope curarum mole, tum ad cætera, quæ instarent negotia, tum ad disciplinas ipsas paratior esset, nihil enim à natura fit temere, nec frustra aliquid molitur.

A
B
C

De proprio subiecto, propriaque materia risus secundum aliorum sententiam perperam sentientium. Caput V.

CVm accessissem ad examen illius quæstionis pertinentis ad propriam materiam risus, è vestigio mihi occurrit eorũ sententia, qui suspicantur illam esse obiectum lætificum, & iucundum, propterea quòd risus operatio quædam est à voluptate proficiscens sensus & intellectus: cum enim voluptas esset causa illius, videbatur eis voluptuosum, & lætificum obiectum esse ma- D

A teriam conuenientem ad ridendi actionem; tum etiam illo quòd risus & fletus sunt contrarij, quamobrem subiecta quoque illorum debent esse contrarijs modis affecta, sed flendi materia est dolor siue dolorificum obiectum, ridendi igitur propria & familiaris debet esse lætificum, & voluptate afficiens, quod insuper eo confirmatur, quia si velint homines sponte ridere sine vlla disciplina voluptatem affectant, & simulant, singuli nanque illo modo erumpunt in risum, vt videantur læti, &
B pro re quapiam concepisse voluptatem, quemadmodū assentatorum turba secundum plurimum facit, itaque si risus per se est index lætitiæ, videretur manifeste à lætifico obiecto proficisci, talemq; illius esse propriam & conuenientem materiam, voluptatem vero potius caussam, per quam pullulat. Ipsi tamen mihi videntur nequaquam esse assecuti materiam proximam risus, sed illam remotissime ac satis diminute summo, vt aiunt, digito, indicasse, quamuis enim iucunda esse debeant ridicula
C necessario, illa tamen non sunt ridicula propter voluptatem, quam præseferunt, multa nimirum sunt iucunda, quæ risum non mouent, iucundissimum enim etiam est, vt inquit Aristoteles in Rhetoricis, parentibus cum ante oculos habent defunctum filium, fratrem aut affines, & illorum narrare aut audire ægregia facta, vitā ingenuam, & virtutum præconia, nihilominus risum nō alliceret, sed potius fletum augeret, multa quoq; sunt aliorum quæ voluptatem non exiguam afferunt sen-
D sui, vel intellectui, aut ambobus, per quæ tamen risus non efficitur, quorum historiam non est opus afferre, nā singulis inducentibus per se ipsa patent, & hoc modo ruunt rationes illorum, nam per eas cogimur tantū credere quod necessarium sit, si verus risus sit futurus, vt à ridiculo proficiscatur lætitiæ non experte. Ob id visum est alijs propriam & proximam materiam risus esse læ-

tificum nouum exiguam quandam afferens admiratio- A
nem, quæ enim iucunda sunt noua, & non vulgaria salis nonnihil habentia, & quorum miramur leuiter, illa singulis risum mouent, nisi aliena perturbatione, aut quomodolibet occasione alia impediamur, oportet tamen leuem illã esse admirationem, quæ satis sit facere suspensionem animi, non grauem, neque de re graui, nã maior admiratio est effectus ignorationis perfectæ, quæ potius retrahit animum ab huiuscemodi actu ridẽ
di, siquidem animi affixionem quandam supra suspen- B
sionem, & incumbentem attentionem postulat, quapropter videretur eis dictum quodlibet aut factum, & res alias ob id risum allicere, quoniam sint iucunda, eademque non vulgaria, sed noua, leuemque admirationem afferentia, atque per hunc modum facetias ciere risum, & delectare, & reliqua similiter eiusdem cognationis, vt per singula inducenti fieret manifestum, quasi vero his positis aut remotis viderentur eis constitui, adimiq;
ridicula, quod etiam confirmant, nam pueri, siue ado- C
lescentes minus alioqui exercitati, atque prudentes, plus cæteris rident, & omnino qui de singulis magis mirantur, quòd etiam pari ratione desipientibus, ac delirantibus obtingere solet, sed è contrario minus rident seniores, aut magis sapientes, prudentesque, quia minus his afficiuntur nouis & leuiter mirandis, melancolici quoque aliena perturbatione animi præoccupati, & pene lacessiti non rident, aut multo quidem segnius, & è re-
bus nisi vehementer ridiculis. At neque istorum sen- D
tentiam possum recipere, quoniam non inuenerunt hactenus adæquatam materiam risus, nec illam proxime vt debuissent, attigerunt, multa nanque risum alliciunt, quæ non sunt noua, quemadmodum audire easdem facetias fortasse sæpius consueuimus, & nihilominus semper risum mouent, si elegantia quædam adhibeatur

A narrando, dicendoque, aut si quispiam iocando repræsentet, & ante oculos ponat alterius incessum grauem non sine gratia, aut inconcinnã ambulationem, flexiones crurum, garrulam, loquelam, aut tale aliud risum pene incompescibilem mouere poterunt, illa vero quæ imitantur & pulchre simulant, non sunt noua, nec forte tasse tunc primum eisdem simulata, & visa, non est itidem noua res titillatio sub alas, nec nouum videre aliquem cadentem, immo si eundem ter, aut quater cadẽ-
B tem spectemus maior erit risus post primos casus: amplius illa admiratio, quæ videbatur eis necessaria propter suspensionem animi vt facilius subinde laberetur & motiuncula illa fieret, mihi videtur temere posita, & adiecta, primum quia putant esse dumtaxat leuem, sæpe enim cum risu coniungitur ingens admiratio, tametsi reor non esse necessariam, vtpote si in comœdijs audiamus aliquem histrionem, qui perelegantissime cuncta simulet, & repræsentet, adeo vt illius omnes actiones,
C omnia verba, gestaque & motiones omnes sint facetissimæ supra aliorum methodos, ob id sane non leuiter, sed maxime admiraremur illius gratiam, & artificium supra humanum ingenium, attamen cietur risus, & ille quidem non exiguus: multæ insuper sunt, quæ risum proritant, & neutrum illorum habent, cum manifestũ sit, pleraque risum ciere, quæ aliquis cogitabat se esse facturum aut dicturum, si memoret quoque præterita; illa non sunt noua, neque admirationem afferunt, cum
D essent cognita & perspecta: multa etiam vtrumque obtinent, & nequeunt esse causa ridendi, videlicet si in tripudijs videamus saltus quosdam difficiles, & corporis quandam agilitatem pene incredibilem, vel tale aliud tametsi nunquam antea visum & auditum, risum ciere non potest, sales vero si adiungantur, perperam fiet, quoniam non sunt in omnibus, sed in facetijs tantum, vt

ſuo videbimus loco. Hinc aliquis perperam exiſtimaret aſſerendo propriam materiam riſus eſſe iucundum ludicrum, quod nouum ſit, & leuem quandam præſeſe rat admirationem & gratiam, dicente nimirum Ariſto. oportuiſſe hominem quoſdam motus habere lætitiæ vt ioco ſeſe recreet, per iocum autem intelligit ludicrum, quod alijs appellaretur inane lætificũ, quandam dumtaxat referens gratiam dicente Ariſt. ſubeſſe quandam gratiam in ridiculis, propter quam ridicula fiunt, riſus enim ab inani voluptate procedit, ac tale lætificũ mentem & ſenſum celeriter mouet, alia vero quæ voluptatẽ afferunt, & ſunt bona, vtilia, ſeria, grauia quietant animum, & requirunt immanentem, ſtabilemque applicationem, animique intentionem efficiunt, in cæteris cũ inania quædam ſint & ludicra, nequaquam ſeria ſenſus quaſi per inane ſuſpenditur, talique genere puerilis lætitiæ dimouetur, quia non habet obiectum terminans. Nihilominus ſi inductione vtamur per ea quę ſunt ridicula, dubio procul erit manifeſtum eorum opinionem eſſe pariter inanem, id enim ſi verum eſſet, ſequeretur riſum ab ijs tantummodo quæ ioco fiunt proritari, ſed hoc eſt abſonum, quoniam citra iocum fit congreſſus amicorum, & riſum nihilominus mouet, eodem modo ſi turpiter incedentem aliquem videamus, ſi ridemus ex alterius ploratu, ex caſu, indignatione, loquendi inconcinitate, aut motuum incompoſitione, ex caſu aliquo, & inopinato euentu non uulgari, aliiſque plurimis in quibus non eſt iocus, nec ludicri figura, quæ ne nimis in longum mea producatur oratio, libenter ſileo, accedẽs iam ad aliam opinionem, quæ me uellicat: Nonnulli ſiquidem perſpecta tanta rerum uarietate, tantoque diſcrimine illorum quę riſum alliciunt, cenſerent uanum eſſe eorũ laborem, qui conantur aſſignare aliquod entium cõmune genus tanquam materiam adæquatam, & pro-

A & propriam risus, non secus atque si quispiam omniũ rerum quæreret unum genus, quod alioqui esse non potest, cum prædicetur æquiuoce, atque de suis proprijs differentijs, ita dicunt impossibile esse ridiculorũ quærere unum genus commune uelut uniuocum, & proximũ, cum obiecta ipsa, & causæ multiplici ratione separẽtur, quod alioqui persuadetur quibusdam rationibus apparentibus: iam enim in rebus tantũmodo tangibilibus impossibile est assignare unum genus eorum; cum ge-
B nera tactilium multa existant, nisi fortasse communissimum nomen sibi ab actu uendicent, adeo ut dicamus ipsum esse tangibile: Similiter ipsius sensus communis non potest assignari unum genus proprium, quod quidem uelut unum genus rerum dicatur proprium subiectum huius sensus, sicut color dicitur obiectum uisus, tametsi communissimo nomine consueuimus dicere illud esse sensibile pariter ab actu, ea enim omnia quæ sunt sensibilia uno genere complecti non possumus: at
C multo minus poterit esse aliquod genus sensibilium, & intellectilium, plus enim differt sensibile ab intelligibili, quàm sensibile à sensibili in quantum talia, sed risus pariter uidetur fieri circa sensibilia, & intellectilia, ergo materia ridendi non potest cõplecti uno genere: Amplius coniunctorum & simplicium non potest esse aliquid commune uniuocum, aut analogum, sed risus ex simplicibus & coniunctis proritatur, ergo non potest habere designatam materiam, illamque definire & cir-
D cumscribere determinatis cõditionibus, ac differentijs est impossibile, uerum sicut in sensu dicebatur obiectũ sensibile communi nomine, eodem modo dicemus materiam communem, per quam fit risus esse ridiculum: quod etiam confirmatur ex parte potentiarum, quibus hic actus ridendi accomodatur, nam supra dicebamus illum referri ad sensum & intellectum, cum igitur intel-

lectus & sensus nequeant habere cōmune subiectum, A minus etiam possibile est hoc assignare risui: amplius hoc inductione confirmant afferentes nonnulla ridicula, quæ talem, ac tantam præseferunt diuersitatem, ut non solum uideatur impossibile, quòd possint sub uno genere ac nomine comprehendi, uerum etiā ut illa proportione aliqua possint conuenire, etenim ab ipsis tactilibus generatur, utpote facta titillatione sub alas aut plantas pedum iis hominibus qui titillantur, uidemus insuper aliquē ridentem, & nos cum illo ridemus B ignorantes forsitan causam ridendi, ut uideatur interdum citra causam & obiectum proficisci, ridet quis ob fletum alterius, uel si cadentem uideat aliquem turpiter potissimum ex asino, atque ita propter mala & infortunatos casus aliorum, similiter uidendo aliquem delitescentem in luto, aut sponte solis ardoribus, atque imbribus expositum temere, similiter propter ignauiam, & stoliditatem aliorum, propter inconcinne facta si sint citra dolorem, ac denique propter opposita istorum, ri C demus insuper si turpe aliquid, aut pulchrum, quod est illi contrarium uideamus, & mirum mehercle uidetur quomodo contrarijs ex rebus risus allici possit, ac propterea longe mirabilius uideri possit ingenium illorū, qui frustra, ac temere niterentur inuenire proprium subiectum risus, eaque accōmodare determinato generi, quę sua natura sunt indeterminata, & generum diuersorum: solent præterea homines ridere cum uiderint alios furore percitos, atque indignatos, & quo magis eis D subcrescit furor & indignatio, sic illis risus magis intenditur, fit etiam pro rebus æque animatis, atq; inanimatis, quamuis risibiliora uideantur esse faceta, quæ audiuntur, & aspiciuntur in mutuo congressu, atque usu uerborum & rerum, quorum numerus est pene infinitus, cum itaque sint toto cælo distincta, quæ non possunt in unum

A vnum genus coire, ſat erit ſi dixerimus ſubiectum riſus eſſe ridiculum, quærenes autē quid eſt hoc, fruſtra quærere: id etiam confirmatur altero experimento ſenſuū, etenim nonnulla alicui mouent riſum, cæteris autem non mouent, quod videtur eſſe manifeſtum argumentum quòd riſus non habeat aliquam certam, & determinatam materiam, atque hoc volebat dicere Ariſtoteles quarto Ethicorū cap. octauo ſequentibus verbis (is ne igitur dicendus eſt recte facetijs vti, qui dicit ea, quæ li-
B berum hominem decent, an is qui eum, qui audit dolore non afficit, uel etiam delectat? an & hoc indefinitum eſſe conſtat? eſt enim aliud alij odio & iucundum) ſi uero quæras quid opus eſt obiecto ut euadat ridiculū: reſpondent ex mente Ariſtotelis, ut talem afferat inanem lætitiam, quà ſenſum, mentemque dilatet, ac celeriter moueat, itaque titillatio non immerito facit riſum, & naturam induit ridiculi, niſi quia illud ipſum facit, tāetſi ſua natura ſit moleſta, ſenſusq; illam ægreferat, ar-
C gumento ſiquidem eſt proiectio corporis, immo affert Ariſtoteles tertio de partibus animalium cap. decimo hiſtoriam militis, qui ſuſcepto uulnere in ſede præcordiorum perpetuò ridebat, & eandem attulit rationem eiuſcemodi riſus, utpote quòd calor affatim accenſus erat in illa parte propter naturam uulneris, calor enim mentem aperiebat, acciebat motum ſenſus, quamobrē hoc etiam cum alijs poneretur inter ridicula. Mihi tamen uidetur illorum opinio eſſe fuga propoſitæ diffi-
D cultatis, ea enim negatione reſponſionis utitur ad reſpondendum, quapropter dimittit intellectum in maiori perplexitate, & magis inquietum, ac ſatis abſurdū uidetur, ut omnes aliæ determinatæ actiones, ſeu paſſiones, & affectus determinatum genus habeant, certamque materiam, riſus uero illam non habeat: accedit prætera quòd ſi riſus eſſet generis indeterminati, ſe-

quaeretur

queretur hominẽ æque de singulis ridere, quod est ab- A
surdum, immo etiam manifeste videmus ea, quæ risum mouent habere quosdam gradus remissionis & intensionis, vt risibiliora nonnulla conspiciantur, quæ ad naturam quãdam proximius accedunt, igitur forma quędam est, ac veluti figura, qua cum obiecta fuerint insignita ridicula fiunt, & risum subinde mouent, nisi aliunde cohibeatur, talisque est illa forma, atque figura, vt cum adsit, hæc omnia fiant, cum adimitur non fiant, & quo clarius ipsa participatur, atque elegantius, eo e- B
tiam clarior efficitur risus, & quoniam omnis figura, omnis actus, omnisq; differentia superaddita cõstituit aliquam speciem, seu genus entium, propterea censemus fieri aliquod genus vnum, & determinatũ ex omnibus obiectis configuratis huiuscemodi sigillo, & caractere. Cum vero strenue arguerent respondendum est rationibus illorum, non enim absurdum est aliqua sub vna ratione esse generis indeterminati, aut carẽtis nomine, sub altera vero determinationem subeant, nõ C
est itaque mirum si sensibilia & intellectilia simul vt sunt subiecta cognoscentium facultatum non sint eiusdem generis, quæ tamen in vnam naturam & formam coeant, vt risum alliciunt, oportet enim vt omnia suscipiant illam formam, per quam euadunt ridicula: illud autem quòd non omnes de eisdem rident, declarabimus postea, sed titillatio aut per accidens risum mouet, aut certe naturam induit ridiculorum, quæ est sibi communis & alijs, ac de militis historia censerem illud D
factum esse propter delirium ex inflammatione illius partis, nam φρένας antiquis ea pars dicebatur, & illius inflammationes phrenitidas pariunt, nonnullæ autem desipientiæ vtpote quæ ex sanguine, qui est blandus humor cum risu fiunt, quamobrem dicebat Hippocrates, desipientiæ, quæ sunt cum risu minus periculosæ,

A quippe quæ melioris, longeq; benignioris humoris inflammationem referunt. Ob id postremo visū est quādoque etiam mihi formam illam, atque figuram, quā induere oportebat cuncta ridicula esse quandam facetudinem, ipsaque ob id ridicula nuncupari faceta cognomento formæ, ita tamen vt non ignoretur quòd facetum reperitur in duplici differentia, alterū quidem magis proprie, longeque contractius sumptum, quomodo intelligitur esse dictum vel factum hilare vrba-
B num citra scurrulitatem, sic enim ad verbum de facetis inquit Aristoteles quarto Ethicorum cap. octauo, quēadmodum ipsum descripsimus, altero modo sumitur magis communiter, magisque profuse, & hoc pacto dicemus facetum esse illud, quod sane vbi dictum, vel factum sit, aut quomodolibet aliter, quendam præseferat leporem, quandam gratiam, & alacritatem, idem vero sit non serium, neque graue, nec admodum visitatum, aut vulgare, & sic accipiendo facetū pro eo quod
C harum conditionum est particeps, id proprie fuerit vera materia, propriumque subiectum risus, quod illa ratione confirmatur, ea enim quæ nos apposite facetias appellamus maxime omnium ratione facetudinis risū mouent, illud itaque ridiculorum est verum genus, propriaque forma, cuius plane species vna est primum ridiculum, sed facetiæ sunt in primo gradu ridiculorum, ac ratione facetudinis risum alliciunt, ergo facetum in communi est commune genus istorum subiectorum, &
D quoniam illæ nuncupatæ facetiæ sunt in illo eminētiori gradu: propterea visum est antiquis accommodare nomen totius generis vni dumtaxat speciei propter excellentiam: quod etiam altero medio confirmatur, cū enim circa ridiculorum vsum fiat virtus quædam, & vitium, vtendo videlicet ipsis, aut quemadmodum oportet ex debito fine, aut sicut non conuenit, sine dubio

illa erit materia risus, circa quod dicta virtus, vitiumq; A
consideratur, sed ex vsu facetorum oritur, cum prout
conuenit, aut contrarie fit vsus eorum, & risu ipso mo-
derate aut sine moderatione vtuntur, ergo facetum est
subiectum commune risus & proxima eiusdem mate-
ria, accipiendo tamen facetum vt diximus cõmuniter,
quo quidem modo æque ad animata atque inanimata
refertur, nam si pressius acciperetur; vere facetus dice-
retur ille qui talem habitum esset assecutus, vt ad recte
iocandum sese flectere posset, non actiue tantum, verũ B
etiam passiue, quemadmodum contra diceretur scurra
qui sine moderatione iocatur, vtiturque actiue vel pas-
siue ridiculis profuse & indecore, ac rusticus demum
qui neq; ridiculis gaudet, nec alios vti, gaudereue pate-
retur, itaque facetę actiones, & verba, res quoque aliæ
animatæ, aut animæ expertes in quibus talia conside-
rantur, nata sunt risum ciere, hoc plane modo faceta
facies visa dumtaxat est causa risus, facetę actiones quo
modolibet consulto, aut inopinato fiant, obtutus & cõ C
gressus faceti amici, neque enim de quolibet ridemus,
sed si alacrem, & gratiosam faciem præseferat, & quã-
uis nõnulla sępe contingunt, quę cum risum moueant,
non videntur posse nuncupari faceta, hoc accidit secũ-
dum præsentem opinionem ob vsum cõmunem nun-
cupandi tantum faceta illa, quæ in primis sunt talia at-
que omnium maxime, quemadmodum sunt dictæ face
tiæ: & quoniam inter eas conditiones, quæ faceto con-
ueniunt duæ potissimum erant negatiuæ, altera quidẽ D
vt res illæ non sint seriæ nec graues, altera vt non sint
admodum vsitatæ atq; vulgares, prima earum videtur
valde necessaria, nam res seria & grauis addit animæ
grauitatem, & mentem non mouet, sed potius sistit,
redditque illam incumbentem sibi, vt antea dicebam,
altera quoque non modicum ad hoc ipsum habet mo-
mentum,

A mentum, siquidem præcognitum & minus vsitatũ tam etsi natura sua esset ridiculum, mentem non admodũ moueret, nisi fortasse aliquid facetũ sit, quod tanta pol leat gratia, tantumque salis habeat & leporis, vt ferme semper valeat animum commouere, & dilatare sensum, oportet etiam esse de genere illorum, quæ nõ semper, nec frequentius accidant, an vero id sit, quia præcognitio & consuetudo illam modicã admirationem auferat, quæ videtur per se ridiculis esse coniuncta? an B risus vt fraudatio quædam est, & celeriter facta motio, quæ à non præuiso, & consueto fieri deberet: an consueta & præuisa vt vulgaria fiunt, ac tanquam res domesticæ & ordinariæ, vt propterea mentem mouere non possint quasi facetudinem illam refrangant, & vires illius obtundant? an quia risus celer motio est, quæ à celeri & cum fit, procedit impressione, non autem cum facta esset, aut sensim inducta. Quamuis ista opinio probabilis uidetur non secus atque illa per quam ponitur ridi- C cula in genere esse ludicra, quæ gratiam aliquam referant, vel ea quæ sub ludicri figura mouent, ac voluptatem illam inanem afferentia, nequaquam tamen uera est, primũ quia facetũ proprie est illud quod ab Aristo. describitur quarto Ethicorũ cap. octauo. & per quandam translationem postea refertur ad nonnulla aliorum, censebat namque Philosophus facetudinem esse quendam medium habitum inter rusticitatem & scurrilitatem cõgruentem viro urbano, quippe qui cũ qua- D dam moderatione iocatur, & sicut conuenit vtitur ridiculis citra excessum & defectũ, hinc postea factum est, vt illorum hominum actiones dicerentur facetæ, uerba quoq; & gesta, sed quoniam facetus tanquam cauillator est, uidenturque etiam scurræ elegantes faceti, illoque modo nuncupari solẽt, propterea inquit Aristoteles illi medio habitui accommodatam esse urbanita-

 tem,

tem, quasi uero facetus urbanus dicẽdus sit ille, qui medium est habitum assecutus ad recte iocandum, vtendumque ridiculis sicut conuenit, & scurra dicendus sit facetus tantũ, is enim risum modo facere studet, itaq; facetus in cõmuni est quidã cauillator, sed hic quidem modeste, & cũ quadã moderatione, ille vero profusius, hinc faceta facies solet illa nuncupari quæ illius est hominis, qui gratiam quandam refert in iocando, hinc etiam per quandam translationem solemus dicere facetа quædam entia, quæ videntur aut ioco facta, aut simulatione cuiusdiam rei satis concinne & eleganter. Si præterea consideremus singula eorum quæ risum alliciunt inducendo, quàm facile patebit nequaquam esse faceta omnia quæ illum mouent, pleraque enim serio fiunt, vt casus quidam infortunati, & multa eiusdẽ cognationis quę risum afferunt, itaq; nec bene congruunt illæ cõditiones cunctis ridiculis, nec ita sunt faceta. A B C

Ponitur vera materia risus ex mente Aristotelis. Caput VI.

HActenus reiectæ sunt omnes opiniones perperàm sentientium de materia risus, propterea videbatur modo acceptabile tempus, vt qualis ea esset, explicaremus: quod quidem nullo, vt ita dicam, suscepto labore, consequemur, si Aristotelem consulamus, is enim circa initia operis de arte Poetica dicebat hoc modo, comœdia autem est, vt diximus, peiorum quidem imitatio, non tamen secundum omne vitij genus, quamquã ridiculum à turpi proficiscitur, ridiculum enim aliquo modo peccatum est, & turpitudo sine dolore, minimeque noxia, perinde ac ridicula statim appareat deformis facies distorta sine dolore, quibus verbis, vt vides, D

A manifeste, & expresse admodum constituebat materiã risus esse turpitudinem citra dolorem, vel illa dicas obiecta, quæ illius turpitudinis non sunt expertia, ad quã plane spectant ludicra, ioci faceta, & errores, eam vero doloris expertem esse debere, nam si pro tristi accipiatur, doloremque afferat, profecto non risũ, sed potius cõmiserationem, aut fortasse etiam fletum proritaret, ac necesse est animum posse gaudere, & ab inanibus hisce oblectamentis affici, secus enim minime rideret,

B & stulti nisi eos aut humoris prauitas, vel caligo, & inepta frigiditas cum siccitate, vel ipsa retorrida offendat sola plurimũ rident, nam singula prope censent errores & turpitudines sine dolore, aut iocos falsa nimirũ imaginatione delusi, atq; hoc turpitudinis genus haud necessario secundum naturam esse oportet, sed quocũque modo ipsum consideretur ac fiat, aut secundũ naturam, aut ipsa dumtaxat simulatione, consulto, vel præter opinionem, in rebus quoque tum rationalibus,

C tum rationis expertibus, atque omnino inanimatis, sæpe enim brutorũ nouæ formæ, & actiones non vulgares cient risum, elegans quoq; motus & forma, aliaque id genus, nempe si caprarum more exiliæ quædam arundinum frustra non inepte fabricata, formamque animalis referentia prosilire videamus, ob id sane risũ plerunque vidimus factum insignem, atque per illius cognata, cum alioqui esset actio corporis inanimati. Quispiam tamen hic dubitaret, sunt enim nonnullæ

D turpitudines, & errores, siue peccata, quæ ex sui natura dolorem non afferunt, risum tamen ob id non mouẽt, propter quæ solemus dicere nos neque gaudere, nulloque affici dolore, quamobrem mallent ponendam esse turpitudinem potius afferentem lætitiam, quàm citra dolorem, præsertim quòd ab hilari procedit affectu, ac voluptate ludicra & inani: Ego tamen dico ex mente

Aristotelis

Ariſtotelis eiuſcemodi turpitudines, aut ſaltem obſcu A
rum afferre dolorem, ac diſplicentiam, aut nullam re-
ferre gratiam, aut eſſe admodum vulgares, & tanquã
res, vt ita dicã, ordinarias, oportet enim ſi futuræ ſint
ridiculæ, vt talem induant naturam, hinc neque opus
eſt vnam facere contrarietatem veluti ſufficientem ad-
explicandam vniuerſim materiam riſus, quemadmodũ
fortaſſe aliquis exiſtimaret, vt non ſola ſatis ſit turpitu-
do, ſed pulchritudo etiam adiungatur illa quidem ſine
dolore, hæc autem hilaris & faceta, tanquam propor- B
tione reſpondeat hæc vna cõtrarietas, quæ eſt circa ma
teriam riſus ijs contrarietatibus, quæ in omni ſenſu, at-
que omni fortaſſis potentia reperitur, nam ſi pulchre,
& argute aliquis reſpõdeat, per ſe ipſum dicat & loqua
tur, canat, aut tripudiet, illa quidem riſum mouent,
propterea quòd ſunt pulchra in ſuo genere: hoc inquã
non eſt opus, quoniam eiuſcemodi pulchra quæ riſum
per eos alliciunt, quandam alacrem turpitudinem refe
runt, & inconuenientias quaſdam non vulgares ſine C
dolore, quas non immerito liceret appellare pulchras
turpitudines, vtpote quæ non vulgares ſint, nec admo
dum conſuetæ, & ingenium præſeferant, ſeu gratiam
quandã, vtpote ſi reſponſum ſit, & modo aliquo mor-
deat cum lepore, & obtundat alterius dictum reſpon-
dendo, vt aiunt, per cõſonantias, valde ridiculum erit,
ſemper enim alicubi debet fundari, conſiderariq; talis
turpitudo, & indecentia citra dolorem, eodemq; modo
cantus cũ mutationes quaſdam interponit, & vocis mu D
tationes, gurgulationeſque varias ciet riſum, tum quia
ſuſpendit animum, quem mouere facilius eſt, vt ait Ari
ſtoteles vigeſimanona problematum quæſtione octa-
ua, tum quia vt res ludicra, & puerilis iocus conſidera-
tur habens illam pulchram turpitudinem, itaque men-
tem celeriter mouet, & hoc modo mouent cætera, quæ
cum

A cum hoc habent affinitatem: quòd autem singula, per quæ risus allicitur, possimus referre in eam turpitudinem elegantem non est immanifestum, sed numerum sigillatim eorum, vt res ipsa postularet, recensere est nimis arduum. & nostra isthæc nimis produceretur oratio, & forsitan non esset vtile, nostræq; tractationi conueniens, sed rhetori magis accõmodatum, aut poetæ, qui de comœdia est tractaturus, ea tamen leuiter, & quasi in superficie, prout mea interesse videtur, attingã.

B Fit ergo in rebus inanimatis cum quadam animi reflexione, siue collatione, cum elegans quæpiam actio ab illis procedit, quæ animato conueniret corpori, illud enim indecens est sibi, ac propterea turpitudinem referens sine dolore, eoque gratior est turpitudo, quo ab inanimato, cum animantis esset, optime simulatur, ita etiam si inanimatorum figura æmuletur, ac referat figuram aliquam animalis inconcinnam, ob id sane fieret ridicula, & in illa imitatione indecenti vtriusque re

C spectu consisteret turpitudo, vnde deinceps efficeretur risus, eodem modo sicut in rebus inanimatis, se haberet in plantis, aut in brutis, vt intuenti patet: In communi vero vsu verborum & rerum siue actionum homines mutuo sibi risum alliciunt ob illam turpitudinem, quæ in sermone, in actione, in exstrinsecis, & omnino ijs quæ accidere solent in moribus, & figura: In actionibus quidem si indecentiã referant eo respectu, qui est ad agentem, ad locum, ad tempus, ad modum,

D aut occasionem, porro videretur ridiculum, quantum ad primum pertinet, si mulier induat habitũ virilem, aut accincta ense proficiscatur ad forum, si ludat, tripudiet, aut alia eiusdem cognationis faciat, pariter si vir senex erubescat, & vestiat vt iuuenis, ac miles gloriosus pileum scilicet plumatum gestans, si ludat troco vt puer, si canat, aut sedeat cum pueris in schola discens

 grãmaticam,

grāmaticam, si princeps vt rustica gens vestiat, aut exercitiis se immisceat rudioribus, si seruis seruiat gnauiter, aut agrestes homines de rebus ad philosophiam pertinentibus inter se differant: Sic sane ratione loci multa fiunt ridicula concepta ob illud turpitudine, quæ alio in loco naturam hanc exuerent, quemadmodū si quis in mensa nobilium loquatur de vomitu, ac de rebus praui odoris, iis enim quibus videretur hoc indecens & turpe fine dolore fieret risus, eodem pacto si in loco vbi adsunt honestæ mulieres quis inhoneste de rebus venereis temere incipiat loqui, si in aliena domo quis ea faciat, quæ vix faceret in domo propria: deinde respectu temporis multæ obtingunt ridiculæ turpitudines, nempe si quæ ad ver, aut hyemem pertinent, quis faciat in æstate, quæ ad noctem in meridie, aut è contra, nempe si ad solstitium æstiuum, vel canis exortum, quis induat pelliceam vestem: in modo autem consideratur turpitudo si quispiam inepte aliquid faciat, ac præter cōmunem vsum, & consuetudinem aliorum, vtpote si cum ridet, videatur plorare, & turpem oris figuram assumat; si cum loquitur, videatur sibilare; si dum sibilat, videtur canere; si dum orat, videtur latrare; si dum vult suadere, reprehendit, & accusat; si dum vult accusare, demulget; si semper hiat, vt prope luxentur mandibulæ; si inconcinno vtatur incessu quomodolibet facto dummodo non afferat dolorem, & displicentiam; si balbutiat, & verba nimium confundat, & permutate videatur, aut prope lacerata proferat, nec solum vbi ex proposito hæc fiunt, & secundum naturam, verum etiam, ac forsitan magis si ex accidenti aliquo fiant, & errore, nempe si per lapsum linguæ transponat verba, & significatum orationis turpiter peruertatur, vel in alium errorem incidat non loquendo solum, sed in cæteris etiā actionibus, in quibus exempla afferre non est opus, ne

longius

A longius nostra protrahatur oratio: In occasione vero
sumuntur ridicula in non debite vtendo, quemadmo-
dum si peracto iam prælio, atque certamine, miles ali-
quis gloriosus occurrat quasi magna facturus, aut si
præterita quis illaq; manifesta omnibus, nempe præte-
ritos ventos, aut pluuias vaticinetur, quemadmodū fe-
cit ille, qui multo post cometis exortum vaticinatus est
præteritos ventos. Hucusque igitur patuit quomodo ex
ipso sermone fiant ridicula propter errores tum natu-
B rales, tum etiam ignoratione, aut ex accidenti & lapsu
quodam commissos, in eo tamen præclarissima ridicu
la fiunt ad quempiam alium simulando, uel citra ullā
simulationem, ioco aut serio dicendo, & illorum uel
facetudo est in rebus, aut ipsis uerbis, hinc narrando
tantum ludicra, seu fabulas & dicendo alacriter fit ri-
sus, præsertim ob ea quę celerem cognitionem pariunt
non difficilem, neq; uulgarem, quin etiam ob id quod
dicunt minime expectatum, cum mordicus pungunt
C uerba cum multo lepore & dexteritate, ac non inepte,
præsertim uero si præter id quod ingenium referunt &
insignem alacritatem plures offendunt simul, & pecca
tum aliquod occultum opportune & eleganter aperiāt
quadam dexteritate uerborum, uel propter repugnan-
tiam si blandiendo accusent, aut maledicendo uidean
tur misereri, & laudare, si præcedens alterius dictum,
celer & ingeniosa obtundat responsio, quin etiam ob
prauam interpretationem, secundum allegorias, pro-
D uerbia, & metaphoras, aut ἔλλειψιν, παραβολὴν, καὶ ὑπερ-
βολὴν, atque omnino propter concinnam applicatio-
nem ludicram, præsertim si motuum conformitate in-
nitatur, ob fraudem & deceptionem, aut etiam ob
quendam modum insinuationis, hinc itaque processit
usus facetiarum utilis quidem in hac laborum & mise-
ra uita, & quoniam singulæ continēt aliquam turpitu

K dinem:

dinem ob errorem & defectũ, propterea videretur facetia esse turpitudinis alicuius simulatio fando aut agendo, hinc enim translatum est nomen, Aristoteles vero quarto Ethicorũ cap. octauo inquit facetias esse conuitia quædam, aut cauillos, id quod etiam videbatur innuere in libro artis poeticæ, cum diceret non omnes facetias excipiendas esse in comœdijs, sunt enim conuitia quædam, quapropter videntur semper aliquem afficere, ac propterea inquit legum latores nonnulla conuitia, atque facetias dicere vetant, ne seditiones fiant in ciuitate, hinc scurras & importunos illos reprehendit affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere risum, quàm honeste loqui, & non afficere eum dolore, in quem facete dicunt, sunt etenim quidã, qui adeo à ridiculis vincuntur, vt cum sibi videatur posse mouere risum, amicos parum existimant, & eorũ quoque facere iacturam, honestatis denique, & modestiæ frangunt iura, eoque deueniunt insolentiæ, vt ne dum alijs, verum etiam nec sibi ipsis parcere velint, quo faciant risum, eos vero qui sibi ipsis lex sunt in ioco laudat plurimum, quemadmodum sane est vir comis & vrbanus, ac dexter, quippe qui recte facetijs vtitur, cum dicat ea, quæ liberum hominem decent, atq; eum qui audit, dolore non afficit, vel etiam delectat, itaque differt facetus simpliciter, & facetus vrbanus & comis, nã simpliciter facetus est qui fando potissimum, agendoque vti loqueretur, & omnino iocando mouet risum, illi vero vt coniungatur vrbanitas, talem oportet habitum adeptum esse, vt ad recte iocandum sese flectere possit, illeq; hunc medium assecutus habitum ea, quæ solum fert audiendo videbitur facere, eiuscemodi nõnunquam facetias Aristoteles sales appellabat nomine potius formæ, & proprij caracteris, sal enim est concinnitas, & gratia in simulanda, aut narranda turpitudine,

A dine, & omnino in vsu facetorum, & in iocando gratia & ingenium, etenim oportet neque facetias, neque facetum hominem esse insipidũ, sed huiusmodi sales habere per quandã translationem dictos, quasi vero sint eorum condimenta alioqui necessaria, vt facetiæ huiusmodi ridiculæ videantur, neque vero latet, in quo sales isti cónsistant, si paulo diligentius ea, quæ superius dicebamus, animaduertantur, quibus autem vti deceat facetijs & qualibus, ac quibus non conueniat vti, non
B est meum determinare, sed rhetoris, aut ethici hoc indiget elocutione, nunc itaque ad reliquos modos accedamus è quibus ridicula proficiscuntur. Ab extrinsecis porro fiunt risus & ridicula, si turpitudinem aliquam, & inconuenientiam alacrem referant, idest sine dolore & non vulgarem, aut è toto genere eorum quæ accidunt, vel ratione alicuius particularis conditionis, quorum exempla patent in moribus quoque corporis, atque animi latent ridicula, in quem modum referun-
C tur quædam inconuenientiæ morum, quemadmodum turpis quodam auaritiæ genus & actiones, timor cuiusque rei, aut istorum cognata, quorum prope infinitus est numerus. Ac in ipsis figuris si turpitudinem quandam sine dolore præseferant, hinc nouæ quædam formæ inconcinnæ, & pene ludibrio factæ delectant, & videntur ridiculæ, pariter etiam faceta facies, & vultus hilaris, aut conceptione ludicri, & memoria, aut per consensum & sympathiam, cum ridere alterum uidea
D mus, hinc ergo fieri uidetur ut animalia tantum rationem habentia rideant, quoniam turpitudinem istam ipsa sola cognoscunt, sub hac deinde figura titillatio risum mouet, & tanta est eius potentia ad hanc actionem, ut subintellecta sola & proxime imaginata sensũ moueat, & mentem aperiat præter uoluntatem, sic etiã ludicra & ioci omnes, & inanes huiusmodi uoluptates

affectum hunc proritant,& quo maior est turpitudo ex- A
pers doloris, & maiorem gratiam refert, eo intensiorē
excitat risum. Oportet autem diligenter animaduertere ne dictæ turpitudines sint admodum uulgares & cōsuetæ, nam fortassis uideri possent mediæ naturæ, quin etiam nosse debemus, quòd obiectum mouens risum debet esse, aut ex se ipso tale, aut saltem tale uideri, immo in hoc magis potest existimatio, quàm propria illius natura, nam si per se ipsum esset facetum, ac turpitudinem illam præseferens, tale autem non uideretur B
ei qui audit aut uidet, idem plane esset, ac si nullo modo esset ridiculum, itaque nihil refert si consulto sit factum aliquid, aut dictum, aut non ut tale uideatur, etenim cadente aliquo, uel fugiente, aut acclamante turpiter ridemus, quoniam singula eorū apparent nobis sub specie turpis citra dolorem: Amplius oportet ab anima cuncta secerni, quæ obicem ponunt, & quæcūque nata sunt risum cohibere, secus enim nullo modo succederet, ipsū enim intus existens prohibet extraneū, C
& obstruit, quemadmodum sunt nonnullæ peregrinæ perturbationes animi, ut ira, mœstitia, & similia, quomodo enim fieri potest ut iratus aut mœstus rideat? nisi fortasse ingens fuerit ridiculorum uis, ac perturbationes illæ essent paulo remissiores, quomodo itidem cogitabundus, & alijs sollicitudinibus occupatus? solent etiam homines instante quodam habitu grauis prudentiæ, & maiestatis ab hisce ridiculis, utpote inanibus abstinere: Sed dices quare illos non mouent ri- D
dicula? nam fortasse hæc ipsa tanquam faceta cognoscunt & ludicra, illamque in rebus ipsis turpitudinem non ignorant, sensumq; præterea & animum obtinent expeditum: Respondeo quòd risus non solum præsupponit materiam conuenientem, uerum etiam animæ debitam præparationem, & concinnitatem, itaque si

impræ-

A impræparatus est animus, non rident, actus enim fit in patiente disposito, diximus autem risum esse motionẽ, quæ necessario præsupponit motũ, & dilatationẽ sensus, quæ quidem fieri non possunt, quando ab alijs affectionibus præoccupatus est animus, atqui grauitatis & magnanimitatis habitus merito obsistit, & obicem ponit, quoniam uelut onus animo instare uidetur, quod retrahit illum ab omni re non graui, & inani tanquam puerili, neque satis est ut cognoscant, concipiantque
B illas turpitudines modo contemplabili, sed concrete ut res indecentes & dignas aliqua irrisione: Oportet etiam eosdem non esse quopiam humore lacessitos, qui molestiam afferat, quoniam his ridicula displicent, mœstitieique accesionem faciunt, cum enim bilis primum sensitiuum occupat, ille efficitur anxius, molestia circũplectitur, & audire non substinet, nam manifestũ est non posse simul in eodem esse uoluptatem & dolorem: Sed tamen huc spectant multæ difficultates, pri-
C ma quidem est, nam multi desipientes de singulis pene rident: uel errores sint, aut nullam referentia turpitudinem, ac nonnulli de ijs quæ uere sunt ridicula non rident, immo uidemus sæpe eundem pro eodẽ aliquo rerum genere interdum ridere, aliàs uero minime, quasi uero eadem res modo sit ridicula, & postea naturam illam exuat: præterea uidere amicũ non est res turpis, attamen sæpissime ob id risus allicitur: præterea nonnulli rident cum uiderint alios ridere, & nulla ijs sup-
D petit materia ridendi, quoniam fortassis ignorant qua ratione riderent: Amplius solemus audire nonnullos serio ratiocinantes ac differentes, & cum lætemur etiã ridemus, atque etiam propter alia, quæ sunt seria, & nullo pacto turpia, iucunda tamen & dilecta, utpote si bonum aliquod nouum afferatur, res scilicet domesticas esse recuperatas, litis euentum fuisse cum uictoria,

ria,& nimia vtilitate hostes esse refractos,vel turcas fuis A
se debellatos in certamine nauali, seu parentes, filios, fratres & affines fuisse euectos ad maximos honores, & virtutum præconia, eosq; etiam esse in optima omniū existimatione, ob illa inquam ridemus & non sunt turpia, neque errores: Præterea ridemus propter titillatio nem, ipsa tamen non videtur esse res turpis, immo est expers voluptatis, cum illam substinentes ægreferant. Respondeo primæ difficultati,quòd illis desipientibus siugula videntur turpia ludicra, & res quodammodo B
pueriles, & propterea ferè de singulis rident falsa imaginatione delusi, & quoniam existimatio,opinioquein his tantum momentum habet, propterea satis est vt talia videantur, quo risus procedat, hinc fit vt eadem res alicui videatur ridicula, alijs vero non item, idemque mutata opinione pro eodem genere rerum nō semper rideat. Sed dices illud quod est per se tale est semper illo modo, si fuerit igitur aliquid per se ipsum ridiculū, C
erit profecto id semper eiusdem immutatæ naturę,semperque mouebit risum, quoniam præsente obiecto, & potentia non impedita, necessario procedit operatio, quæ ab illa facultate nata est fieri. Respondeo, quòd ridiculum quemadmodum omne obiectum bifariam consideratur, vno modo in actu, alio modo in potentia, hinc fateor quod est per se ridiculum semper esse tale saltem potestate, non procedit tamen operatio,nisi præsens sit obiectum in actu, simul enim est sensibile in actu & sensus, vt inquit Aristoteles secundo libro de D
anima, potissimum autem quia ridiculum magis est in apparendo, quàm secundum naturam. Ad secundam dico ex amicorum conuentu fieri potius rictum quendam, quàm risum verum, nisi fortassis præsupponatur ridiculum, is autem rictus, qui ex modica oritur sensus dilatatione potest fieri sine turpitudine,sed à lętitia con

festim

A festim obtingente, plerunque etiam ob facilem quandam consuetudinem ostentandi lætitiam homines ridentis modo intendunt faciem, rictuque ora diducunt. Tertiæ difficultati satisfecit Aristoteles quarto Ethicorum cum diceret illo modo, quibusdam verborum obscœnitas, quibusdam potius subintellectio ridiculum erat, vnde colligimus manifeste ad risus generationem satis esse subintellectionem ridiculi, quod quidem vel præsupponere oporteat definite, aut saltem indefinite,
B & ideo cum videmus alium ridentem si præsertim illū amamus, nos imitatione quadam facili illecti, & præsuppositione ridiculi indefinite, sensuumque sympathia confestim ridemus, eodem modo cauta gestuatio cum concinnitate & dexteritate quadam, & verborum mutatio non inepta & vulgaris cum præsupposito obscœno, quod est turpe absque dolore facit risum; nisi velimus etiam dicere quòd elegans ridendi forma quēdam leporem, & alacritatem præseferat, quamobrem
C sub ratione faceti, & ridiculi moueat, risumq; alliciat. Ad quintam dico propter eas res serias posse fieri quosdam rictus, ac modicam sensus dilatationem, quæ potius est risus effigies, & incohatio illius, videtur enim esse quædam intentio sensus, quasi vigore assumpto, & alacritate moueatur ad faciem, vti foras erumperet, postrema insuper nullius est momenti, quoniam titillatio sub figura ioci, & turpitudinis mouet, nam manifeste cognouimus quòd ipsa per se, vt titillatio est, tantum
D non facit risum; quoniam nonnulla animalia titillationem sentiunt, attamen non rident, quoniam sub figura ioci & ludicri illam non concipiunt.

De

De primo corporali principio, & instrumento materiali quo risus efficitur. Caput VII.

A

QVoniam inuentum est (vt arbitror) verum subiectum, & conueniens materia risus, iam proxime accedendum erat ad explicandum modum, quo talis operatio, affectioque humana efficeretur, quapropter initio hoc opus esse duxi, vt vestigetur, quæ nam pars corporis sit primum principium eius, seu primum instrumentum materiale. Democritus existimabat primã illam partem, primumque principium esse lienem, reliquas autem partes esse instrumenta deinceps subseruientia ad perfectam operis absolutionem: eo nimirũ argumento desumpto, quoniam videbat lienosos homines, & melãcolia hipocondriaca laborantes fieri ad ridendum ineptos, vtpote quòd primum instrumentũ, primumque ridendi principium non esset expeditum, sed male affectum, eos autem, quibus illius visceris natura nullo modo esset grauata promptiores esse, magisque idoneos ad eandem affectionem, cum itaque potentia & impotentia per hanc partem fiant, consentaneum esse videtur vt lien existimetur primum principium ridendi. Attamen ipsius opinio mihi videtur absurda, nam risus quodam motu inseruiente perficitur, lien autem neque moueri conspicitur, nec motus alicuius est principium, videmus tamen moueri partes illas quæ sunt in thorace, & medio ventre, nullius præterea facultatis animæ prima sedes ponitur, ac potissimũ cognoscentis & animalis, igitur non potest esse primũ principiũ risus, hic enim ab alacri quadam lætitia proficiscitur: ac deinceps respiratione perficitur, ad quam profecto lien nullũ momentum habet: Amplius censebat Hippocrates ex bile & quodam frenitidis genere

B

C

D

A fieri impotentias ridendi, ex morbis etiam ventriculi, hepatis, atque aliorum viscerum, liceret igitur affirmare hæc omnia esse principium ridendi, nec minus fortasse potuisset dicere illam partem principem esse femur, aut calcaneum, vtpote quòd ijs lacessitis, ac præ dolore grauatis risus intercipiatur, inculpatis autem prompte & expedite fiat, quod etiam (ni fallor) ad pecunias referre multo libentius poterat, cum enim illis egeo, nullis possum affici ridiculis; dum autem af-
B fluunt; omnes in me partes rident & gestiunt: Ob id Alexander Aphrodiseus primo suorum problematum quæstione centesima trigesima sexta meminit huius opinionis, & causam erroris attulit, dicebatque hoc modo: Lien non proprie ac per se, sed ex accidenti risus causa censendus est, quando enim est sanus omnino fœculentum & melācolicum succum ex iecinore trahit, atque ita dum sanguis purus & defœcatus totum corpus, cerebrumque peruadit, naturam simul & ani-
C mam non aliter quàm vinum oblectat, atque ita patet solutio ad rationem illam, qua vtebatur Democritus. Alij crediderunt primam partem, per quam risus generatur, esse diafragma, ipsum enim musculus quidam est latus admodum prope mentem positus, sensus pollēs alacritate, ad motiones agilis respirationi per se primo subordinatus, tale ac tantum habens momentum ad animæ functiones, vt eam ipsam partem veteres de communi consensu φρένα appellarent, quasi mentem
D vel mentis sedem, ibique crediderunt frenitides fieri atque deliria, itaque mirum non est, si etiam risus ab hac etiam parte primum efficiatur, nam ad celeres motiones celer est, & expedita, cum sit musculus latus, sensuque affatim abundans, & spiritu, qui per illam æquabiliter est dilatatus, risus enim vt dilatatio quædam esse censetur, quin etiam spirationis primum est instru

L mentum,

mentum, quæ vt ſubſtantia propè apparet riſus: hoc A etiam videbatur affirmare Ariſtot. tertio de partibus animalium cap. decimo, & ob eam cauſam titillationẽ alarum mouere illam affectionem, quoniam ſeptum in ea parte alligatur, ex quo facile huius muſculi ſenſũ aperit & mouet præter voluntatem, quod inſuper experimento militis, vt aliàs diximus, confirmauit, id quod demum patet ad ſenſum, nam pro minimo quolibet riſu ſeptum manifeſte dimouetur, & retrahitur, ibique facto principio motus, cæteræ ſubinde partes, vt pulmo & faciei muſculi dimouentur. B Quoniam vero ſeptum tranſuerſum non eſt aliquo modo pars corporis princeps, nec animæ prima ſedes, aut alicuius facultatis, ideo neque videtur conſentaneum eandem partẽ cenſere primum principium ridendi, potiſſimũ quia riſus lætitiæ ſoboles eſt, & conueniebat, vt in ea ipſa parte, in qua vigerent lætitiæ & alacritates, ibidem quoque fierent exordia riſus, talem vero partem nemo ſtatueret eſſe diafragma, ſed corpus ipſius cordis, quemadmodum viſum eſt Ariſtoteli, & omnibus ferè naturalibus philoſophis: C Videbatur etiam conſentaneum vt ibi à prima, vt dicunt, origine fieret riſus, per quam etiam partem alij affectus, operationeſque ab affectibus prodeuntes generantur, huiuſmodi tamen non eſt ſeptum, ſed cor, in quo lætitiæ, alacritates, dolores, mœſtitiæ, timores, iræ, & illorum cognata fiunt; igitur corpus cordis eſt primum inſtrumentum corporeum, ſeu prima pars vnde riſus efficitur, vtpote quòd ipſum D eſt primum ſenſitiuum, vt cenſet Ariſtoteles, omneſq; peripathetici, & inter medicos Eraſiſtratus, & forſitan Hippocrates Cous, ſi ipſius eſt ille liber de virginum morbis, vel ſaltem primo ſenſitiuo conſentientiſſimũ, vt cenſebat Galenus: ponendum eſt itaque cor eſſe primam partem primumque principium ridendi proximum,

A muni, quod quidem omnes ab ipsa veritate coacti fatentur inopinate, cum enim profusius rident, lætātur, & gestiunt, aiunt se ex corde ridere, lætari, & gestire, aut in eo ridere tantum, si risus in apertum non exeat, sed per vim cōprimatur, hinc animi defectus, & syncopes fiunt ijs qui plus æquo rident, euacuato scilicet nimium ex corde spiritu, vel ipsum trahendi facta quadā impotentia: Sed necessariū est hoc loco vti distinctione, quoniam aliud est esse primum principium proxi-
B mum, aliud autem est esse primum instrumentum manifestatiuum, & perfectiuum formæ, fateor equidem cor esse primum principium proximum, quòd sensus ibi incipiat gestire, & labatur, septum autem esse primum instrumentum manifestatiuum, ac formæ perfectiuū, quapropter Aristoteles ipsum risum quandoque ascripsit diafragmati, à quo incipit propriam effigiem sumere, & sic soluerentur omnes rationes superius adductæ. Medici tamen qui existimant cerebrum esse pri-
C mum sensitiuum bipartito diuiderentur, nam alij censerent primum principium ridendi esse cerebrum, in quo cum assideant principes animi facultates fiunt cognitiones & voluptates ab illis inseparabiles, hunc autem affectum fieri communem per consensum diafragmati, ipsumque ob id esse primum instrumentū, quod per hanc partem formari, & apparere incipiat, ac cæteris deinceps partibus ad operationem hanc subseruientibus, quemadmodum sternutatio, quæ tamet-
D si à capite procedat, hisce nihilominus partibus fit cōmunis, atque per eas manifestatur, quoniam respiratio cerebri (si alia est) coniunctissima videtur cum respiratione istarum partium. Alij censerent quidem cerebrum esse primam radicem & principium remotum, tum huius, tum aliorum affectuum & operationum, quæ ab illis proueniunt, illos tamen in corde potissi-

mum vigere, quòd sensus eius partis vegetior est & con A
iunctus parti animosæ, ac vitali cum multo calore, &
spiritu, quorum sententia mihi magis videtur consentanea vero, etsi melius succederet, si quemadmodum censet Aristoteles & Hippocrates faciant cor esse totius animæ principiũ, operumq; ab illis prodeuntiũ, quemadmodũ verecũdia videtur ab ipso manifeste depẽdere.

Quomodo generatur risus. Caput VIII. B

ARistoteles agressus est huius quæstionis explicationem trigesimaquinta sectione problematum quæstione octaua, & plane inquit risum esse quandam celerem emissionem spiritus similem sternutationi cũ propter lætitiam redundaret, corde nimirum, ac præcordijs vnà gestientibus; ait enim lætitia gestiens concalefactio quædam est, spiritum autem cum redundarit, foras emittimus vniuersũ, & sternutamenti ratio eadem C
est, supponit ibi Philosophus ridentem lætitia gestire, ex hoc autem deinceps fieri in illis partibus internis calorem, nam lætitia gestiens concalefactio quædam est, idque vel minuta agitatione spiritus in se ipso facta, vel totius primi sensitiui vnà cum spiritu, & calore proprio, suspensa præsertim spiratione, vt subinde vtraq; ratione accessio fiat ad calorem, conclusio spiritus, & propensio ad motum, ex eo deinceps calore soluitur humor in vaporem, & spiritus, cum redundarit tum D
hoc, tum illo etiam quòd spiratio est intercepta, foras illum emittimus vniuersim, quemadmodum etiam fit sternutatio, calefacto enim cerebro, ac venulis ipsius soluitur humor in vaporem, qui cum redundet, excernitur affatim, itaque videtur existimare hanc spiritus vbertatem fieri propter vim caloris ob intrinsecam vo-

A luptatem, hilaremq; affectum concepti, cum vero spiritum hunc conentur emittere non esse aliam viā præter motum spirationis, quamobrem statim septum contrahitur, & pulmones succussantur suscipientes eandē motionis speciem à diafragmate, hinc præterea fit retractio musculorum, qui mouent buccas, quippe qui & ratione officij, & consortij neruorum, qui à sexto pari descendunt magnam cum hisce thoracis partibus habent affinitatem, & videntur simul cum conari, tum

B parare viam, vel quia ne spiritus fermè totus extet laryngis musculi vehementer nituntur contractione, qui quidem si contrahantur, necesse est etiā contrahi buccarum musculos, quemadmodum experimento patet, ac dicebamus illis fieri, qui Sardorum rhanunculo vescuntur, est enim rhanunculi quodam genus apud Sardos copiosissimum secus aquas exoriens nimium mordax, quæ si comedatur, vescentibus neruos contrahit, rictuque ora diducit, quoniam laryngis musculos sua

C mordacitate statim conuellit, & per consensum retrahuntur etiam musculi pertinentes ad buccas, vt qui mortem oppetunt, veluti ridentiū facie intereant, propter quam profecto analogiam risus omnes eiusmodi figuræ Sardonici appellantur. Ego tamen arbitror ibi locutum esse Aristotelem ex mente aliorum, aut illud problema fuisse ab alijs additum, nam reliqua tametsi possent probari, illud tamen absurdum videtur, vt virtute caloris soluatur humor in vaporem, & cum redun-

D daret foras excerneretur, siquidem calefactio est alteratio quædam, & non potest subitò fieri, risus autem vt plurimum confestim efficitur, ac forsitan opus esset septo, aut corde inflammationem patiente insigniores effici risus. Neque etiam videri potest vt risus sit cōmunis quædam retractio partium versus principium animæ, in quo lætitia ipsa viget, volunt enim contrahi &

coadunari in locum illum, quapropter faciei retrahuntur musculi gutturis & septum ad cor. Hoc enim absurdum est, quoniam eadem ferè species motus efficitur in fletu, quod quidem fieri non deberet, nam dolor potius repellit: quin etiam videmus potius impetũ fieri ab intrinseco foras, nam sępe inchoato risu in partibus illis penitioribus cohibetur quasi truncatus in medio nec explicatur in facie. Ob id Aristoteles trigesimaquinta sectione problematum quæstione sexta dicebat risum esse lapsum quendam, & fraudationem, eo quod spiritus ex ipso corde labatur, & erumpat alacriter gestiens lætitia ob inane ridiculum per ipsa præcordia, sic enim, illo allabente, atque impetum faciente necessario septum impellitur ad motum, nam etiam illius spiritus vnà dimouetur, facitque impetum vt tandem pars illa moueatur & vibrãtis modo succussetur, aut saltem intendatur, itaq; facto illo apparatu, ac tut, gentia illius partis ad motũ fit aeris, quem dicunt spiritum, celer excretio, & quo maior est lapsus, eo etiam insignior risus, hinc fit vt qui partes has alacriores habent, sensuque præditas insolentiore, illumque magis mobilem & serijs minus affixum, minorique grauitate donatum, longe magis sint, cæteris paribus, ad ridendum proclines, atque adeo non immerito cessit illud prouerbium, quòd nimius risus est argumentum delipientiæ, prudentes autem, & viri grauiores ob rationes contrarias minus rident, quia serijs plus student, & ipsum animum, atque cor habent magis affixum, immotumque habent illum, humoreque molesto lacessitum, tum sensoria prima, partesque omnes quasi inflexibiles & ad omnes celeres motiones ineptas, sed pigerrimas quidem illas, & veluti onere pressas: at prudentiorem animum & negotio contemplatiuo, rebusque serijs solitum incumbere, & in istis habituatum difficilius A B C D

A lius est ridiculis dimouere, & exturbare turpiter ridendo, nam ridicula inania sunt, & puerilia quædam; sed quare labatur spiritus, vel partes ipsæ spiritales conceptione ridiculi nequaquam declarauit Aristoteles, possumus tamen huic satisfacere, quòd spiritus aut partes spiritales conceptione ridiculi non possunt se continere ni gestiant, & modo quodam turgeant, itaque tum labendo intenduntur, & secedunt, tum spiritus illa ratione foras confertim excernitur: huc possumus referre

B quòd ipsius ridiculi conceptione fit quædam alacris & conclusa agitatio spiritus, vt perinde partes illæ spiritales talem motum suscipiant, & modo quodam vellicate contrahantur, aut vibrentur, dum causa magis imprimit, cum autem pruriantur, & hilari quodam modo titillationi non absimili moueantur, necessariũ est, vt partes aliæ consensum illis habentes conuellantur, vnde videmus fieri illam contractionem in musculis totius pectoris, ilium gutturis, & faciei, succedit autem

C quandoque motus & gurgulatio tum agregatione spiritus, tum soluto partium motu propter impotentiam substinendi pruriginem & turgentiam à ridiculo concitatam, quemadmodum videmus fieri titillationem sub alas, & motũ huic similem. At vero in tertio de partibus animalium cap. decimo dicebat risum esse sensus dilatationem, nostis enim quòd intima pars animę nostræ intus assistens cognitioni in ipso primo sensitiuo, quod est cor vt censet Aristoteles, lætitias & dolores

D primo suscipit, & ab illis afficitur ac mouetur, sed qualis sit, & quomodo fiat hæc dilatatio, sensus non satis est manifestum: sensus enim non est corpus, cum alioqui dilatatio sit proprietas eius, fortassis decet existimare illum ratione corporis dilatari, vtpote spiritus in quo est, & cordis in quo primo viget, ita vt cor dilatetur, ac spiritus emittantur per præcordia, septum vero ob id

contra-

contrahitur, tum quia ad cordis dilatationes hunc mo A
tum suscipit, tum vt contra enitatur in hunc sensus &
spiritus motum, ne cum magno vitæ discrimine uacue
tur & euanescat, aut quia sic niti oportet has partes ob
robur faciendæ motionis, quæ instat, hinc etiam con-
nituntur musculi totius gutturis, & faciei, quippe qui
laryngis musculis adeo consentiunt, vt nisi simul isti cō
trahantur, illi nequaquam contrahi possint, gurgula-
tio autem fit aucta necessitate, & motu illarum partiū,
quoniam hunc eundem motum suscipit pulmo, & suc- B
cussatur, cum etenim septum contractionem substine-
re conetur, & motus irruat, efficitur motus minutus ve
lut in medio fractus, vnde procedit gurgulatio, quem-
admodū si fistulam aeris plenam manu contrectes, fit
inde sonitus gurgulanti & cachinno similis, cachinnus
enim est risus cum gurgulatione: sed quoniam non est
valde manifestum, si cor in hoc affectu dilatatur, ob id
potius dicerem risum esse dilatationem, hoc est impe-
tum quendam celerem, emissionemque sensus & spiri- C
tus æquabiliter vsque ad faciem, ad quam partem sen-
sus aspirat, & animus, ita namque videtur se ipsum de-
clarasse Aristoteles trigesimaquinta sectione proble-
matum quæstione decima quinta, dum causam vestiga-
ret, quamobrem ridentes flentibus ipsis vocem edant
grauiorem, ait enim hoc modo: an qui flent, intenden-
do, contrahendoque os vociferantur, vnde propere aer
interior corpore ipso intento mouetur, cumque per os
angustum transeat, ferri velocius potest; qui vero ridēt D
è contrario emisso corpore, hianteque ore rident; cum
igitur ob eam rem late, tardeque profundant aerem,
merito uocem edunt grauiorem, quibus apertissime si-
gnificauit ridenti fieri quandam emissionem corporis,
seu spiritus inchoatam scilicet ab interna parte uentris
medij vbi sedet animosa facultas, desinentem vero vs-

que

A que ad extremum faciei, quoniam pars illa est sensus emunctoria, per quam animus noster recipit, redditq; affectus, cum per eam partem sentiat, sibique credita sint sensoria, quapropter ad eam totus sensus, totusque insuper animus conspirat, hinc ergo procedit æquabilis emissio, intentioque sensus in facie velut foras prominens, hinc aer confestim excernitur, hinc septum cōtrahitur, & musculi faciei, quoniam æquabilis emissio cum sensus alacritate pertingens ad sensum faciei B non potest fieri citra retractionem illorum lacertorū, & si remissior est actio, fit sola retractio illarum partiū, sed vbi ridiculum vehementius imprimit, hic motus repetit, & sensus magis soluitur, itaque interponitur gurgulatio cum succussatione pulmonis & septi: Cæterum cur illa efficiatur emissio conceptione ridiculi causa est multiplex, etenim voluptas per se ipsam nata est facere dilatationem, cumque etiam lætitia gestiat motum sub stinere non potest, itaque soluatur motus C earum partium necesse est, quasi prurigine sint vellicatæ, & fit aeris emissio celer: tum etiā quia ridicula inania quædam sunt, vnde nec animum quietant, nec firmam requirunt applicationem; quo fit vt foras secedat: at seriæ voluptates non generant risum, nam talia bona, & iucunda nolunt motum, sed fixionem, & permanentem, animi applicationem, accedit etiam spiritus gestitio, & partium illarum principum, atque aeris respirati agitatio, contentioque, sic enim excernitur D confestim, quapropter non erit aliud præterquam impetus quidam celer, emissioque aeris, & spiritalium, vt sentientium partium ad exteriora propter inanem voluptatem ridiculi, ac potissimum ad faciem, ad quā fit aspiratio sensus, & animosæ partis, & gestiunt adeo vnà cum sensu, vt prope ad exteriora procumbant, neque tamen isti modi inter se pugnant, nam si vario mo-

do accipiatur risus & affectus, motionesque singuli inter se congruunt, vt diligentius intuenti fiet manifestũ. A
At neque superuacuum erit si dixerimus, quòd risus est lapsus sensus, emissioque ob voluptatem, ludaremque irrisionem turpitudinis; satis enim est conspicuũ quòd vtrũque illorum fiat in risu, voluptas scilicet & irrisio, nam propterea mouemur quasi irridendo alacriter turpitudinem, quippe quæ posita est esse materia risus, & quoniam illa non potest fieri citra conatum, & fit æquabiliter respondens vsque ad faciem, in qua sensus propter sensoria plurimũ viget, propterea fit illa retractio, B
& si ridiculum vehementius mouet, fit etiam gurgulatio, tremulusque cachinnus: interdum vero fiunt quædam leues solutiones, & lapsus sensus ob serias voluptates, præsertim celeres, & lepore quodam obtingentes, sunt enim oblectamenta quædam, in quibus animus quodam pacto recreatur, sed exigui tantummodo, ac perobscuri rictus. C
erunt quasi risus imago, quales etiam ex sola cõsuetudine, dũ gaudemus, efficiũtur, & nunquam clari at numeris absoluti.

A **DE FLETV OPVS TERTIVM.**

An plorare sit proprium hominis, & per quam animæ partem efficiatur, & obtingat. Caput primum.

B

CVM hactenus de risu, qui à voluptate proficiscitur tractatum esset, videbatur iam consentaneum, & nostro muneri necessarium, vt de fletu, qui dolorum est soboles, theoriam faceremus, nam diminute ad C modum scire, ac docere videntur illi, qui suscepta ridendi materia, alteram huic familiarissime coniunctam, quæ de fletu est, temere dimittũt, vel illa saltem ratione quòd ab omnibus desideratur, ipsumque opus (ni fallor) est naturæ nostræ familiarissimum: fletus enim tanta familiaritate humano generi est coniunctus, vt ortus nostri primitias in cunctis excipiat, multa tamen hic satius est prætermittere tanquam vberrime declarata & exposita in præcedenti tra-
D ctatione: quædam autem necessarium est in examen ponere, & quoad fieri poterit declarare, illudque in primis, si fletus est proprius homini, & in quam partem animæ sit referendus. Quibusdã enim videtur ploratũ esse secundam operationem perfecti sensus procedentem ab illius dolore, ipsum tamen esse proprium homi-

ni, quoniam sensus humanus concretus, implicitusque suis instrumentis, ac partibus præsertim primis quadam propria substantia præditis, propriaque figura, & coalterna analogia nonnullas habeat promptitudines, & naturales potentias sibi soli accõmodatas, operationesq; itidem multas prope dixerim secundas, vtpote à cognitionibus & affectibus ipsis tanquam primis prodeuntes, qualis mehercle est fletus, de quo est nostra hæc institutio, vt exinde possint homines virtute proprij sensus, & propriarum partium concinnitate ad plorandum se ipsos accommodare sine vlla disciplina, cum naturale opus sit, eiusque habitus secundum naturam connascatur: quòd enim referatur ad sensum, illiusque proprie sit operatio secunda manifestum est, quoniam videmus pueros cumprimum in lucem hanc prodierint flere, quoniam emersi ex loco tepidiore contrariam ambientis qualitatem ægreferunt, & dolore afficiuntur, illo tamen tempore ipsorum intellectus pene obrutus iacet iners & stupidus, vt neque rationes adhibeat, nec vllo pacto intelligat, quamobrem fatentur peripathetici pueris nequaquã adesse intellectum quãtum ad operationem, sic enim posterius aduenit, ac per id tempus brutalem vitam ducunt, quippe qui solo vtantur sensu, & secundum illum viuant, quemadmodum brutæ animantes: ob hæc igitur videtur fletus esse opus dumtaxat sensus nullo etiam ad ipsum præbente vsum intellectu: Id etiam confirmatur, quoniã per se pendere uidetur ab illis acerbissimis doloribus tactus, & natura huius finis gratia visa est illum gratis dedisse, cum igitur è sensuum dolore exoriatur, manifestum est, reddendum esse sibi, nec oportet assumptũ probare, nam singulis patet non esse exiguos illos fletus, quos hominibus affert tristis sensatio tactus. Alijs autem visum est ploratum esse communem homini & multis

A multis aliis animalibus perfectis quæ respirationem obtinuerunt ad tutelam caloris, nam motu hoc perfici, & instrumentis ad eum inseruientibus videtur absolui, exceptis etiã nõnullis eorum quæ propter naturæ imperfectionem, & instrumentorũ ineptitudinem, aut metum, vel alium quempiam affectum vehementem plorare non possunt: ipsosque homines nunquam flere virtute intellectus ob ea, quæ ad illum pertinent, nisi affectus communicetur sensui, qui natus est intime
B corpus, & corporea instrumenta mouere, ac tales suscipere affectiones, quæ à natura intellectus videntur extraneæ, cum sit prope diuina pars ipsius animæ, illum vero non esse traditum omnibus, quibus conuenit in eadem ratione, eodemque modo quantum ad operis actum propter diuersitatem corporis & instrumentorum quo ad figuram, compositionem, naturam & mutuam analogiam, quamobrem neque etiam voces inter se conueniunt, vt propterea sicut metrum & mensu-
C ra constituatur fletus humanus, quippe qui magis est exactus, numerisque omnibus per se ipsum absolutus, aliorum vero magis obscurus, minusque perfectus esse videtur, ac propterea dicunt alios existimasse ploratũ dumtaxat esse illum qui familiaris est homini. Ac certe si ploratus non est aliud præterquam à dolore facta perturbatio in anima, aut lapsus sensus ab eodem propter impotentiam substinendi, dubio procul videretur cunctis perfectis animalibus conuenire, postquam sin-
D gula istorum in illis præ doloribus fiunt, & motionibus potissimum sensus primarij afficiuntur, non ne in illis apparent quotidie motus & affectus huiusmodi cum vociferatione clangosa nondimittente? Ac si natura ob vitæ necessitatem repensum hoc flendi dedit, videbatur necessarium cunctis animalibus perfectioribus, quorum habenda erat maior sollicitudo, ipsumq;

sensui

ſenſui credendum erat, cui magis immediate ac proxi- A
me, tradita erat cuſtodia vitæ illique inter ſenſus potiſ-
ſimum qui quidem eſt vitæ magis affinis, quemadmo-
dum eſt tactus, ob id vitæ ſenſus nuncupatus ab Ariſto
tele. Ac ſi cætera intueamur animalia, nonnulla ſane
conſpiciemus habere ploratum humano ſimillimum,
vt pudeat negare illum eſſe fletum, cum enim cedan-
tur, aut aliter doleant, egeantque in luctum, & voces
erumpunt valde querulas, quemadmodum pſitaci tur-
tures, columbæ & aues quidam nocturni, & quidam B
inſuper canes, vt quandoque illas gurgulationes non
dimittant, & clamoſas voces repetentes, & quandoq;
aiunt complura illorum in lachrymas prorupiſſe, vt
propterea vere ac numeris abſolutiſſimi ploratus vide-
rentur. Ego tamen arbitror vtrumque abſurdum eſſe,
illud quidem in primis quòd fletus ſit opus & paſſio
communis homini, ac multis alijs animalibus, ac de-
inde alterum quòd fletus ſit affectio ſolius ſenſus per
eius dumtaxat virtutem obtingens: quod enim ad pri- C
mum attinet, manifeſtum eſt, quoniam riſus & fletus
aut ratione contrarietatis, aut ratione cuiuſdam fami-
liaritatis in modo motus, & lapſu partium ex neceſſita
te debent eſſe in eodem: dicebat enim Ariſtoteles in li-
bro de ſomno, in eodem eſſe ſomnum & vigiliam cùm
ſint oppoſiti, ſed riſus (vt antea demonſtrauimus) eſt
proprius homini, ergo fletus non egreditur humanã
ſpeciem: Præterea proprietas ploratus eſt lachrymarũ
effuſio, ſed nullum aliorum profundit lachrymas, nul- D
lum igitur plorat, neque ipſos decet reſpondere, quòd
homo lachrymas ſolum profundat, quia cerebrum ha
beat ratione totius corporis maximum, illudque laxũ
& valde humidum, vt ſtillare facilius, & humorem hũc
poſſit oculo ſubminiſtrare: hoc enim abſurdum eſt, nã
vidi ex oculo equino quodam acri conſperſo puluere,

A tam insigne factum esse lachrymarum profluuium, ut prope fons scaturientis aquæ uideretur: quamobrem si lachrymarum materia ipsis non deest, mirum profecto esset si plorarent, cur lachrymas etiam gemendo non effunderent, id uero non fit, quoniam uacant illa intrinseca passione usque ad animum pertingente; itaque non efficitur illius suspensio tristis, & molesta contentio cum spiritus attritione, neque retracta emissio sensus dolorosa: Præterea qui flendi facultatem habet, B potissimum plorat ob illa, quæ sunt in primo gradu rerum flebilium, sed animalia bruta ob illa nequaquam plorant, nempe si uideant parentes, filios, aut cognatos, defunctos, uel etiam si præceps eat Vniuersum, nullo inquam modo ab istis dimouentur, nec ulla ipsis efficitur commiseratio, nisi fortasse naturalis existat, uelut habitus cõnatus: neque illud refert quòd pueri tametsi plorent, illorum non concipiant commiserationem, nec etiam lugeant, sed è rebus tantum dolorem afferentibus sensui secundum singulas ipsius facultates, nam C paulo post ubi adoleuerint, incipiunt misereri, & illorum causa magis plorare, cætera uero quamuis senescant, nunquam pro rebus istis miserrimis plorant; igitur fletus est functio, operatioque hominum propria. Hinc ego etiam arbitror nequaquam ascribendum esse soli sensui, ut sensus est, quemadmodum enim risus non est functio illius dũtaxat facultatis per se, sed eius prout coniungitur intellectui, & intellectus prout coniun-D gitur sensui, aut animæ rationali, prout utramque obtinet facultatem; nam neque intellectus solus, neque sensus ab illo segregatus idoneus esset huic muneri: eodem modo ploratus ab utraque procedit facultate, & est unius cum altera, nam nulli dubium est, quandoq; initium sumere ab intellectu, interdum autem ab ipso sensu, cum è rebus sensibilibus, atque intellectis, & utriusq;

vtriusq; dolore proficiscatur pariter: Atqui videbatur A
necessarium hoc, nam quemadmodum à natura traditum erat homini quodam principium proprium ad ostendendas proprias quasdam voluptates, illud inquã propter quod ridemus; eadem ratione ad indicandos proprios dolores videbatur esse necessarium, & certe si pro eodem quemadmodum censet Aristoteles secundo Ethicorũ potest sensus & intellectus dolere, sicut etiam affici voluptate, consentaneum erat esse quandam propriam functionem seu motũ & perturbationem ab il- B
lo proficiscentẽ, atq; hæc meo iudicio est fletus, idemq; sequetur, si cum eadem sit anima dolens, aut gaudens rationis particeps sensu simul, & intellectu prædita, patitur enim quasdam intrinsecas dolorũ reuocationes, præsertim ad caput: quapropter fit magis retractus lapsus; & emissio sensus velut impedita, nam sicut hic animus est melioris conditionis & cognitionis profundioris particeps; ita in hisce doloribus spiritus magis mouetur ad partem anteriorem capitis, quæ vergit ad C
faciem, vnde procedit fletus propter laborem, quem substinet idem animus ob vim doloris. Arbitror tamẽ potissimam erroris causam fuisse terminorum ignorationem, ab his enim quasi modicus in principijs error factus est deinde summus in fine, nam si scirent quid sit proprie fletus, & qualem habeat generationem, certe ab hac puerili desisterent opinione, alia namque res est fletus ab ipso gemitu, aut clamosa voce, fletus enim remissio quædam est cum profluuio lachrymarum, at D
gemitus est acclamatio quærula, lamentatioque ob sensum doloris citra effussionem lachrymarum, huiusmodi sunt illæ ægrotantium voces clamosæ earũ quæ sunt in anima passionũ notæ, talis etiam est tristis acclamatio dolorum index aliorum animantium, non autem fletus vt illi perperam existimabant, nihilominus verũ

est

A est quòd ipsorũ gemitus analogiam quandam habet, cum vero humano fletu, siquidem vterque tum à dolore exoritur, tum etiam ad auertenda vitæ incommoda substituitur, differunt autem illo potissimum, quòd gemitus ad inducandos primum dolores sensuum est institutus, quemadmodum etiam simplices illæ voces, quæ emittuntur ob doloris acerbitatem, fletus vero ad animi potius dolores est ordinatus, & quemadmodum antea dicebam fletus requirit illam profundam reuo-
B cationem animi in se ipsum, & quoniam cogitatio retrahit ac detinet, propterea fit motus retractior & ad cerebrum aspiratio maior, atque homini fit quædam remissio, proiectioque totius animi, quæ quidem alijs animalibus non efficitur, vt intuenti patebit, si diligenter ista consideret. Cum autem arguerent quòd pueri vacant intellectu quantum ad operationem illius, & nihilominus plorant, respõdeo quòd pueri nuper nati haud verum obtinent fletum, sed vagor, aut vagitus
C appellatur, propterea quòd vel lachrymarũ est expers, aut illas vagitus habet exiguas, arbitror equidem propter imperfectionem totius corporis tanquam inepti instrumenti ad perfectas actiones præstantissimæ formæ, qualis est anima humana fermè diuina parte insignita, & quamuis neque obscuras eorum mens haberet actiones sub id tempus, satis tamen esset vt eius præsentia foueret & illustraret potentiã sensus: is enim illo modo vigoratus idoneus efficitur ad istas motiones,
D & tristes affectus: satis etiã videri posset si rationali per se animæ ascribatur non modo sensum, verum etiam intellectum obtinenti, nam etsi sensuum dolores moueant, ipsa tamen suscipit affectum hunc, quia simul habet intellectum, & longe propter illum perfectior est omni anima cæterorum animalium; itaque ploratus per eam fit, qui per vim aliarum fieri non potest.

Hinc etiam diluitur secunda dubitatio, quoniam fatemur obtingere fletum propter dolores sensuum, eos tamen non esse per se ipsos satis ad hanc actionem, nisi vel cooperante intellectu, vel ipso sensui præbente lumen, & vigorem melioris generis ministrante, vel prout est pars animæ rationalis obtinentis etiam intellectum, cuius est denique affectum hunc suscipere, & motibus his affici primum. Quidam vero ausi sunt dicere sensum humanum esse deinceps etiam intelligentem, & per se solum auctorem immediatum cunctorum affectuum & humanarum actionum, sed hoc falsum est, quemadmodum alias declaraui. Aliorum deniq; difficultates longe facilius dissoluuntur, nam ille, quē putant esse ploratum non est profecto, sed gemitus tantum, quamuis fieri potest, vt similitudine quadam vocis videatur fletus, immo sunt quædam aues nocturnæ, quarum voces quotidianæ, illisque familiares ploratum & suspiriosum fletum referunt, vt propterea eos qui audiunt mœrore afficiant sub tristis alicuius imagine; illud etiam absurdum est, & antiqua fabula, quod lachrymas gemendo profuderint, aut saltem (?) ita est, suor tat potius redundantis pituitæ, saniei que, vel alio quopiam affectu coniuncto irritatæ scilicet ex ira, vel indignatione furentium: sæpe etiam psittaci, propterea quod habent linguam paulo crassiorem, & latam, ac guttur etiam & palatum debito modo contantum, cæteraque instrumenta vocis recte accommodata, suntque ad disciplinam magis idonei tum partium illo apparatu, tū proprij sensus perfectione: ob id inquam sæpe videntur humanum fletum simulare, & forsitan maiora facere, sed vere simulatio tantum est, neque enim conueniens præcedit affectus, præparatioque, nec lachrymas simulando, gemendoque dolentes effundunt.

A De subiecto, & materia fletus. Caput II.

CVm animaduerterem pueros, quorum animus est magis expers aliorum affectuum moris, minus ob grauitatem, aut prudentiam retrahi, & ob singulos dolores flere, suspicabar omnibus uideri, quòd dolor seu dolorificum esset subiectum, & materia fletus quomodolibet uel sensu hominis rationali (ut ita dicam) aut
B intellectu percipiatur, dummodo non sit dolor admodum leuis, ac pene insensibilis, oportet enim ipsum esse aut sua natura grauiorem, aut saltem illo modo existimari, quales profecto nonnulli, tametsi leuiores sint, eis apparent, utpote minus perfectis, aut propter immaturitatem, & consuetudinem è tota specie minus cõfidentibus, & uiuendi per se ipsos omnino ignaris, quasi uero post firmiore facta ipsorum natura, tum etiam illo, quòd uiuendi consuetudine, & experimento mul-
C tarum rerũ magis confidunt, ac tandem prudentiores euadunt, timorem illum puerilem exeunt, ac meliorem induunt conditionem uiuendi, quamobrem post illas priores ætates non omnis dolor excitat fletum, sed grauissimi quidam sensus aut mentis, ac potissimum illæ calamitates, & miserrimi casus, cũ aut excidia quædam ante oculos ponunt, aut uita ipsis uidetur coniũgi cum extrema miseria, ac propterea fœtus humanos statim exortos plorare, ridere autem postea, quoniam
D subiectum fletus est dolor, qui per sensum tantũmodo fieri potest; risus autem fit ex illa turpitudine, quæ non tamcito cognoscitur ab intellectu, ac multo post illos erubescere, quoniam difficilius est posse animaduertere causam uerecundiæ: at uero cum fletus non ascribatur sensui, ut sensus est, sed potius ut est talis; nempe ut sensus hominis, qui est rationis particeps, siue ut cõ-

iunctus est familiariter cum intellectu, cuius splendor A substantiæ ipsum fouet & uigorat, uel ut est pars rationalis animæ non ipsum modò, sed intellectum quoq; habentis, cuius primum sunt omnes humanæ actiones, per sensum scilicet aut intellectum suscipiendo, agendoque; propterea sequitur ut sensuum isti dolores homini dumtaxat fletum alliciant, non itidem alijs animantibus rationis expertibus. Videtur profecto hęc prima sententia nimis uera, & sensatæ rationi consentanea, immo uidebatur illo modo à natura faciendum B esse ob finis necessitatem, quoniam seruare cupiens animal, debebat potissimum illi præbere facultatem cognoscendi quamprimum obnoxios dolores, potiusquã ridicula, & proprium subinde modum acclamandi, dũ illos cognosceret, qualis ab omnibus censetur fletus. Nihilominus uideretur non esse desumendam materiã fletus nisi ab illis qui recte se habeant, &, sicut oportet, existant dispositi, nam dulce quale sit, aut amarum nõ est cognoscendum iudicio febricitantis ex bile, nã huic C singula, quamuis dulcissima, viderentur amara, similiter desipienti singula videri solent ridicula, quamuis tristia sint ex sua natura, & dolorem alioqui possint afferre: non igitur erat accipienda conueniens materia fletus, & proxima ab ipso puero, qui est imperfectus; non ab inualido, sicut est fœmina; nõ ex oblæso, vt desipiens, & melancolicus; sed à perfecto viro, quãuis fœmina, puer, & desipiens singuli sub specie proprij & cõuenientis subiecti plorant, quemadmodum etiam stulti D rident præsupposito semper ridiculo, vt dicebam superius, cum itaque vel modica facta temporum successione, & permutata ætate alij dolores fletum moueant, alij vero non; propterea quærẽda est illa forma propter quam singula fletũ alliciant. Proprerea visum est alijs dolorifica obiecta, vt dolorifica sunt ciere tantum gemitus,

A mitus, & simplices quasdam acclamationes: eadem vero sub specie alicuius miseriæ concepta ciere fletum, non theorice quidem illam concipiendo aut in abstracto, sed practice, vt ita dicã, & concrete, vel saltem obscure: indicio etenim est, quòd sæpe sedatis doloribus tactus aduenit fletus, eaque leuissimis quibusdam dolorificis coniuncta, vel sola reflexione intellectus per consensum aliorum insignes excitat fletus; ac si fuerit quispiam aut vere miser effectus, vel falsa quadam ima-
B ginatione deceptus, vt accidit melancolicis, cum proiectum, remissumque habeant animum pro exiguo dolore, & rebus quamminimum tristibus plorant, quoniam assidue refouetur, refricaturq; per illas existimatio miseriæ, & modica additione facta semper videtur eis fieri miserabiliores, ac pueros ob id ipsum frequentius flere, quoniam confuse se existimant esse miserrimos, vtpote nimium passibiles, & propter inertiam diffidentes per se ipsos viuere, eoque magis quo animum
C habent, & naturam præstantiorem, corpus autem satis infirmum, immaturum & inualidum, tanquam instrumentum ineptum ad actiones illius meliores, quapropter magis timent, dolentque, & quemadmodum nimis egent fletum oportebat illos habere familiarissimum, vt vicem loquelæ subiret: sic enim plorando, gemendoque sicut loquerentur proprios dolores, & cupiditates indicant, parentes sollicitant, quibus impendet cura suæ vitæ, & flendo petere videntur, vt subinde quæ
D nimis cupiunt, assequantur; & quemadmodum sæpe hæc accidunt, ita illis sæpe efficitur fletus, nam indiga per se vita in immaturo corpore, quod etsi habeat animam præstantissimam, iners tamen est sibique ipsi nullo modo sufficiens, miserrima hæc esse videtur, & modica huic facta doloris additione, quasi refricata miseria, fletus exoritur. Sed ista (vt arbitror) sententia est

magis

magis absurda, quoniam conceptus miseriæ nullo modo fit pueris nuper natis, vel etiam paulo prouectioribus, quoniam ratione quadam indiget illius cognitio & reflexione intellectus per quandam collationem, indicio huius est, quoniã nullo modo miserentur, quod alioqui ex necessitate fieret, nam si cognoscerent ob aliquod malum se esse miserabiles, illud etiam si viderent alios pati, per consensum fierent misericordes. Videmus etiam assidue homines flere, qui tamen se miseros esse haud existimant, non est igitur dolor aut malũ cum miseria coniunctum subiectum proprium fletus. A B

Ob id ergo visum est mihi, quòd illud est ingens dolor vel malum quod aut corruptiuum videatur, seu valde molestum, vel effectiuum miseriæ prout laborem intrinsecus patit in animo, & remissionem etiam illius non sensus modo: hoc autem manifestum est tum ratione tum sensu inducendo per singula, neque tamen immerito dicebam ingens dolor aut malum, quoniã leuiora quædam despiciuntur, & nullo pacto mouent, alia vero tunc fletum pariunt dum aut existimat animus, aut sensus imaginatur ab intellectu vigoratus tanquam corruptiua & vitæ obnoxia, vel si malum ingens fuerit vtpote magnum afferens damnum, & miseriam quandã, hinc facile recens nati homines plorant, quoniam ob illam inertiam, & naturæ perfectionem in immaturo admodum & passibili, inualidoque corpore animus titubat, vtpote quòd corpus non est tam cito cõueniens respectu formæ illius præstantissimæ, nam aliorum animæ tanquam minus perfectæ, minus etiam perfecto egent corpore, quibus etiam natura propter necessitatem repensum dedit, & magis confidunt, at fœtus humani prope singula timent, & quamuis leuissima sint, existimant corruptiua, & vitæ obnoxia, vnde statim fit ille labor internus animi & impotentia sub- C D

stinendi

A stinendi cum animi remissione: sunt enim ex se ipsis valde remissi & diffidentes, hinc etiam illi melancolici & afflicta corpora facillime plorant, quoniam habent principium oblasum; hinc mulieres quoniam illud habent inualidum, sed viri alioqui fortiores, & grauiori quadam prudentia freti, non omnia existimant corruptiua, quoniam etiam magis confidunt, & secundū plurimum abstinent ab ipso fletu, quoniam ratio moderatur affectum sensus: cum enim ploratus remissum

B ostendat animum, ratio illos retrahit, quoniam nemo vult apparere demissus, sed quemadmodum ab intellectu procedit, vt pro doloribus quibusdam sensuum, aut alijs etiam abstineant prout rationem adhibent in oppositū, ita cum ille assentitur, vt illaborem ipse quoque sentiat molestum, & remissio quædam illius fiat cū impotentia substinendi, tunc repente soluitur animus, & fletus obtingit, quapropter illis fletum alliciunt, aut dolores acerbissimi cum substineri non possunt, aut

C miseriæ quædam & cōmiserationes, quoniam illę statim animum remittunt, & ad sensum desinunt: propterea dicebat Aristoteles sexto Ethicorū, & secundo eiusdem operis cap. tertio fortes viros in magnis periculis & doloribus, quos patitur sensus proptere honestā mortem animo aut gaudere, aut saltem dolore non affici, itaque plorare nunquam conspiciuntur, qui si doleret animo, & laborem illa pars substineret, etiam ipsi plorarent; non plorant autem quoniam intellectus & ra

D tio, delectatioque virtutis & actionis honestæ quodam pacto dolorem adimit, & sensuū moderatur affectus: non est igitur mirum si retrahente intellectu, & ratione quam plurimum cohibeatur fletus, quamuis præsto sit vera illius materia; nam videmus hoc idem fieri in alijs affectibus, siquidem verecundia sæpius fieret, nisi ratio affectū illum compesceret, sępius etiā fieret furor & ira,

cum

cum se se offerret occasio, nisi superior illa facultas dominaretur sensui, & furores illius repelleret: hinc plane fit omnis virtus & vitium penes ipsos affectus, vel saltem fiunt laude, aut opprobrio digni, si ratio aut perperam aut quemadmodum decet, adhibeatur, & quoniam tristia, quæ dolorem inferunt, & sunt corruptiua, & quæcunq; possunt interimere, & mala quorũ fortuna est causa si magnitudinem habeant, fletum excitant, ipso aut consentiente intellectu in eodem, vel saltem non retrahente: hinc fit vt ab illis propter commiserationem maximi fletus exoriantur, quoniam statim remittunt animum; cõmiseratio namque tristis est consensus & sympathia propter dolores & alienas calamitates, seu dolor quidam ex apparente malo corruptiuo, ac dolorem inferente in non dignum pati, quod ipse putabit se etiam pati posse, vel suorum aliquem, idque sic vt propinquum videatur: quoniam vero afflictiones tunc miserabiles sunt, dum oculis cernuntur, aut sunt prope, idcirco quæ mille annis antea fuerunt, aut multo post futura sunt, forsitan nullam mouent miserationem, vel non similiter: signa tamen & facta, vt vestes eorum qui passi sunt, cæteraque huiusmodi, & verba cum morerẽtur, ac maxime si magno in his temporibus animo fuerunt, nam hæc omnia quoniam propinquiora videntur, & ante oculos calamitates ponunt simulque indignos fuisse ostendunt miserationem mouent, & quoniam reflexio quædam fit in illo actu, & collatio cum opinione, propterea non est mirum si potissimum homini conueniat, quasi vero aliis aut non fiat, aut non consimili modo, utpote quæ ab innato secundum naturam habitu proficiscatur, & à congenita sensus qualitate, hinc uero inter similes efficitur ualde secundum speciem, ætates, mores, habitus, dignitatem, & genus: in omnibus enim his sibi quoque damnum dari

A dari posse maxime videtur, ac prout naturæ & qualitates sunt magis affines, ita magis illi reciproce cōsentiūt, & quo magis in non dignum collata est passio, si forma sit præstanti, animoq; ingenuo & illustri genere natus, eo magis commiserationem mouet, aliosque trahit in consensum doloris; quædam autem maiora videntur, cum modis quibusdam & funesto apparatu videntur tū magis extolli, tum magis exposita miseria, & lamentabile malum; nonnulla etiam cum ante oculos ponunt
B maiora excidia & imaginem postremæ calamitatis: quandoque tamen quæ maiora fortassis viderentur, miserationem non mouent, quemadmodū aiunt, Amasim cū ad necem filius duceretur lachrymas non effudisse, quas tamen large profudit, cum videret amicum mendicare: sed nullam hoc affert dubitationem, hoc enim miserabile est, illud verò terribile, cuius ratione fletus non efficitur, sed ingens metus & terror, atque adeo res eadem numerò respectu diuersorū est miserabilis, at-
C que terribilis: siquidem patri terribilis erat ille interitus filij, amico tamen res miserabilis, nam erga propinquos ita se habet, vt in se ipsum interdum etiam affectus affectum cohibet, & moderatur, vtpote iratus, furensque non plorabit, neque potentia fretus, aut medelam meditans, vel fortasse si dolorum ipse sibi causa fuisset. Huc autem spectant nonnullæ dubitationes, quarum ea prima est quòd affectus permixti non cohibent fletum, sed potius illum mouent, aut accessionem
D faciunt, nam fœtus humani illique potissimum prouectiores pro doloribus plorant, nempe si dolori metus coniungatur, plorant etiam si deforme aliquid ac terribile suspiciant, si quispiam fortasse illis acrius minetur, aut omnino vereantur, ne malum aliquid imminens ipsis contingat, quamobrem manifeste patet minime ex doloribus tantum allici fletum: quin etiam illi

indignati atque ira perciti plorant, aut si culpentur te- A
mere, irrideantur, vel acriter obiurgijs afficiantur & cõ
tumelijs: Insuper solitudines, tenebræ, spectacula quæ-
dam, & cantus funerales fletum adducunt: hæc autem
cum dolorificis nihil habent commune; sequitur ergo
non solum id quod dolorem affert esse causam plora-
tus. Facillime tamen soluuntur omnes; quod enim de
timore obuiam attulerunt nihil est, quoniam metus
potest esse causa ploratus tanquam coniunctus cum o-
pinione rei tristis, vtpote si interitus timor adsit vel ma B
gnæ pœnæ, & aliorum malorum: cum autem timor val
de vehemens est talem ac tantam spirituum reuocatio
nem efficit ad principium vitæ, atque illos ita compri-
mit, vt quemuis alium intercipiat affectum: quapro-
pter in nimio timore oculi caligine quadam suffundũ-
tur, & cordis procedit tremor, seu palpitatio aut pro-
pter refrigerationem; timor enim refrigeratio quædã
est, vel propter timoris impetum qui celeriter fit hiante
cordis corpore, siue illius præoccupato calore ob celerẽ C
retractionem. Ad sequentem dico quòd illæ indigna-
tiones sunt remissæ admodum & molles, vtpote mol-
lioris, atque remissioris animi, & qualescunque fuerint,
nulla tamen freta potentia sunt potius apparatus & di-
spositiones quædam ad fletus generationẽ præsuppo-
sito dolore, & obiecto aliquo tristifico: solet etiam a-
mor quamuis alius existat affectus ciere fletum, quapro
pter fit vt matris animus dolorosa perturbatione mo-
ueatur, & ferre non possit, quamuis minimam affectio- D
nem dulcissimæ prolis suæ: siquidẽ facit amor apparere
grauiora, quæ sua natura sunt leuissima. Ad postremã
dico quòd propter illos apparatus seu voces, & signa
in mentem subeunt tristia, & per ea fit quædam animi
proiectio, remissioque cum profundo dolore, & labo-
re; solitudines namq; & tenebræ momentum ad hoc
habent,

A habent, vel quia timorem & mœstitiam afferunt, quibus præsuppositis tristia suppetunt, atque eodem modo tristium quarundam rerum spectacula fletū allicere cōsueuerunt sub eadē specie, cætera quoq; sicut signa.

De corporeo instrumento quo fletus perficitur, & quale est illud primum principium corporeum vnde procedit. Caput III.

B HActenus ea, quæ ad materiā fletus pertinebant, diffuse pertractauimus, modo consentaneum est vt proxime accedamus ad explicandum quemadmodum fiat, quod sane fieri non posset, nisi prius declaretur qua parte, seu quibus partibus corporis subseruientibus ministretur, quòd per eam, quæ ab initio suscepta est, methodum facillime consequemur, quandoquidē risus & fletus sunt motiones contrariæ, & quodam alio C modo affines, non sæcus atque contrariæ affectiones sunt timor & audacia, quibus igitur partibus risus exercetur, eisdem quoque fletus efficitur, quapropter ex mente Aristotelis oportet existimare partes illius primas esse cor atque præcordia, nam videmus singulos affectus referri in hoc prçstantissimum principiū, quemadmodum est ira, timor, audacia, confidentia, fortitudo, verecundia, odium, amor, & similia istorum: igitur eadem pars vnà cum præcordijs est principium flendi: D Accedit insuper quòd ea ipsa parte dolores vigent, tristitiæque: quapropter motiones dolorum, qualis est fletus, per eandem partem obtingunt, id quod etiam per sensum possumus animaduertere, nam sine vlla controuersia motus manifeste sentitur in pectore, incipiēs primum à corde, & diafragmate qui subinde communicatur pulmoni, & consentaneę hoc dicendum erat

Aristoteli, cum posuisset corpus cordis esse principem partem tanquam animæ regiam, in quam deinceps referebat omnes affectus, omnesq; operationes primas, atq; secundas ab affectibus ipsis prodeuntes. Sed quoniam Plato & medici, præsertim vero Galenus, & qui eum sectantur, existimarunt, principium animæ quantum ad facultates animales esse cerebrum, mirum ni dicerent hanc ipsam partem esse primum principium, primamq; radicem illarum operationum, & affectuũ, qui ad animalem facultatem pertinent, & certe videretur res ita se habere, quoniam cogitationes, imaginationesque & memoriæ ibidem fiunt, & dolores etiam accenduntur, à quibus exoritur fletus; quod etiam videtur illo argumento confirmari, nam lachrymæ, quæ sunt veluti character ipsius fletus à cerebro procedunt, & quandoque videmus fieri conclusos fletus, dum lachrymantur citra eiulatum, ita vt nullus thoracis motus appareat, sed lachrymæ tantum foras secedant ex capite. Plato autem illo non obstante asseuerabat cor esse sedem facultatis animosæ, nam etsi cerebrum sit principium sensus, & quodam modo etiam intelligentiæ, nihilominus sensus atq; animus illius vitalis principij, in quo calor & spiritus affatim abundant pars quasi alia animosa efficitur, eoque modo nuncupatur, quapropter potest suscipere singulos affectus, per eam namque partem animal & homo ipse confidens est, atque intrepidus, fortis, & audax, timidus, & remissus, verecundus, & impudens, ibidem dolorum & lætitiæ impetus exacerbantur: itaque motus ab his procedentes hinc etiam exprimi est necessarium, ac propterea videtur Plato ferè medium tenuisse, nam etsi principatũ illarum partium animæ in cerebrum coniecisset, ipsos tamen affectus & actiones ab his prodeuntes cordi reddebat, in quo viget pars animosa; cuius opinio ita mi

hi vi-

A hi videtur vera, vt erubescerem ipsi contradicere: putādum est enim initia singulorum affectuum, primasq; radices ex ipso cerebro proficisci, quamuis exprimuntur tum ipsi tum actiones eorum in corde, vbi pars illa assistit animosa, & propterea efficitur vt fletus tum motum illum habeat ex pectore proficiscentem, tū lacrhymas emissas à cerebro, in quo profundus quidam dolor fouet altissimam illam imaginationem, aut opinionem rei tristis.

B

Quomodo generetur fletus. Caput IIII.

CVm itaque ad explicandum modum generationis peruenerim, meæ nunc erunt partes, vt causæ afferantur singularum motionum & accidentium circa fletū, quæ sensibus, aut sensatæ rationi cōsentiant: iam enim manifestum est quòd dolor à re aliqua tristi & dolorifica conceptus est prima ipsius origo, ideo cum ani
C mi intentio & robur quoddam obsistat fletui, consentaneum est vt ad ipsum efficiendum animus succumbat, & remittatur; hinc fit vt magni dolores earum præsertim rerum quæ miseriam præseferunt, & remedij spes vlla non suppetit omnium maxime fletum alliciant, nā simul afficiunt sensum & intellectum, ac vtrumque remittunt, quemadmodum & illa sunt, per quæ vehemēs timor ossa inuadit scilicet infamiæ, miseriæ, paupertatis extremæ, morbi atrocissimi solitudinis, ac denique
D mortis cum prope videatur adesse: ob hæc inquam animi efficitur remissio, prostratioque, atque adeo pusilli facile plorant, & mulieres, quoniam remissos animos deijcere, & conturbare doloribus facillimum est: propterea debemus supponere quòd ad efficiendum ploratum opere pretium est, vt ipsum dolorificum, quemadmodum fieri potest, existimationem attingat,

aut imaginationem, atque in ea existimatione, perce A
ptioneue doloris fit quædam sensus, animique seu par
tium primo sentientium compressio, nam dolor, vt
omnibus patet, compressionem, & angustationem pa
rit, & cum dolor fiat, iniucunda pariter atque molesta
efficitur applicatio, & suspensio quædam cum ingenti
tristitia: itaque dolor tum repellit, tum etiam contra-
hit, & cum animus talem, tantamque molestiam ferre,
& sustinere non possit, fit quidam labor, & impoten
tia sustinendi, ac proinde animus quasi victus manus B
dat, & remissus procedit: facit enim illa solutio ipsi do
lenti quandam voluptatem; videtur enim dolor illo
modo vaporare, & illius non nihil sedari molestiam,
vt inquit præclare Aristoteles primo Rhetoricorũ cap.
de iucundis, & voluptatem afferrentibus, rem namq;
prorsus admirabilem narrat vtpote quòd flere parẽtes,
aut amicos res est iucunda, ea tamen ratione confirma
ta videtur clarissima, quoniam, inquit, videtur illis an-
te oculos habere quem plorant, & iucundũ est recense- C
re illius ægregias actiones, & præclaros mores, ait enim
hoc pacto, & in luctu & fletu est quædam voluptas, mœ
ror enim in eo est quod non adest, voluptas autẽ quòd
recordentur, ac illum quodam modo videant, & quæ
agebat, & qualis erat, & recenset illud Poetæ carmen;

Sic fatus flendi cunctis immisit amorem.

Sed neque hoc solo, verum etiam illo quia solui com-
pressum, & molestia coangustatum, afflictumq; iucun
dum est: sic enim videtur doloris incendium sedari eua D
porando, & intrinsecũ laborem extingui, cum etenim
isti labores in corde fiant, quemadmodum est manife-
stum, aut voluptate aut impotentia sustinendi, neces-
sitateque oportet solui, secus enim stupidum videretur
cor ac totum animal vel parum ab eo differret, si vide-
licet tales dolorum affectus pateretur, & modum la-
mentandi

A mentandi, ac remissionis non haberet, cum autem motus incipiat à corde & septo, necessarium est suscipi ab ipso pulmone, quamobrem vox illa procedit index doloris & intrinsecæ passionis animi laborem facientis, & impotentiam substinendi, quamuis fieri potest, vt ab eis qui sunt fortiores, atque prudentiores hic motus cōtineatur, sed in ea retractione & compressione maiori, ac suspensione animi profunda impetus sursum repit ad oculos, & lachrymæ prodeunt citra eiulatum, quod,
B aiunt, nequaquam indecens esse forti viro, nam satis illi est, vt puerilem hunc motum, & solutam omnino remissionem; quæ imbecillitatis, & deiectionis est signum, cohibeat: dolorem vero è magnis rebus cohibere non potest, & fortasse etiam non decet, ac propterea eximius Poeta Virgilius cum Æneæ fortitudinem laudaret, fatebatur eum quandoque in lachrymas prorupisse, quasi vero solutior motus qualis est eiulatus tales viros non deceat vt lachrymæ: cum autem necessitate
C quadā hic motus proficiscatur illis præsertim qui molliore sunt animo, vtpote minus forti magis flexibili, atque remisso, quoniam eorum animus remisse applicat se illis doloribus, & laborem quendam patitur intrinsecum: ideo accedente cum labore spiritus attritione nimium calefacto principio, vel ob id facta impotentia substinēdi, relaxari celeriter oportet: quòd enim dolor spiritus compressionem & laborem faciat, tum patet sensui, dum quisque plorat, tum etiam illud di-
D xit Aristoteles septimo Politicorum cap. decimoseptimo; cohibitores inquit puerorū, & interruptiones ploratus, qui legibus prohibent, non recte faciunt: sunt enim vtiles ad augmentum, cum sint quodam modo exercitationes corporis; spiritus enim compressio facit robur laborantibus, clare his verbis illud demonstrat, quippe qui dicit, non esse omnino interdicendum plo

ratum

A dolor vim non absimilem habeant. Secundo cur plorare turpius est, quàm ridere, si lætari, & dolere eodem modo conueniat. Tertio an propter fletum interitus possit accidere, sicut accidit ridendo, & quo pacto illud fieret. Quarto quo pacto fiat fletus, ob insignem lætitiam, cum alioqui positum esset superius illum esse effectum doloris, & qualis illa lætitia sit futura, per quā fletus generatur. Quinto qui magis aut minus ad plorandum sint idonei, & quomodo fiant illi spontanei B fletus melancolicorum & desipientium hominū. Sexto cur homines alioqui tristes & dolentes sæpe cum tacerent non plorabant, cum autem doloris causam velint dicere, & narrare confestim plorant. Respondeo primæ difficultati, quærebatur enim cur fieret vt fletus diutius perseueret, quàm risus, fateor equidem illud euenire ex natura ipsius obiecti, vel causæ mouentis, quoniam risus ab inani lætitia; quæ veluti per transitum afficit, generatur; fletus autem à re graui & dolorifica C serio, quæ diutius mouere potest: instat enim alta quædam cogitatio, & quo magis appellit animum, eo magis displicere consueuit. Ad secundam dico fletū esse magis turpem, quàm risus, ac minus etiam decentem, quoniam risus non est immediate contra aliquam virtutem morum, fletus autem videtur è medio tollere magnificam illam fortitudinem, quam omnes affectare solent, & contra virilem illum vigorem, quem omnes habere existimant, siquidem arguit animi remissio D nem, ac propterea qui mores instituunt, aiunt fletū esse rem puerilem indignam viro & muliebrem; animi videlicet mollioris, & paulo remissioris; & quemadmodum obiecta risus, & inanes lætitiæ frequentius accidunt, propterea magis familiaris est illa operatio, affectioque: cum itaque nemo velit apparere demissus, propterea nimis abstinent, & censent rem esse indignam.

A gentius intuenti patet. Ob id existimo quòd vehementer ac totum simul imprimens gaudium cùm amore coniunctum mox spiritum corripit, ipsamque spiratio nem, & partes illas animosas, quæ affatim spiritibus vigent, comprimit, ac modo quodam suspendit cum quadam turgentia ad motum: itaque cum sensus & spiritus velit ob grandem lætitiam dilatari, tum hoc, tum illo etiam quòd propter magnitudinem & correptionem cohibetur, fit quædam plenitudo spiritus, turbata tamen cum passione quadam conclusa, & sentientiũ B ipsarum partium minutissima prope vibratio, & turgens motus cum labore, & impeditus motus cum attritione, propter contrarios conatus, quamobrem motus conuertitur sursum, & partes ob impotentiam substinendi soluuntur, ac propter conuersionem & retractionem dictam fletus efficitur, risus enim vult motum magis expeditum & solutum: retractus autem motus facit fletum quomodolibet impellente gaudio, aut dolore C citra illam retractionem, quæ aut correptione aut alta efficitur cogitatione: quandoque vero remissior fletus efficitur, aut lachrymæ tantum prout causa est remissior, aut animus longe fortior, partesque ipsæ solidiores, quæ flecti, nec solui valeant, nisi maxima causa; interdum etiam istis similia quædam fiunt si misceantur affectus, nempe si gaudium vel plenitudo spiritus cum admiratione, quoniam contrarie mouent, ac proinde partes illæ spiritales patiuntur. An fortasse tibi videtur D cum fiat hic fletus, vt supponatur saltem confusa commiseratio & passio blanda, interea namq; cùm propter amoris excessum miscetur cõmiseratio mollis, & blanda perturbatio, tum hoc, tum etiam gaudij magnitudo, & spiritus abundantia superant animum, itaque illum blande remittunt, & soluto motu cum retractione, & passione huiusmodi necessario fit fletus, & quemadmo.

admodum mixta solet esse affectio ex molli commiseratione & lætitia, aut solutione, & retractione motus, ita quoque mixta solet apparere actio, nam quidā plorare simul & ridere conspiciuntur, interdum hæc vicissim per interualla fiunt, prout causæ obtinent, atque mouent. Cæterum qui magis aut minus sint ad plorādum idonei facile est intelligere ex ijs quæ paulo superius fuerunt pertractata; cum enim efficiatur animi remissio, sequitur eos, qui remissiore, siue molliore sunt animo vtpote habentes sensoria prima fluxa, & minus robusta, esse ad plorandum cæteris paribus magis idoneos, & quoniam calor necessarius est, nam dolor incēdium parit, & caloris tentiginem molestam, ideo fit vt frigidæ admodum naturæ plorare non possint, tametsi remissiones quædam illis fiant & fletus effigies, vtpote inchoati tantum, aut dimidiati fletus quales perterritis contingere solent propter contrarium conatum, pueri vero minores natu videntur plorare frequentius, nam (vt antea dixi) vtuntur fletu tanquam loquela, vbi tamen paruuli sunt, & recens nati, quoniam non habēt corporis firmitudinem, sed naturam valde imbecillem nequeunt expedite plorare, etenim fit cum labore, & magna corporis contentione, quapropter illos conatus substinere non possunt, hinc etiam lachrymæ ab illis non profluunt aut raræ admodum, quia spiritus cōtentionem substinere non possunt, fœtus enim humanus est valde immaturus & laxus, ob eandem quoq; rationem valde ægrota corpora, & imbecilliora reddita aut non plorant, aut obscure, nam propter corporis imbecillitatem spiritus illas compressiones, & corporeos illos conatus substinere non possunt, senes etiam tum vel ista ratione, tum quia frigidiores sunt, ac duriora, & veluti corneola habeant sensoria, partesq; ipsas inflexibiles, vtpote siccitate retorridas, parum plorant,

A rant, minus quoque ad plorandum procliues ſunt viri
fortes, quibus aut alta mentis exiſtimatio & affectus ve
hemens actionis honeſtæ comprimit affectus ſenſuum,
aut quia ſunt magis confidentes, parteſque ipſas ha-
bent ſolidiores, & maiori virtute præditas. Quidam
autem melancolici facillime plorant, & fiunt mœſti nō
vt aiunt vaporum caligine, namque intra corpus nulla
fit aſpectio, nec cognoſcitur caligo, neque lux & per-
ſpicuitas, ſed potius humoris frigiditate aliena læden-
B te principium: cum enim ſit affectum, & frigiditas ca-
lorem illius obtundat, timor excitatur, nam calor au-
daciam facit, & confidentiam: frigiditas autem in mœ
ſtitiam adducit & timorem, diffidentiam, ac denique
in deſperationem, vt quidam ſibi ipſis mortem oppe-
tant exiſtimantes ſe eſſe miſerrimos, ac melius illis fore
ſi non ſint, quàm eſſe in extrema miſeria, vel forſitan
ille humor ſeu denſus & fœculentus vapor facit quan-
dam moleſtiam primo ſenſitiuo, & ineptitudinem cū
C pigritia ac prope onere, vt perinde videatur ſenſui eſſe
oppreſſum, aggrauatum, ineptum, & minime expedi-
tum cum moleſtia, atque illis eſſe viros nequam, & ad
nihilum aptos: hinc procedunt deinde mœſtitiæ ipſo
nimirum animo compreſſo, & ad actiones minus expe
dito, nec adiuuante calore, quapropter illis calefactio
iuuat. Poſtremæ difficultati reſpondeo, quòd ſoluto
in dicendo ſpiritu, ac partibus illis, quæ alioqui conti-
nebantur, factoque dolore magis in actu cum explice-
D tur & forſitan aucto cum dicendo innoteſcat & explice-
tur miſeria corā alijs dicunt etiam puerū ſi velit accuſa
re illum qui in ſe, violentas & laſciuas manus iniecerit
non poſſe cōpeſcere fletum; cum enim propriā infamiā
explicet, & infamē ſe eſſe alijs declaret, flere cōſentaneū
eſt, qui quidē nō fleret temere accuſando, nā fictio eſſet
citra dolorē, & potius cū voluptate & alieno affectu.

De

De exortu lachrymarum, vnde, quomodo, & a quo profluant. Caput V.

CVm susceptum esset onus agendi de lachrymis, quę sunt vt accidens familiarissimum fletus, necessariũ videbatur vt quęreretur ipsarũ qua coalescunt materia quantum videlicet satis esset ad hanc tractationem, & quamobrem salsæ sint, & calidæ, quædam autem dulces, & frigidæ: præterea qua ratione mouerentur in fletu, vnde & quomodo profluant, & quapropter alij alijs magis abundent; multæ igitur conspiciuntur humiditates in nostro corpore similis omnino conditionis, & naturæ, quemadmodum est sudor, vrina & lachrymæ: sunt etenim aquosum pariter corpus, & salis non nihil habent, quapropter debemus animaduertere quandã partem mixtam esse cum sanguine magis dilutam, quæ omnino à calore euinci non potuit, eaque ex petulentis, esculentisque generatur, vtpote illorum parte magis aquea; illius autem fluoris & excrementi, partem quandam magis fœculentam affatim genitam in hepatis coctione, animalis natura per rhenes expurgat, ne sanguis adeo impurus ad cor perueniret, quod est pars præcipua, primaque sedes vitæ, neve sanguis fortasse prauus, & morbosus efficeretur, vel ineptus optimæ nutritioni: relinquitur tamen non nihil, ac pars longe tenuior, & magis sincera propter sanguinis penetrationem ad partes angustissimas, tum etiam ne sanguis ipse forsitan concresceret; siquidem hoc serum tale quoque, officium præstantissimum habet, ut mixtum sanguini vnà cum calore naturali prohibeat quin minus densetur, & concrescat, eadem substantia serosa tandẽ inepta nutritioni ob suam tenuitatem, modumq; omnem substantiæ deponitur in singulas partes nostri corporis,

A corporis, & facit quandam irrigationem in eis, ne ficci tate nimium arescant, & tabidæ fiant: ijs enim opus erat nutrimento, & irrigante quopiam humore, hoc humidum plane corpus est illud, quod misso sanguine segregatur à parte magis fibrosa, & terrena, quod vbi separatum fuerit, & extinctus proprius calor statim concrescit sanguis, hoc est etiam illud, cuius vitium non raro accendit febres, & sapor proprius ipsum degustanti ostendit humorum malitiam & prauitatem; si nimirũ B qualis est sanguis dulcius, aut ratione putredinis & extranei caloris salsius appareat, quemadmodum optime illud docebat Aristoteles in libris de partibus animalium, hoc etiam sero natura vtitur potissimum ad vtilitatem partium, quæ iugi aguntur motu, & in ipsis pro maiori parte deponitur, quapropter videmus illo plurimum abundare corpus cordis; nam valido, & perenni cietur motu: huiusmodi enim est aqua, quæ in Pericardio continetur, & efficitur illa segregatio respõ C dens separationi, quę fit in hepate ad ipsos rhenes, quoniam cor suscipit sanguinem ab hepate non satis elaboratum, & propterea in illa actione, quæ est postrema concoctio, perfectioque sanguinis calor cordis segregat etherogenea, & plurimum serosæ partis in inuolucrũ eius deponit, quod Pericardion appellarunt, quã perperam nõnulli existimarunt fieri vt pluuia, ex vapore sanguinis, non sæcus etiam humiditas eadem etsi nõ sola reperitur in thorace, & pulmone, pariter etiam in D cerebro, & in ipsis oculis, sunt enim in continuo motu & humectationis perpetuo indigebant, & quemadmodum oculi, ac cerebrum natura erant corpora humidissima, propterea debebant humorem plurimum habere, & oculi præsertim, vtpote quòd qui ratione temperaturæ motus & propriæ functionis humidiores esse debebant. Cum itaque pars ista serosa sit materia lachry

marum

marum rationi consentaneum erat vt essent salsæ; vide A
mus enim quòd pariter sudor, vrina, & aqua in pericardio salsedinem referunt: hoc etenim corpus indigestum est, atqui indigestum omne excrementum à calore diutius passum, & à dulci potissimum corpore separatum, salsum efficitur: oportet autem hoc à dulci corpore separari, & illo modo pati ab actione caloris, & siccitatem concipere, nam serositas recens misso sanguine subdulcis apparet, & pene insipida si corpus optime se habeat, aut sanguis non sit morbosus, ea vero B
pars quæ in pericardio continetur, cum separata sit nō omnino est expers salsedinis: sed quoniam à calore valido non nihil digeritur, & superatur excrementi natura, propterea minus salis habet, aut forsitan etiam mixta cum potu lenta materia, quæ per arteriam descendit eam enim ebibit cor potum nimirum è pulmone sugens, vt ait Hippocrates in libro de corde. Sunt autem ex genere lachrymarum nonnullæ dulces aut insipidæ, & frigidiores ad sensum, quales profectò sunt illæ, quæ C
in morbis profluunr ex redundante pituita, quod senibus potissimum accidit, qui pituitoso excremento ratione frigiditatis abundant: ipsa namque pituita dulcis est, & frigida, & quandoque magis acutæ, & salsiores apparent, aut salsæ & serosę humiditatis admixtione, aut putredine, ex quibus sequitur, temperaturas humidiores magis paratas, atq; vberes habere lachrymas: itaque mulieres oculos dūtaxat exterendo lachrymulas profundunt, expressa nimirum per eas caruncu- D
la illa, quæ sub angulo latet maiori perpetuo humoris plena: ea enim viam obstruit, & sua laxitate descendentem, stillantemque humorem concipit. Qua vero ex parte plorantium lachrymæ prodeant, siue ipsarum materia, quomodo etiam profluere possint, non admodum facile patet, nec tamen oportet frustra laborem

A adhibere si fluant, prodeantq; ex ipso corde, vnde principium fletus existit, quoniam nullæ apparent viæ, nisi fingere illas velis, nec modus vllus suppetit, porro neq; per venas, aut arterias secedunt in eum locum, siquidē essent eum sanguine mixtæ, & rubrico intinctæ colore, ac fluere non possent, nisi venis ipsis per ἀναστόμωσιν laxatis, & osculis earum solutis, itaque non esset amplius in nostra potestate illas supprimere: multi existimarunt eas à prima origine de cerebro ipso stillare, vtB pote quòd ab illa etiam parte morbosæ lachrymæ secedant, & ratio eadem sit illarum: hoc autem opinantur fieri ex vehementi cōpressione eiuscemodi partis alioquì humidissimæ, ita vt eius humor exprimatur, quoniam dolor compressionem validam, & angustationē parit, videtur enim plorantibus fieri propter intentionem atque compressionem in ipso cerebro quidam dolor, & labor submolestus; cum igitur ille humor ad oculos exprimatur, apparent lachrymæ, quæ nihil prætC erea sunt, quàm fluor ex cerebro per oculos secedens: Hoc autem mihi videtur absurdum, atque impossibile, nam si totum cerebrum manibus comprimatur quem admodū in dissectione vidimus, ne tantillum quidem humoris hoc pacto exprimeretur, ac deinceps quomodo fieri posset tanta constrictio, quæ si fortassis efficeretur sensuum interciperētur officia, & facultatis motiuę: atque in magnis conuulsionibus potius fierent, cum cerebrum nititur excutere illud, quod est molestum: neq; D per oculos necessario prodirent, si cerebri vis illas exprimeret, raro enim hæc pars, vbi se quopiam onere leuat ad oculos dimittit, sed potius ad palatum per infundibilum, aut nares, per aures, aut spinam, vt docet Hippocrates in libro de glandulis. Propterea existimo quòd prima lachrymarum origo procedit ab humore proprio ipsius oculi, non modicus enim manet in illis

latibulis, quamuis postea reuellatur alius humor ex ce A
rebro per quandam continuationem, siquidem, vt ma
nifeste apparet, simulatæ lachrymæ ab oculis tantum
proueniunt: non est igitur opus, vt aliunde quæramus
lachrymarũ primum apparatum & principium in fle-
tu. Sed postea (vti dicebam) ab humiditatibus cerebri
noua suppeditatur materia, ne fluxus ille deficiat dum
impetus & vis doloris mouet, quemadmodum ex pro-
cidente papyro oleũ stillatim attrahitur, & effunditur,
vel oculi velut accensa flammula propter illum dolorẽ B
& laborem à remotis partibus reuellunt humores, do-
nec sedetur impetus causæ, aut dolor remittatur, vel las
situdo cohibeat, septum enim laborat & pulmo tum
propter motum, tum propter conatum intentionis, ac
ipsum lachrymale humidum fuerit consumptum, qui
dam enim illo modo sunt repurgati ab excremento,
vel caloris remittatur incendium: difficilis tamen est
modus quomodo prodire valeant, sed illum assequ
mur recolentes quòd vbi fletus instat, fit quædam con C
tractio, intentioque propter dolorem, & spiritus ac ca
loris motus repit sursum incumbente quadam tristis
imaginatione, opinioneue: aspirat autem ad partem
anteriorem, quoniam ibi videtur omnis vigere imagi
natio, cogitatioque, propterea quòd sensoria in parte
capitis anteriore manent; quamobrem in eam totus cõ
spirat sensus atque animus, ac potissimum ad oculos,
tum quia proximiores sunt parti priori ipsius cerebri, vi
dentur enim fermè duo processus cerebrales: quapro D
pter nonnulli antiquorũ decipiebantur opinantes, se-
dem animæ esse in superciliis, tum etiam quia sunt val
de spirituosi, & quasi specula ipsius animæ: cum igitur
in eam partem sensus conspiret instante fletu, in ea la
bor fit, & contrarius quidam conatus, attritioque pro
pter emissionem & retractionem, vnde procedit lassitu
do

A do molesta, & turgentia quædam ad motum, itaque agitatur humor & impellitur procedente impetu & conatu emissionis, vel etiam illo quod in eo laboris & doloris motu, attritioneque fit prurientis spiritus motus, atque caloris per quem omnes ibi magis turgent humores; quemadmodum fit secessio lentoris genitalis ob eiusdem spiritus pruriginem, & caloris agitationem in vasis seminarijs siue in cöceptaculis huic excremento dicatis, fit enim ob id turgentia & semen foras procedit, ibi vero turget cum labore & dolore; consentaneū igitur est, vt foras impellatur humor, & lachrymæ ob illud fiant, atque vbi propter dolorem & laborem, motumque similem horrori partes amplius substinere nō possunt simul cum earum solutione ob impotentiam substinendi, & spiritus emissionem soluitur humor: aut quoniam in illo dolore, laboreque earum partium & animi remissione fit earum calefactoria lassitudo, itaque humor ille concalescit, & cum sua natura salsus

B

C esset, salsior fit & acutior, & agitatus pruritum facit, atque ad excretionem vellicat, ac propter eandem calefactionem, lassitudinem & laborem substinendi vis ipsa contentiua vnita sensui confestim soluitur & laxat habenas; itaque profundit humorem, non nihil etiam cooperante propter dolorem coarctatione, & motu horrori simili, hic enim humorem exprimit & ad motum facit paratiorem: quamobrem videntur lachrymæ omnino proficisci ex spiritus, calorisque motu, & prurigi-

D ne cum attritione quadam efficiente turgentiam illarū partium, & humorū qui in eis continentur ex labore & lassitudine, illa inquā calefactoria & impotentia earundem partium ad substinendum, ex emissione cum retractione, & molestia, ex agitatione humoris propter calorem, & motum spiritus, aut sensu humoris agitati calidioris effecti, ac paulo acutioris: quòd etenim motus

ſolus humoris & ſpiritus id poſſit efficere, indicio eſt, A
quoniam ingens lux, & calor lachrymas mouet quotidie, ac ſpiritus etiam contentio, nam qui ploratum cohibere nituntur, cum vis doloris ſenſum vicerit, lachrymas vberius effundunt, ſæpe etiam triſtis ſenſatio earum partium & membranarum oculi lachrymas frequentes allicit, itaque frigus illas mouet, non vt aiunt quidam conſtringendo, exprimendoque, ſed quoniam frigidum mordax eſt præſertim neruoſis partibus, illiſque obnoxium, & maxime talis eſt Septentrio, frigidiſ- B
ſimus enim eſt tenuis valde, & cito feriens quaſi acuta cuſpide: Ac forſitan mordax & accenſus calor qui fit in dolore propter attritionem in eis partibus mordicando, mouendoq; facit vt humorem profundant & lachrymæ in fletibus procedant.

A DE SOMNO ET VIGILIA OPVS QVARTVM.

B Quibus proprium sit dormire, & in quo somnus ipse consistat. Caput primum.

QVONIAM fletus somnos alliciunt, videbatur iam ad rem nostram pertinere, vt illius peracta tractatione, theoriam hanc illi cohærentem alacriter susciperemus, cum autem
C somnus vigiliç quędam orbitas sit, vt censet Aristoteles, propterea necessarium est eum, qui de somno est tractaturus, initio præcognoscere, ac perspectam illam habere: consueuimus enim fermè in omnibus prius cognoscere habitũ, deinde priuationem, nam vt rectũ est iudex sui & obliqui, eodem modo habitus est sui, atque priuationis index: ex hoc itaque procedit, vt ea omnia, quæ vigilare conspiciuntur, ipsa quoque dormiant, & per quam par
D tem vigilant; per eam quoque somnus abtingat; hinc perperam videtur lapsus esse Democritus, cum cẽseret plantas quandoque dormire, si siquidem nullo modo vigilant, minime fieri potest, vt dormiant: illud enim manifestum est, cum sensum nullum habeant, nec motionis principium obscurũ vel manifestũ. Cum itaque vigilare sit proprium animalium, vtpote quæ à natura sensum

ſenſum & motionis principium obtinuerunt, per quos A
vigilia procedit, eorum quoque proprium ſomnus eſſe
debebat, & quemadmodū nullum eſt animal, cui vigilare non competat, animal enim per ſenſum eſt, propterea nec vllum eſſe potuit, quod ſomni particeps nō
eſſet, ac certe ſi ſingula conſideremus animalia, affectionem hanc plane omnibus fieri comperiemus his
quidem clarius, his vero obſcurius, & alijs breuiorem,
alijs contra diuturniorem, quemadmodum naturæ ipſorum ſunt diuerſæ, & aliæ alijs ad ſomni diſpoſitionē B
magis procliues, illa quoque animalia, de quibus eſt
maior dubitatio propter ineptitudinem, & imperfectionem naturæ, quæ ferè ancipitem conditionem ſunt
ſortita, tametſi ſecundum ſenſum non ſatis conſtet,
rationabile tamen eſt, vt ſomno quandoque ſe ſe recreent: vires enim ſubmittant, oportet ex diuturno peruigilio, & quemadmodum neque ſenſum vllum habent
niſi tactum & guſtum cum illo confuſum, ac principiū
ſentiendi minus diſtinctum, ita neque diuturnis, neq; C
nimis altis ſoporibus corripiuntur, ſed fortaſſe frequētioribus, & minutis, nam vt virtus ſentiens eſt imbecillis, & ſegnis, quin etiam obſcuri motus, corpuſque ipſum laxum, & infirmum, ita ſæpe quietem ex ſomno
ad vigiliam aptare debebant, ſed quia principium non
eſt bene diſtinctum, breues, & confuſi (vt ita dicam)
ſomni ipſorum fiunt, ac propterea ſomnolenta tota,
ac tota quoque vigil ipſorum vita eſſe cenſetur. Vt autem ſingula dilucidentur quoad fieri poteſt optime neceſſarium eſt vt explicetur primum penes quid ſomnus D
attendatur, & omnino in quo conſiſtat eius natura,
quod, ſi memores erimus eorum quæ dicebamus in
principio faciliime diluetur, ſi videlicet cognouerimus
in quo eidem oppoſita vigilia conſiſtat: hæc autem, vt
omnibus patet, eſt quedam ſolutio, & expedita promptitudo

A ptitudo animalium facultatum, ac potissimum sensus, earumque expedita agitatio secundum actum, igitur somnus in quiete illarum operationum, & potentiarũ ligamento, ac quasi vinculo consistit, vt perinde fateri liceat somnum non esse operationem, aut actionem aliquam, sed quietem actionum, & operationum quarundam ipsius animæ, est enim vt quies sensiuæ, ac motiuæ facultatis, dicitur autem animalis affectio, vt proprium, vel passio. Sed an non in sola quiete consistit?
B hoc etenim repugnat Aristoteli in suo libro de somno, cum diceret, nõ in otiosos esse sensus somnus consistit, deinde repugnat sensui, quoniam sæpe fit, vt sensuum omnium functiones, & facultatis motiuæ intercipiantur, somnus tamen non est, quemadmodum efficitur in defectionibus animæ, in apoplexia & similibus affectibus: potest etiã accidere, vt omnes sensus vere quiescant cum motiuo principio, animal autem non dormiat, vtpote si visus non videat, auditus ob somni pri-
C uationem non audiat, tactus non sentiat, ac cæteri eodem pacto quiescant ab actionibus proprijs. Respondeo quòd uti vigilia non consistit in actuali sensuum operatione, & principij motiui, sed quadam expeditione libera & actuali promptitudine, solutioneque, qui eo modo se habeat vt si offerantur obiecta, & amoueantur impedimenta, quamprimũ sentiat, ille enim tametsi non sentiret, erat tamen promptus, & expeditus ad sentiendum si singulorum affuissent obiecta, eo-
D dem modo non in sola vacatione illius operis consistit somnus, sed in compressione & ligamento ipsius sensus & motiui principij, & in non habendo illam promptitudinem actualem expeditam ad actionem aut passionem perfectiuam, vtpote non existente libero sensus ipsius principio: at neque, si ita est, in omni sensus compressione, vacationeque consistit, sed in ea potissimum,

mum, quæ veluti quies est, & solui potest cum sit exper A
gisibilis, non autem vt vigilandi impotentia ob aliquē morbum effecta, per quam sensus & motus omnino supprimatur, quemadmodum fit in apoplixia, & animi deliquio, illa enim affectio somnus est, aliæ vero impotentiæ vigilandi & morbi quidam, in quibus sensus non potest solui, & expergisci.

Quæ actiones per se intercipiantur in somno. B
Caput II.

NVnc vero sequitur vt explicentur tres præcipuæ difficultates, prima earum est, quales operationes in somno intercipiantur, vt sicut diximus expeditæ non possint apparere, si vero non omnes intercipiuntur, quamobrem id fiat: altera est cuius potentiæ sit affectio: tertia cuius gratia sit homini, ac cæteris animalibus constitutus, sunt etenim animaliū actiones, ope C
rationesque variæ, nimirū opera vegetalis animæ, principij sensitiui, secus locum motiui, & intellectus; quas medici trifariam diuidunt in actiones naturales, vitales & animales: nemo (vt arbitror) ignorat, hæsitatq; in ipsa somni compressione liberas esse, & omnino solutas naturales facultates quantum ad actiones illarum pertinet, cum quibus coniungenda est facultas ipsa vitalis, quippe quæ, vt placet Aristoteli, non est distincta D
nisi ratione à virtute nutrice, illarumque operationes non minus inter dormiendum, quàm in vigilia expeditæ apparent, nam qualibet concoctio, alteratioque nutrimenti fortasse melius in somno perficitur, & naturales quoque omnes excretiones familiares, exceptis ijs quæ sponte aguntur præcedente aliquo appetitu animali, illæ namque in vigilia fiunt; quapropter dicere solebat

A solebat Galenus somni concoquunt, & vigiliæ digerũt, ideoque somno iam incumbente vis nutritiua, & augẽs agunt, munusque exercent suum, generatiua vero suo etiam agit modo, non prout agit in alio, sed quatenus præparat semen, quod est fermè principium generationis in ijs quæ ex semine fiunt, ac denique omnes illæ facultates agunt in somno, quæ naturaliter operantur, & actiones habent non spontaneas. Ac necessarium erat vt illæ potentiæ naturales nunquam essent otiosæ, siue B quietem aliquam interponerent labori: primum ex necessitate operationis, quoniam vis nutrix, & vitalis, vt censet Aristoteles, sunt idem subiecto, nam dicitur nutrix prout formã mediante nutrimento cõseruat in materia, vitalis autem prout singulas partes fouet median te calore impertiens illis esse, & permanentiam, cuius virtutis interceptio interitus est, igitur quiescere non potest ista facultas si viuere debet animal: quin etiam per opus illius vita quotidie lacessita reficitur, vt perin C de diceret Aristoteles, nos tamdiu viuere, quamdiu nutrimur, quapropter opus erat hanc ipsam virtutem assidue vigilem esse, hoc est actu agentem sine intermissione ob vitæ incolumitatem: amplius operatio ipsius sibi vigorem addit, quies saltem imbecillitatem parit, quamobrem magis agendo, quàm quiescendo reficitur, velut ignis, qui si quiescat, langueret, & flaccesceret: si vero vel moueatur, vel etiam agat incombustibile, semper vires acquirit agendo: eodem itaque modo D & animal totum, & singulæ ipsius partes, & virtus, siue instrumentum illius magis vigent, & robur maius acquirunt si circa alimentum agant assidue, vtpote quòd ab illo reficiuntur, & vigorem assumunt, ac omnino anima, quæ forma est, seruatur in materia, vel etiam si supra hoc aliquid reponatur, fit accessio ad magnitudinem: præterea cum necessaria esset hæc operatio, ip-

 sa per

sa per se necessitas procurat assiduitatē operis & actionem sine intermissione. Deinde confirmatur ex parte potentiæ, siquidem facultates naturales sunt magis affixæ in membris, atque ad agendum non requirunt cōsensum & cognitionem aliquam, non mouentur ab extrinseco, sed mouent, & agunt naturaliter, suumque subiectum & passiuum coniunctum est: & si cōsideremus instrumentum, uidelicet calorem natiuum, & influentem, hic operi semper incumbit, & quia naturaliter agit, semper est ad agendum expeditus, immo ad actionem fortasse promptior est in somno, cum calor ad infernas profluat sedes, ac uiscera illa fiant ob id longe calidiora, tametsi minor appetentia sub id tempus exoriatur, quoniam corpus minus dissoluitur, & dissipatur propter quietem, & spiritus contentionem. Deinde ex parte obiecti, siquidem alimentum, quod est obiectum uirtutis nutrientis æque præsens est, & æque ad patiendum idoneum, quin etiam ex actionum ipsarū natura; illa etenim opera paucioribus indigent: at sensus & motus unius præsertim partis expeditionem, & quemadmodum imbecilliora sunt instrumenta sensuum & actiones spontaneæ, ob id facile poterat illis accomodari nonnulla quies: itaque hoc etiam opus erat ratione finis, quemadmodum superius dicebam, quapropter ex omni capite necessarium erat, ut facultas quælibet naturalis, agensque secundum necessitatē suas assidue exerceret functiones, nec minus in somno, quàm in uigilia. Sed quoniam ubi somnus obrepit, uidemus extemplo sensus omnes intercipi, ac pariter motum, adeo ut singula sensoria conniueant, aut torpida fiant, uis corporis rectiua succumbat, & corpus ipsum animalis procidat, ac tanquam immobile, stupidumque requiescat sub quadam mortis imagine: idcirco sequitur somnum consistere in quadam uacatione &

quiete

A quiete sensus & motus primo, sed quoniam motuum qui fiunt in corpore animalis, alij sunt naturales, quẽadmodum est motus arteriarum, alij sunt animales & spontanei, quorum alij sunt necessarij ad uitæ incolumitatem, alij nequaquam necessarij: hinc fit ut motus naturales, quorum principium non est in nobis, idest qui non efficiuntur sponte, & electione aliqua, nõ supprimantur in somno, quemadmodum dicebã esse motum arteriarum cordis, & cerebri, qui exurgente, subsi-
B denteque spiritu aut calore generatur: cum etenim causa istius motus sit necessario agens nulla uis somni potest illum cohibere: aliorum uero qui ad uitæ conseruationem sunt necessarij neque etiam supprimuntur, quẽadmodum est motus diafragmatis, pulmonis & musculorum totius thoracis, qui quidem motus tametsi spontanei sint, cogente tamen summa necessitate semper efficiuntur, nisi aliquid uiolenter obsistat: mouet enim agitque ita necessitas, ut ille motus ad quem momen-
C tum habet appetitus uideatur necessarius & naturalis, nobis etenim non eligentibus semper efficitur, inuitis autem non efficeretur, quod satis est ad naturam motus animalis, & spontanei; alij uero motus, qui talem, ac tantam necessitatem non habent, in ipso somno cõprimuntur, compresso nimirum (ut dixi) sensu, & principio illius, an uero pueri dormiant in utero, ut pulli in ouo, cùm neque moueantur neque sensuũ ulla motione agantur, difficile uidetur esse, & non inutile ad
D hanc rem illius explicatio: arbitror equidem illos neq; dormire, neque proprie uigilare, somnus enim atque perfecta uigilia sunt affectiones animalis perfecti, & secundum naturã absolutioris, illi uero imperfecti sunt, & nequaquam ut decet absoluti: neque enim uigilia illis conueniret eo tempore, tunc enim non nati sunt vti officio sensuum, ut manifeste patet, nam proficere

nihil possent, & fortassis non haberent conuenientẽ dispositionem instrumentorũ, cum igitur vigilia nõdum fieret, ex necessitate debent esse expertia somni, nunquã enim priuatio est ante habitũ, quod insuper confirmatur testimonio Aristotelis in libro Prædicamentorũ capite de oppositis, dicebat namq; priuationem esse negationẽ in subiecto apto nato, ac propterea catulũ ante nonum diem non esse priuatum visu, quoniam eo tempore non natus est videre: cum itaque animal in vtero non sit aptum vigilare, nequaquam dormit: patet autem illud non vti sensu secundum actum, vel si sentiat, doleatque non animaduertere se sentire atque dolere, nullo etiam cietur motu, nisi forsitan obscuro, qualis accidere solet stupidis, immo etiam neque respirationem habet qui motus alioqui est tantopere necessarius ob salutem caloris, atq; illa profecto ratione quando aut in vtero sit, aut in ouo imperfectũ quoddam est, & tanquam ciuitas nondum optime formata, ac legibus instituta, primæ illius partes sunt admodum immaturæ & imperfectæ calor proprius valde profusus, ac lõge hebetior, & ab initio assuetus carere illo motu, gaudens tamen quadam transpiratione: cum autem incipit adolescere & maturius esse, partesq; fieri perfectiores, & calor longe validior, & magis collectus in suo principio, tunc respiratione incipit egere, & quo foras secedat, vel rumpit putamina, aut ipsas ambientes membranas dirumpit, & lacerat, nunc autem ad illud reuertamur: cum enim tale animal imperfectum existens nullo vtatur sensu, nec etiam motu respirationis, opinor eius vitam esse similem vitæ plantarum, & propter sensuum interceptionem posse appellari stupidã vigiliam & affectionem quandam esse similem somno, vtpote vigilandi quandam impotentiam, cum vigilare tunc temporis sit ineptum, atque habere quosdam gradus

A dus, vtpote quod nonnunquam propter aſpirationem corpulentam ad caput habeat principiũ magis aggrauatum minuſque ob id expeditum, aliàs autem longe magis ſolutum.

Cuius animæ facultatis ſit affectio per ſe primo. Caput III.

CVius autem potentiæ affectio ſit, modo eſt explicandũ, iam enim in ſuperioribus demonſtraui operationes nutricis potentiæ in quolibet ſapore ſolutas eſſe
B & expeditas: hinc ergo manifeſtũ eſt ſomnum non eſſe affectionem illius facultatis, nam plantæ etiam obdormirent, & fœtus in vtero, atque adeo vera eſſet opinio Democriti, quam paulo ſuperius confutaui: neque etiã eſt affectio intellectus, quoniam ſi modo aliquo comprimi poſſet, non eſſet vtique neceſſarium ex eius compreſſione ligari ſenſum, & motum: ſequeretur etiam
C non fieri ob aliquam organi affectionem, ipſe enim eſt inorganicus & immaterialis omnino, & quoniam impaſſibilis eſt, & per ſe ipſum non defatigatur, ſed intelligendo perficitur ac illuſtratur, & à perfectiſſimis rebus longe magis vigoratur, vt inquit Ariſtoteles tertio de anima tex. ſeptimo, ac denique ſomnus eſſet affectio hominibus dũtaxat propria, nam cætera expertia ſunt intellectus, & rationis. Conſequens eſt igitur vt ſomnus atque vigilia ſint affectiones ipſius ſenſus & princi-
D pij motiui, cuius cõcluſionis non oportet aliunde quę rere rationes, cũ ſit expoſita ſenſui; videmus enim omnes vigilantes ſenſuum motione agitari, & ad motum eſſe procliues, motum inquam vel perfectum progreſſionis, vel imperfectum, & obſcurum, qualis eſt motus dilatationis, & conſtrictionis, qui tum ratione ſenſus, tum ratione alimenti, vt extenderentur ad illius ſuſce-

ptionem

ptionem videtur esse necessarius, ex somno præterea illos prostratos iacere, ac decumbere interceptis sensuũ muneribus, & motu nullo, qui voluntarius sit & spontaneus, atque omnino necessarius, cieri, vt nemini propterea dubiũ videri possit, quin somnus sensiuam præcipue partem animæ, ac motiuam occupet, sensum autem primo, & propterea Aristoteles primo libro de plãtis nõ procul ab ipso principio cum demonstraret plantas esse expertes somni, dicebat somnum esse imbecillitatem quandam & quietem sensus, & quemadmodum vigilia est motionis agitatio, ita somnum esse illius motionis quietem. Cum vero spontaneus motus per appetitum fiat, hic autem subiecto & natura idem sit cũ ipso sensu (loquor enim de appetitu sensitiuo) consentaneum perinde est, vt somnus non modo officium sensus, verũ etiam motionis hoc genus intercipiat, & quoniam intellectus coniunctus est cum sensu, & requirit phantasiam tanquam sociam in operando, ipsaque intellectio à phantasmatibus dependet, propterea efficitur, vt compresso primo sensitiuo dormientes abstineãt ab opere ipsius intelligentiæ: atqui necessarium erat somnum esse vinculum & quietẽ tam sensus quàm motus, tum ratione communis laboris, vt censebat Aristoteles citato loco, tum ratione principij cõmunis, quod affici videtur in eo, tum ratione instrumenti, ac spiritus qui communiter sentiendi, mouendique facultatẽ cunctis partibus adducit, & abducit, tũ etiam ratione subordinatæ analogiæ, ac denique ratione finis, vt paulo inferius explicabo. Sed cuius sensus, aut quorum sensuum procuratione (si modo plures habeantur) fiat; hoc certe maiorem habet dubitationem, porro (vt antea ex opinione Aristotelis declaraui) reperitur in animali quidam sensus primarius, quem ab ipsa functione, aut propria natura communem appellauit, & quin-

que

A que deinceps alij assidentes, famulantesque, qui veluti foris astant ad custodiam vitæ, tanquam emissarij & internuncij, quippe qui extrinseca intus referant, propterea emergit dubitatio si somnus est quædam passio, affectioque ipsius sensus an sit sensus principis, vel potius alicuius particularis, aut particularium omnium. Respondeo ex mente Aristotelis in suo libro de somno, eum per se primo esse passionem primi sensus, aut dicas primi sensitiui: nihil enim refert, siquidem impossi
B bile sit comprimi sensum cõmunem citra compressionem aliorum, ait namque Aristoteles hoc modo, eiusmodi somnus comitatur sensum, qui in prima sentiendi facultate oritur, atque ibidem alijs verbis sic: itaque cõstat huiusce sensorij tum somnum tum vigiliam esse affectiones, easque ob id ipsum omnibus tribui animalibus, quod insuper cõfirmauit ratione validissima, illius sane, inquit, affectio est somnus qui cuncta fouet sensoria, sensus princeps est huiusmodi, ergo somnus
C est primum ipsius affectio, maior est satis manifesta, cũ pateat in somno totũ totaliter sensum esse interceptũ, minor vero probatur, quia sensus ab vna prima parte in qua est sensus cõmunis per cæteras ministratur, aut cum vnus sit sicut tota natura animalis est vna, ab vna tamen primaria parte dependet totus, qua quidem parte aut non influente in alias nullũ sensorium externum idoneum est sensationi, & motui, velut lumen quod à solari corpore cõmunicatur huic hemispherio ab uno cõ
D presso extinguitur totum, aut ipsa tanquam principio sentiendi compressa confestim intercipiantur alij: cum itaque hic sensus in alios influat, siue in alia sensoria, aut principantis coniuncti analogiã habeat ad illa, & non è contra necessariũ erat, vt somnus ipsum primo sequeretur, quapropter ex vacatione aliorũ sensuũ non efficitur sõnus, ex quiete uero, & vacatione istius, cæteri silent,

ſilent, & ſtatim ſomnus obrepit, vniuerſo ſimul compreſſo ſenſu, interceptoque. Id etiam confirmatur, nam ſomnus facit compreſſionem totius ſenſus & vacationem quandam, totus autem non ligatur & opprimitur niſi principio ipſo compreſſo: conſequens igitur eſt, vt ſomnus ſit affectio, paſſioque primo conueniens primario ſenſitiuo, tale enim ſenſorium, ſi forte ſentire non poterit, cætera quoque nullo afficientur ſenſu. Præterea eiuſdem facultatis eſt ſomnus, atque vigilia, cum ſint oppoſiti, ac proprie non ſit aliud, quàm orbitas vigiliæ; ea vero eſt paſſio primum huiuſce principij, tanquam illius ſolutio, & expedita promptitudo, ergo ſomnus eiuſdem ſenſus eſt affectio, quòd autem eadẽ parte tam ſomnus, quàm vigilia fiat, non modo ratione oppoſitionis eſt manifeſtum, verum etiam aliter, vt probauit Ariſtoteles, nam ſi per vnam partem natura dediſſet ipſum ſentire, quod eſt in vigilia, aut ipſamet vigilia, per aliam vero non ſentire, quod eſt in ſomno, profecto accideret animal ſimul ſentire, & non ſentire, cum enim diſtinctæ eſſent potentiæ, & modo quodam contrariæ nulla ratione ſubordinatæ ad actionem, neque coniunctæ, poſſibile eſſet, ut per unã ſentiret, per alteram autem non ſentiret. Præterea (ut ad rem noſtram reuertamur) probatur experimento ſenſato, ſunt etenim plurimi, quos inter dormiendum uiſa frequentant, atque perturbant, ita ut uigilantium opera uideantur exercere, uident namque & forſitan audiunt, dormiunt tamen, ſed illud prorſus mirabile eſt, quòd uidentes ſe uidere non animaduertunt, nec aliud quicquid faciant, eſt ipſis exploratum, ut potius agi, quàm agere uideantur: alia igitur facultas eſt, quæ ſoporibus afficitur primo, atque hæc eſt illa facultas, quæ meritiſſimo nomine poteſt appellari facultas animaduerſiua, illa inquam quæ eſt ſenſus communis, quoniam ueluti

pro

A pro tribunali astando in sede illa regia singulis sensorijs prospicit, & eorum alterationes, motionesque discernit, & lustrat, quasi vero stupida sint cætera sensoria, nisi vel illa sit expedita, eiusque vis non foueat illa, & quasi spiritali (vt dicam) luce perlustret. Postremo in somno supprimitur sensus & motus tanquam actiones quodam pacto spontaneæ, quarum principiũ non est necessarium semper agere; igitur est passio sensus communis, is enim ad motum etiam momentum habet per appetitum, qui fit in eo, sed quamuis illius dicatur primum adæquate, tamen est totius sensus, sed per illam partem principem.

B

Cuius finis gratia factus est somnus animali. Caput IIII.

SEd cuius finis gratia somnus habeatur, & quales per ipsum vtilitates animalibus fiant, considerationem
C habet conuenientem: primum vero oportet scire, quòd somnus non est finis animalis, neq; potentiæ alicuius, siquidem natura cuncta molitur alicuius gratia, somnus autem quàm vigilia deterior est, nam melius est sentire & agere, quàm nullo modo sensibus vti & esse otiosum, & omnino præstantius est esse actu, quàm potentia, igitur vigilia potius est animalium finis & facultatum eorũ, præterea sensus, & motiua potentia ad vitæ custodiam ordinantur primum, sed illam alacriter cu-
D stodiam tuentur in vigilia quando ad agendum sunt expediti: vigilia igitur est finis animalis, quin etiam propriæ operationes, functionesque potentiarum sunt earum fines, vnde dicebat Aristoteles animam esse primũ principium quo viuimus, sentimus, mouemur, & intelligimus ratus istas operationes esse fines ipsius animæ, & potentiarum eius, ac plane absurdum videretur, vt

ſenſus minime ad ſentiendum, ſed ad quietem illius o A
peris eſſet prærordinatus, potius itaque rationem finis obtinet vigilia, quàm ſomnus. Sed quoniam animal ex nimio peruigilio vires ſubmittit, & vigor illius quodam pacto decumbit; idcirco talem quietis tralationē ad ipſam vigiliam aptare oportebat: enimuero ſi propriam naturam animal ſeruare voluerit, quædam habere oportet, ſine quibus res perperam eueniret: quis enim ſatis eſſet diutius vitā ducere ſine quietis interpoſitione? ſomnus igitur velut quies neceſſarius erat, om- B
nia namque ſenſuum inſtrumenta, & motionis laxantur, ſpiritus poſt diuturnam actionem, celereſque motiones diſſipantur & flacceſcunt; itaque propter eorum imbecillitatem, & diſſipationem neceſſaria erat aliqua tralatio quietis, vt partim vires reſumerent, partim etiā reficerentur, labor autem corpori potius quàm potentiæ referatur; ſiquidem labores, impotentiæ, debilitates, & ineptitudines aſcribuntur animæ, & potentijs eius propter inſtrumenta corporea, quibus familiariter C
ſunt concretæ: quapropter dicebat Philoſophus primo de anima, ſi ſenex acciperet oculum iuuenis, videret vt iuuenis, accipiendo tamen cum oculo ſingula inſtrumenta ad hanc actionem neceſſaria, intellectus autem neque propter ſe, neque ratione inſtrumenti corporei fatigatur, aut debilitatur; nihil enim commune habet ipſius actio cum inſtrumento materiali: ex his ergo manifeſtum eſt, cuius gratia ſomnus contingat animali, & quæ ſint eius vtilitates: prima quidem eſt, vt per huiuſ- D
cemodi quietem ſingula ſenſoria & inſtrumenta ſenſuum, atque motionis poſt aſſiduos labores vigiliæ recreentur, ac ſubinde magis alacriter & expeditius poſſint reuerti ad proprias functiones, ac potiſſimum ratione primi principij, quod cæteris dominatur, & influit, tum ratione ſpirituum animalium, qui per ſomnum

A num recreati, ac denuo ad ipsos facta accessione, euadunt ad omnem actionem magis idonei, quemadmodum experimur dum expergiscimur, ac propterea matutinæ actiones, ac præsertim cogitationes & studia solent esse præstantiores: præter has dictas vtilitates fermè omnes addunt aliã existimantes somnos ad coctionem conferre, vtpote quòd retracto sub id tempus calore, ad viscera & sedes infernas concoctio melius procedat tam ea, quæ fit in uentriculo, quàm illa, quæ fit B in hepate, in uenis & corde; addunt etiam omnes cruditates in uigilia derelictas, si somnus eas excipiat, concoqui, atque id non modicam afferre utilitatem ad animalis salutem; id quoque uidetur asseuerare Aristoteles in libro de somno, cum diceret, soporibus oppresso animali, solutam esse facultatem alteratricem, ac signũ esse, quòd nutritiua particula opus suum facit in dormiendo magis, quàm uigilando: tunc enim nutritur, & augetur magis, utpote quòd sensus, qui in hoc somno C supprimitur, ad eiusmodi functiones proficere nihil ualeat. Ego tamen arbitror somnum esse utilem coctionibus, sed illa potissimum ratione quòd per ipsum caloris substantia instauratur, quæ alioqui in ipsa dissoluitur uigilia, quæ si diutius citra ullam soporis quietẽ perseueraret, nulla concoctio bene succederet, quemadmodum experimento uidemus assidue, si uidelicet aliquis diuturna torqueatur uigilia, fit languidus, nauseabundus, & expers appetentiæ, ac si quantumuis coD medat, non satis concoquit, nec etiam recte nutritur: si uero uigilia fuerit moderata, & debitis compensata quietibus per ipsum somnũ redditur aptior ad coctionem, ac si uigiliæ labor addatur, atque exercitatio corporis longe magis, quàm somnus, concoquit: sed quoniam in somno efficitur concoctio, & nutritio citra magnam dissolutionem; propterea uidemus animalia in

eo melius nutriri, ac refici, hæc omnia patent: experimento ſiquidem videmus illo tempore minorem appetentiam fieri; fames enim citius ac vehementius inuadit, vellicatque vigiles, quàm ſomnolentos, & nuper à ſomno excitatos, tametſi noctem duodecim horarum obdormitaſſent, videmus agreſtes homines, & operarios omnes minus abundare cruditatibus profuſius vti cibo & potu, & cibis veſci ſolidioribus, quoniam exercitatio & labor ſiue conatus calorem intendit; itaque ſubſtantiam tum diſſipat, tum coctiones accelerat, at quemadmodum exercitatio ſi quietibus compenſetur, facit robur, ita vmbratilis, & ſomnolenta vita facit deſidiam, & membrorũ effeminationem; & ideo ſegnius agit calor animalis in hiſce quietibus, quàm in vigilia, præſertim operoſa, & quadantenus iuncta labori. A B

Quæ nam pars corporis ſit ſedes ſoporis. Caput V. C

MOdo conſequens eſt, vt quæramus qua parte corporis ſomnus fiat, nonnullis fortaſſe videretur eſſe affectionem totius, & nullam ſibi partem corporis determinatam præſcribere, ac definire, nam quies eſt & copula totius ſenſus, & motus, vtraque vero potentia eſt fuſa per totum, igitur ſomnus eſt affectio, paſſioque totius in quantum totum, & non per aliquam partem, denominat quoque totũ animal, totum quieſcit, non vna pars determinata; igitur totius eſt paſſio: quin etiam totius videtur eſſe vigilia, nam ſingulis partibus vigilare, ideſt ſentire, & agere aliquid competit, ergo totius etiam eſt ſomnus: ſunt denique nonnulla animalia, quæ carent cerebro, corde & hiſce primis partibus, illa tamen dormiunt. Ariſtoteles autem, & Galenus deuenerunt in aliam opinionem, ſiquidem ab ipſa rei D

natura

A natura conuicti opinabantur somnum esse affectionẽ totius quidem, sed per vnam dumtaxat principem partem, à qua sensus pariter, atque motus cæteris partibus impertiretur, aut quæ faceret illis consensum aliquo pacto, ita vt per essentiam illi primo conueniat, cæteris autem per consensum, quemadmodum si lux huius hemispherij pendet ab vno principio, nimirum ex Sole, si principium istud obscurum fiat totus áer tenebris obducetur, ista tamen obscuratio per essentiam compete-
B ret Soli: per consensum autem & participationem, siue per modum sequelæ ascriberetur aëri, nec alio pacto extingui atque intercipi posset tota lux seu lumen, nisi lucis ipso compresso principio: eodẽ igitur modo sensus animalis comprimi debebat, per vnius dumtaxat principis partis compressionem: hoc perbelle tetigit Aristoteles in libro de somno cap. secundo, cum diceret hoc pacto, nam si eo quòd omnes patiuntur aliquid sensus fieret ipsum dormire, incõueniens esset, quibus
C neque necesse, neque possibile est aliquo modo agere simul, hos vacare simul, & immobiles existere, contrarium enim rationabilius accideret eis non simul quiescere, volebat his verbis inferre quòd somnus non conuenit singulis sensorijs aut sensibus per propriã aliquã ipsorum dispositionem, sed per aliquid, quod est commune omnibus, per illam scilicet communem facultatem, quæ æquabiliter cuncta fouet sensoria, & singulis prospicit in ea principe corporis parte assistens, nam
D sensus per id quod proprium habent, neque possunt simul agere, ac multo minus quiescere & vacare simul, ac si necesse esset isto modo in somno simul quiescere; profecto necessarium esset etiam in vigilia simul agere, quod est absurdum, consequentia tamen est manifesta, nam ratio eadem est contrariorum, siue oppositorum omnium, ac propterea subiunxit Aristoteles, rationabile

bile eſt, vt ſomnus per primam partem fiat, à qua dependent aliæ ſecundũ virtutem; dum enim talis pars aliquid patitur, neceſſe eſt etiam alias per conſenſum pati, & ſi comprimatur hæc, alias intercipi, ac ſi modo aliquo impotens fiat, illas infirmas & inualidas reddi. Ac denique ſi ſomnus (vt antea probauimus) eſt affectio vnius ſenſus principis; conſentaneũ erat eundem eſſe affectionem alicuius primæ partis corporis, quæ ſedes eſſet eiuſdem facultatis, rationes aliorum facillime diluentur, & propterea non oportet de illis curam habere. Verumtamen quæ ſit iſta pars princeps, in qua ſomni primo fiunt, & cuius exiſtit paſſio quaſi per eſſentiam non omnes inter ſe conſentiunt, atque inter cæteros Ariſtoteles & Galenus duo fulmina belli in hac re fuerunt diſſentientes: itaque cum aliter ſentirēt de principio ſenſus, neceſſarium etiam fuit, vt ſequerentur concluſiones diuerſę; Ariſtoteles enim cenſebat præcipuam ſedem ſoporis eſſe corpus cordis, quoniam ipſum cenſebat eſſe primam ſedem non ſolum ſenſus & motus, verum etiam totius animæ, ac reprehendebat Platonem quaſi trifariam diuidentem animam, ac triplex conſtituentem principiũ, cerebrum ſcilicet, cor, & iecur, vtpote quòd cerebrũ eſſet ſedes facultatis animalis & rationis participis, cor vitalis ſiue animoſæ, iecur denique concupiſcentię, quamobrem ille princeps peripatheticorum exiſtimabat idem cor eſſe neruorũ principium, quemadmodum ait ſecundo de hiſtoria animalium capite quinto, quippe qui videntur eſſe inſtrumenta ſenſus, & motus, & proceſſus, per quos currules vocati ſpiritus emittuntur, atque in eandem ſententiam deſcendit Eraſiſtratus, ac plærique aliorum, qui ex mente Ariſtotelis citato loco cenſebant cor eſſe radicem neruorum potius quantũ ad materiam, quàm ratione formæ: eam enim in cerebro vidētur aſſumere,

A B C D

ab

A ab ipso etenim corde dicebat Aristoteles procedit aorta vena valde neruea in parte illius caua, & ab eodem principio exortum ducunt arterię. quæ statim vbi ad cerebrum ascenderint, aut dilatantur, explicanturque, & in membranas degenerãt duplices illas meninges admodum nerueas, & sensu præditas acutissimo, aut multæ simul complicantur, & coalescunt ac generatur neruus teretem habens figuram, vel etiam, vt censet Erasistratus ab ipsa membrana cum in teretem figuram de
B hiscit scissa per substantiam cerebri, quo etiam pacto efficitur ille admirabilis retiplexus cerebralis, sensus & operationis non exiguæ, ac profecto videtur neruus arteriam referre in substantia & colore, nec poterat esse ex substantia cerebri, quoniam laxum est, & sensus expers, atque ita videbatur opus esse; cum enim nerui officium esset spiritus deferre & ministrare ad motus, & sensus commoditatem ex re aliqua cauum habente debebat generari, itaque ex multis arteriolis cauis quidẽ,
C sed simul coalescentibus ortum ducit, & quemadmodum spiritus ex arteriali generatur sanguine, illoque sincerissimo, non immerito per easdem arterias magis vnitas, glomeratasque se iterum insinuat separatus à sanguine, & à cerebri attemperatus natura, quæ & sanguinem magis sincerũ obtinet, & calorem satis conuenientem, itaque videntur subinde nerui omnes ex ipso cerebro generari quantum ad formæ constitutionem, vel etiam ab ipsa spinali medulla, quæ processus cere-
D bralis esse videtur, atque si arteriæ & venæ sensum habent, videretur Aristoteles & Erasistratus optime sentire, quod tamen confessus est etiam Galenus sexta Aphorismorum commento quinto, cum enim distingueret rhenis inflãmationes vtpote quòd alia carnem ipsius afficit, quæ dolorẽ inuehit agrauanti similem, alijs vero partibus, quæ sunt in rhene patientibus dolor sentitur acutus,

acutus, appello inquit alias partes tunicam hunc obte A
genteem, & ventrem eius interiorem, & eas, quæ ad hunc terminantur arterias, & venas, ac præterea productiones vasorum vrinariorum, hoc etiam confirmatur illo inditio, quòd statim vbi generari occeperit animal animaduertitur in principio cor imperfectum quidem, sed sensum quadantenus habens, vt perinde videatur ipsum esse principium sentiendi: itaque ob illas rationes Aristotelis tum etiam alias, quas ego ne longior essem, dimisi, ait ex professo in libro de sensu & B
sensili iuxta finem, ac tertio de partibus animaliũ cap. quarto cor esse totius sensus & motionis principium, eaque ratione ob variam cordis dispositionem sensum esse difformem; ait enim ea, quæ sensum habent hebetiorem & magis ineptum, cor ipsum habere magis durum, & spissum: at contra quæ mollius & alacrius illud habeant sensu & motus agilitate pollere, & secundo de partibus cap. decimo ait hoc modo, sed enim principium sensuum esse cordis locum definitum iam est, C
cũ de sensu ageremus, & ibidem paulo inferius inquit sequentibus verbis, cerebrum vero parte capitis priore continet omnia quibus hoc datum est, quoniam id, quo sentiunt in parte priore corporis situm est, sensus enim prouenit à corde, quod parti priori commissum est, ac manifeste in illo capite demonstrare conabatur cerebrum non esse principium sentiendi, quoniam est exangue squallidum & insensatum, quemadmodum sunt omnia excrementa: cum igitur tot, tantisque locis D
explicasset cordis molem esse principium sensus, ac præcipuam sedem animæ, consentaneum erat illum statuere somnum, qui vt quies est & vinculum sensus ac motus, in corde fieri. Sed quoniam nonnulli voluerunt extorquere & trahere mentem Aristotelis ad libitum proprium dicentes, eum putasse cor esse principium

sensus

A ſenſus & radicem, ſed quoniam cerebrum pars eſt operũ manifeſtatiua, aut contemperans ſpiritus, ſeu pars vnde procedunt formati nerui, ob id ſomnum in cerebro fieri, etſi poſſit aſcribi deinceps cordi per modum ſequelæ, aut per conſenſum, vtpote quòd cerebrũ pars eſt illi conſentientiſſima; propterea non erit inutile afferre quædam ipſius teſtimonia, vt certiores fiant, illam non eſſe opinionem Ariſtotelis, ſed propriam ipſorum fictionem; ac primum videte in opuſculo illo de ſomno & vigilia, vbi dicebat expreſſe ſomnum eſſe affectionem primi ſenſitiui, ac tertio eiuſdem operis capite cũ ſtatuiſſet cor eſſe principium ſenſus, mox ait (ſi vero eſt ſomnus & vigilia paſſio partis huius, &c.) & aliàs dicebat ſomnum eſſe refrigerationem primi ſenſitiui, cum autem explicaret quomodo efficiatur illa refrigeratio in illo principio ſenſus nimirum in corde, inquit euaporationem corpulentam in cerebro refrigeratam, ſtatim deſcendere ad inferiores ſedes, ac refrigerare cordis calorem, vt perinde vis ſenſitiua, & motiua, quæ ab illa parte procedit cõprehenſa non poſſit in opus ſuũ incumbere, hoc etiam ſatis expreſſe confirmauit in primo libro de hiſtoria plantarum, quin etiam ſecundo de partibus animalium cap. ſeptimo, vbi fatetur cerebrũ eſſe cauſam ſoporis vtpote quòd refrigerandi vim habeat, eam vero paſſionem in corde fieri, in quo eſt principium totius ſenſus & motus, ſic enim ad verbum ait, ſomnus etiam à cerebro proficiſcitur iis, quæ illam obtinent partem animalibus, quæ autẽ carent, iis proportionale ſuppetit; cum enim ſanguinis alentis effluentia refrigeretur à cerebro, aut etiam ob alias cauſas ſimiles caput aggrauatur, & quidem ſomno ſopiti ea corporis parte ſolent tentari, atque efficitur vt calor cũ ſanguine ad ima ſubterfugiat, collectaque copia vaporis in loco inferiori ſomnum facit, itaque conſtat arbi-

tratum esse Aristotelem sopores in corde fieri. Plato A autem, & Galenus posuerunt illud principium sensus ac motus esse cerebrum aut proportionale, & in eo fieri somnum, siquidem manifeste ipsum est principium neruorum, nèc opus esse vt tangendi vim habeat, sed sensum illum habere, qui singulorum motiones animaduertat, ipsumque si paulo magis siccescat idoneũ fieri ad hanc sensationem, quemadmodum est neruus, aut spinalis medullæ postremum, vbi siccior est effecta, B ac partem aliquam in illo adesse, quæ illo etiam pacto sentire valeat, vtpote membranas per totam substantiam implicitas retiplexum & nerueam quandam substantiam in eius radice, locus autem ille Aphorismorũ mendosus est, & forsitan temere adiectus, quoniam ipsemet Galenus secundo de locis cap. secundo, & ibidẽ sæpius, atque in decimosexto de vsu partium ducentesimo decimo octauo inquit, venas & arterias esse sensus expertes, nec vllo pacto sentire si incidantur aut vin C culis excipiantur, vel forsitan si sensum aliquem habẽt exiguum, illum etiam ex cerebro trahunt propter consensum vnum neruorũ, & virtutis continuationem, in cerebro tamen primatum obtinentis, itaque per experimenta videmus, si cerebrum comprimatur & male se habeat interdũ auferri sensum & motum cunctis partibus, vt prorsus stupidæ, & motus expertes maneant, qui quidem affectus manifeste in cerebro fiunt, cum ipsi admoueãtur præsidia, & in eo repertæ sint causæ morborum, atque etiam videmus quandoque ob solam cõ D pressionem cerebri ex osse depresso, aut aliquo instrumento per imperitiam medici impotentiam ad vigilãdum oriri, & partium ineptitudinem ad sensum & motum; ibi quoque generantur spiritus animales, & experimur humidas cerebri temperaturas efficere in somnum delationes, siccas contra esse ad vigiliam magis

procliues

A procliues, & illius ſolam aggrauationem aut humorũ aut vaporum dummodo acuti non ſint & calidi nimis efficere ſomnolentiam, & à contrarijs cauſis eadem pat te fieri uigilias, quin etiã refrigerato capite ex oppiatis, aut alijs rebus frigidis ſomnus quamprimum generatur, uel impotentia uigilandi, eadem uero ſi cordis regioni admoueantur, haud neceſſario allicitur, id etiam patet experimento, cum enim ſomnus inſtat, ſentimus in capite quandam aggrauationem, & ipſum primo in B cipit ſuccumbere, ac denique omnes ſomni morboſi in cerebro fiunt, non minor igitur ratio eſt, ut alij quoque ſalutares in eadem parte fiant, propterea ab ipſa ueritate coactus fatebor ſedem ſoporis eſſe cerebrum, aut aliud proportionale in ijs quæ cerebro carent, ipſum enim principium eſt totius ſenſus & aliarum facultatũ quæ animales appellantur: ſed quoniam ſenſus cordis eſt unitus cum principio caloris, qui uitæ tuetur incolumitatem, propterea paſſiones eius ſubitas quaſdã C paſſiones mouent, utpote lypotimias & ſincopes quan doque etiam celeres interitus.

De ſomni generatione, & cauſis, ac primum ponuntur aliorum opiniones & confutantur. Caput VI.

D DE generatione autem ipſius ſomni quemadmodũ fiat, maior eſt controuerſia, atque hinc tota pendet difficultas huius tractationis: omnes enim tam medici quàm philoſophi conuenerunt in hoc quòd ſomnus eſt quædam quies ac prope impotentia primi ſenſitiui, propter quã non poteſt in opus ſuum incumbere, quãobrem dicebatur ab eis primi ſenſus aut ſenſitiui compreſſio, & quaſi uinculũ, cuius compreſſione cætera ne-

que ſentire, neque motibus ſufficere poſſunt, ſed cum A non eſſet ex voluntate, nec quies aliqua; vt quies bracchij per ſe ipſum ſpontanea, ob id cœperunt explorare modum, & cauſam iſtius compreſſionis, & detentionis totius ſenſus, & motus. Propterea Ariſtoteles exiſtimauit compreſſionem hanc, atq; impotentiam primi ſenſitiui incumbendi in opus proprium, qualis in ſomno contingit experrectilis atque ſolubilis, fieri ob quandã refrigerationem, ſiquidem illa intemperies frigida calorem exturbat & cohibet, facitque torporem, & immobilitatem, vnde in libello de ſomno inquit, ſomnum B eſſe refrigerationem primi ſenſitiui, ſed eam refrigerationem proprie fieri à corpulenta quadam euaporatione in cerebro refrigerata, quod inſuper ſecuti ſunt multi peripathetici, quia viderunt hoc placuiſſe Ariſtoteli præceptori, is enim exiſtimauit ab alimento, aut alia re proportionali, humida præſertim & frigida efferri ſurſum ad caput vi caloris aſpirationẽ vaporoſam, & corpulentam, quæ ab eius loci frigiditate denſatur, vt nu- C bes in media aeris regione, quæ inſtar Euripi poſt denſationem, & refrigerationem proprio impulſu deſcendit, & primi ſenſitiui calorem refrigerat, partim etiam vias intermedias obſtruit, quas venas appellant carotidas, quaſi ſoporarias, itaq; tum per ſe calorem turbat, & comprimit, partim etiam obſtruendo cohibet influxum, quapropter fit ſomnus, ob id inquit potiſſimum ſomnos fieri poſt alimentorum aſſumptionem, quoniam vapor eo tempore non mediocriter ſurſum aſpi- D rat ad cerebrum ex ipſa eſculenta, potulentaque materia, ob id etiam vaporoſa omnia cenſebat ſomnos allicere, vt vinum, lolium, allia, cæpas, & cognata ipſorũ, ſed quoniam illa calida ſunt, idcirco dubitauit quomodo fieri poteſt, vt talis calida euaporatio ſomnum alliciat, quippe quæ refrigerare debeat primum ſenſitiuũ,

aut

A aut calorem eius; sanguinem, & spiritum: respondet satis esse vt frigida videatur respectu maioris caloris, quemadmodum urina quæ in balneo apparet frigida, tametsi propria natura existat calida, non secus labores colliquatiui, & febres nonnullæ, in quibus ob caloris uehementem impressionem in membris & partibus solidis secedit colliquatio, somnos habent familiares, siquidem colliquamentum, ut cibus indigestus est, & aspirationem ad cerebrum uaporosam emittit, ijs au-
B tem uaporibus inquit digestis, & à calore statim euictis, solui sensum, & fieri somno contrariam uigiliam, siue expergiscentiam. Ego tamen non possum relinquere sensum, & sensata experimenta, ut credam Aristoteli, is enim dicere solebat, amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica ueritas, age obsecro uideamus, si res ita se habeat, ut somnus à corpulenta solum aspiratione fiat & refrigeratione primi sensitiui scilicet cordis aut alterius cuiusdam partis proportionalis: primũ
C uidemus somnos accedere post labores, cum enim ex diuturno peruigilio lassatæ sunt uires ac sensoria, & spiritus non nihil debilitati manus dant quieti, & facta hac somni dispositione intercipitur uigilia, lassitudo uero hæc cum euaporatione & refrigeratione nihil habet commune, neque uero fit in omni labore, & lassitudine colliquamentum, ut singulis patet: insuper sola debilitatis ratione contingunt, dum morbi homines inudunt cito prosternentes uirtutem, eodem quo-
D que modo post sudores, à quibus uirtus lacessita, debilitata que succumbit, & quietem oppetit cum uigilare, & laborare tum spiritus, tum sensoria cuncta diffidant, nonnullis etiam ex quadam consuetudine somni redeunt, ac temporibus certis repetunt, abeuntque determinatis horis, euaporationes autem ex arbitratu & consuetudine non fiunt, neque soluuntur, sicut accedit

dit & soluitur somnus: quin etiam singuli experimur in A
nobis esse imperium, & momentum quodam vt dormire valeamus in quacunque hora, nisi quidpiam obstet, non est autem in potestate nostra, vt fiat ad cerebrũ euaporatio, sæpe etiam cum decernimus contra abstinere, tametsi cupiditas aduenerit, somnum auertimus: præterea sola compressione meningæ eius inquã membranæ, quæ cerebrum inuoluit somnus generatur altissimus, aut sensus compressio, non est igitur euaporatio propria causa dormiendi, quoniam non est de om- B
ni, præterea sæpissime fit somnus dum frigida quædam capiti admouentur nimirũ succus mandragoræ solatri, lactucæ, papaueris, & similium igitur fiunt interdum somni citra corpulentam euaporationem: amplius ex molesta lectione, aut concione somni solent euenire similiter ex sonis quibusdam, vnde nutrices solent pue rulis somnum allicere quibusdam sonis & cantu, multisq; etiam alijs modis citra euaporationem obtingit, quemadmodum per singulos discurrenti erit manife- C
stum. Ac multo minus refrigeratio videri poterat ipsius cordis cum prædicta experimenta nullo pacto refrigerare valeant: sæpe etiã ipso refrigerato ex oppio & similibus, ex timore, ex morbo, ex vaporosa substantia frigida in palpitationibus cordis somni nõ efficiuntur, qui tamen fieri deberent, & magis insignes vtpote principio illo magis per essentiam refrigerato: atque in nõ nullis prauis febribus & euaporationem mittentibus ad caput, aut propter virtutis celerem dissolutionem D
somni fiunt insignes, cor autem calore æstuat, quoniã per se ipsam febris est calor accensus in corde. Ob id aliqui existimarunt somnum esse quidem vinculum, & compressionem sensus, eam vero fieri propter refrigerationem cerebri, illud enim est sensus & motus principium, itaq; illius refrigeratio facit ineptitudinem sentiendi,

A tiendi, & impotentiam effundendi virtutem sensus, & motus, siquidem frigiditas immobilitat, calorem exturbat, & spiritus coercet, vnde talem efficit pigritiam, & prope impotentiam: comprobant hoc, quia manifeste viderunt allici somnum refrigerato hoc primo instrumento, ac principio è rebus valde frigidis, vt antea dicebam, quin etiam frigidas cerebri temperaturas esse magis somnolentas, calidas autem omnino vigiles, & soporibus fermè ineptas. Quidam autem opinantur
B somnum esse vinculum & compressionem primi huius sensorij adeo vt virtus eius amplius effundi non possit per partes mobiles, ac sentientes, id autē ab illius partis obstructione proficisci aut propter refrigerationem aut obstruentem aliquam materiam, sic enim necessarium est, vt obstructis meatibus, per quos illa virtus effunditur, emissioni reddatur inepta, & pro vigilia somnus obtingat, itaque refrigerato cerebro cum illo pacto fiat obstructio frigiditas namque densat, & astrin-
C git, somnus efficitur, multitudo etiam vaporum in cerebro id ipsum facere consueuit, ac propterea somnū allicit, idem humores & fluores aquei, humidum enim impletiuum est, eos autem expertes esse debere qualitatum, quæ excitandi vim aliquam habeant, ita videlicet vt non sint nimis calidi, aut acres & mordicationē præseferentes: sed quoniam non eodem pacto omnes obstructiones fiunt, existimant eas, quæ leues sunt & affectionem inducunt expergiscibilem esse somni pro-
D dutricem, alias autem quæ affectiones generant inexperrectibles esse morbosas & malorum morborum productiones. Vtraque tamen sententia quantum repugnet sensui, & rationi superiora demonstrant, quoniā labores, lassitudines, consuetudo, lectio, soni, cantus, fastidium per auditum aut omnino agendi, nimis stabilis, hærensque applicatio primi sensus, tenebræ, solitudines,

tudines, mœstitiæque nullum ipsorum potens est refri- A gerare, neque obstruere cerebri substantiam & vias spirituum. Bernardinus Telesius vir magni ingenij existimat somnum esse affectionem spirituum, quibus opinatur etiam conuenire vigiliã, vtpote quòd si per ipsas animalis partes effundantur, & actionibus, operibusq; incumbant, fiat vigilia, cum autem ad cerebrum redeunt, quasi reuocato motu efficiatur somnus, adeo vt ille nihil aliud præterea sit, quàm retractio, reuocatioque spirituum ad cerebrum, quorum deinceps solutio, & B celer emissio faciat expergiscentiam, & quoniam spiritus isti dant motum & sensum singulis partibus, quæ talem habent promptitudinem, idcirco fit vt per eorũ reciprocum motum sensu destituantur, & motione, ac fiat vtraque ineptitudo, ipsumque animal sopitum recumbat, ac sentire non valeat, ac propterea fieri ut omnia alliciant somnum, quæcunque possunt spiritus ipsos fugare, & modo quodam intro impellere ad primũ sensitiuum & principium eorum, existimat etiam huiusce C modi spiritus habere ad corpus dominicum imperium, ac se ipsos promouere, agitareque, & per se cognoscere, appetere, & in omnia pro arbitratu suo irrumpere ita ut ipsi sapiant, sentiant, moueant, & cuncta deniq; faciãt in animali, quasi uero essent ut porcelli intra saccum: quæ quidem de somno sententia fuit antiqua medicorum opinio, nam plærique dicebant in eo fieri retractionem caloris & spiritus ad suum principium, & corpus totum ob id maiori indigere tegumento cum D dormit, hanc etiam opinionem uidimus subscriptam esse à Galeno in eo libro cui titulus est de historia philosophica, siquidem ad uerbum ait hoc modo in eo capite de somno & morte. Plato & Stoici dormire putant animal quiescente spiritu illo, qui sensibus uigilantibus ministrat, non quia uelut in terram concidat: sed

quia

A quia ad principem animi facultatem feratur, quæ intra supercilia sedē habet, occidere vero si spiritus ille prorsus omnem motum amittat, quibus verbis palam est eos arbitratos esse somnum fieri ex retractione spiritus ad suum principium, & quietem illius in eadem parte, ita tamen vt non omnino quiescat, ex quo suffocationes ipsis videbatur esse causam interitus, quoniam motum spiritus omnifariam submoueant, prohibeantq;, motus enim est prima caloris perfectio, qui sicut illum B accendit, ita priuatio eundem extinguit, & de medio tollit, vt perinde calida omnia moueantur frigida contra quiescant perpetuo, & immobilitate gaudeāt. Quorū sētentia mehercle videtur probabilis, & cōsentanea veritati, si vero examinetur diligētius, manifeste apparebit eos non esse assecutos adæquatam & propriam causam dormiendi, quod eorum pace sit dictum. Enimuero sæpe videmus fieri hominibus & cūctis fermè animalibus magnas spirituum reuocationes & caloris, illa C tamen somnus non inuadit, vehemēs scilicet retractio fit ipsis metuentibus præsertim si timor ingens sit, & celeriter inuadat, inditium retractionis est partium extremarum frigiditas, vt quidam etiam obtremiscant, dormituris autem, aut dormientibus nunquam tantus eius ratione apparuit contractus horror, multis etiam cum timor eos vehementior derepente aggreditur sensuum officia intercipit, vt omnino non videant. & non audiant, eos tamen dormire nullus censeret. Hoc etiā D confirmatur, nam sæpe contingit vt homines alta quadam cogitatione occupati, & detenti prope insensati fiant nihil videntes audientesque, quod ipse Bernardinus fateretur effici propter retractionem spirituū ab his partibus extremis ad cerebrum, in quo alta sedet cogitatio & animæ princeps facultas, somnus autem propterea non fit, ergo non est sufficiens causa dormi-

endi ſpirituum couerſio, retractioque in eam partem, A quod etiam manifeſtius fit exemplo delirantium frene ticorum. Videtur præterea huiuſmodi retractionem ſpiritus non eſſe ſomno neceſſariam, neque ſub illud tempus aliquo modo fieri, quandoquidem ſingulæ par tes manerent ſenſu & motu deſtitutæ, vnde ſi dormien ti pars aliqua incideretur vel pungeretur quæ remota admodum eſſet ab ipſo cerebro, nullo modo animad uerteret, quemadmodum non ſentit pars paralitica, vel quomodolibet ſtupida, eas enim partes vis ſenſitiua B non fouet, per quam ſentire valeant, id autem abſurdũ eſt, nam videmus manifeſte dormientes non eſſe exper tes ſenſus, immo non ſolum grauiora, & vehementius imprimentia cognoſcunt, & ſentiunt, verum etiam le uiora quædam, ſunt etenim nonnulli dormientes qui pulicum tranſitus animaduertunt, & leuiores palearũ contactus, quæ ſi ſenſus retractus eſſet, minime ſenti rentur ab eis. Is forſitan reſponderet in ſomno fieri re tractionem ſpirituum; ſed tamen non omnium, quo- C niam pars aliqua eorum remanet non retracta, per quã iſta ſopitum animal poteſt cognoſcere. Sed hæc ſolu tio (ſi ita diceret) non eſt alicuius momenti, ſiquidem le uiſſima eſt illa retractio ſpirituum, cum qua ſenſus ſer uatur partium, quippe quæ non grauiora tantum, ſed leuiora etiam, vt dixi, ſentire interdum valeant, leues autem huiuſmodi retractiones vigilia poteſt ſubſtinere in qua eſt ſenſus incolumis, ſomnus enim nequaquam eſt quando ſenſus ſparſus ac fuſus eſt per totum, vt ſin- D gulæ partes ad actionem hanc ſufficere valeant, cum ve ro talis facultas, & ſpiritus relinquatur, ſomnolenta ta men exiſtat paſſio, aliud profecto erat ipſi dicendũ, vt illius generationem proximius explicaret, neque vero fit ſomnus ex difficili ſenſu tantum, vtpote quòd ſenti re quidem valeant, ſed tamen ægre & tactus ſolum, nõ

autem

A autem alij ſenſus, qui leuius mouentur à ſuis ſenſibilibus, nam ſi torpor fiat vniuerſo corpori,& motus hebetudo,fortaſſe animal vigilaret,& ſenſus parum ſentiret. Præterea ſi retrahuntur hoc tempore ſpiritus ad cerebrũ aut ſponte, aut vi, aut natura; ſi ſponte, & electione duo ſequentur, alterum eſt, quòd ſtatim vbi in mentem venerit cupiditas, dormiremus, noſtra enim appetitio, deliberatioque vel eſſet ab ipſo ſpiritu, aut in eo ipſo conſiſtens, vel ipſi ſaltem communis, & ita vt ſta-
B tim ſi aduenerit,cupido effũditur, & per totum ſpargitur, idem à toto in illud principium confeſtim rediret, alterum eſt quòd totus retraheretur,nam ſi ſæcus fieret certe vis ſenſitiua non eſſet vna,neque ſpiritus totus cõ ſentiens, ſed appetitiones in illo contrariæ, vtpote quòd vna pars velit retrahi ac retrahatur,alia autem velit manere ac maneat,& ideo ſequeretur etiam quòd idem animal ſimul poſſet dormire & uigilare,porro uigilaret per eam partem quæ non uult retrahi,dormiret
C autem propter aliã, nec poteſt dicere eam partem quæ remanet eſſe ineptam uigiliæ,quoniam ſatis eſt idonea ſenſationi, ut uidimus paulo ſuperius: ſi uero per uim aliquam compellatur aut ab extrinſeco id fieret aut ab intrinſeco uim inferente, at certe ratio eadem eſt ut cõpellantur omnes idem namque ingratum, moleſtum, aut corrumpens obnoxium eſt omnibus, niſi fortaſſe dicat patem aliquam deponi in extrema parte tanquã cuſtodem, ſicut in exercitu, arceque munita, in qua ex-
D piatores quidam aſſignantur noctu, diuque ad cuſtodiam arcis, aut exercitus totius. At ſi naturaliter ille motus retractionis efficeretur,dubio procul omnes cõuerterentur in eum principij locum ſecundũ eandem naturam,poſtquam nihil obſtat, cum enim in fornace concluſus eſt ignis,niſi aliquid prohibeat,totus ſecedit contendens ad ſuperas ſedes. Præterea cum homines

 dormiunt,

dormiũt, tametſi ſomnus ſit profundus ſolent ſe ipſos A
adhuc dormientes in alterutrũ latus vertere, bracchia
interdum mouere, & iactare crura, motus autem cum
ſit actio maiori eget copia ſpirituum, quàm ſenſus, qui
in patiendo conſiſtit, cum itaque motus fiat, quomodò
poteſt fieri tanta ſpirituum retractio, vt ſenſus proprio
muneri ſufficere non poſſit? Confirmatur deinde nam
multi delatione quadã in ſomnũ occupati ab alijs voca
ti ſolent reſpondere & confuſa quędã dicere, aut ſtatim
expergiſci, ac ſtatim iterum dormire, quomodo autem B
fieri poſſet, vt tam cito fierent illæ ſpontaneæ emiſſio-
nes, & motus reuerſiui? Præterea, multi dormientes
exercent quamplura opera vigilantium, ſiquidem am-
bulant, clamant, vocant, reſpondent, & audirę videntur,
ac maiora iſtorum faciunt, quæ quidem ſi reuocatus eſ-
ſet ſpiritus fieri non poſſent, ac ſi ſpiritus non ſatis eſt
ſenſationi longe profecto minus ſatis eſſet actionibus
quippe quæ maius robur exigunt, ſed vnum habent cõ
mune omnes, quibus talia contingunt quòd neque au C
dire videre aut facere quidpiã ſe animaduertunt. Præte
rea ſi ſola dormiendi cauſa eſſet retractio ſpirituum a-
nimalium, ſequeretur quòd ipſimet in cerebro congre-
gati, vel quacunq; in alia parte ad imaginationes, co-
gitationeſque eſſent idonei, aliaſque proprias functio-
nes, ad has enim minime requiritur actualis operatio
externorum ſenſoriorum, experimur tamen dormien-
tes non cogitare, ſi vero cogitent, aut imaginentur, id
eſſe ſomnium, & non fieri in eo niſi interciſas quaſdam D
& inordinatas imaginum compoſitiones, diuiſioneſq;
& exiſtimationes ineptas, cum tamen eius temporis co
gitationes deberent eſſe meliores, nam ſi intenſius co-
gitanti ſpiritus in locum cogitationis affatim conſpi-
rent certe ob id cogitatio melius ſuccedit, nam virtus
vnita eſt longe paratior, ac magis ad agendũ idonea: cę

terum

A terũ si dixerit in quolibet somno fieri cogitationes earum vero nos esse immemores, diceret perperam, quoniam ipsemet omnem recordationem, actionemque omnem animalem in eundem spiritum coniecit, ac saltem in somno leuiori essemus memores quod tamen non fit: Si vero dicat cum Platone & Stoicis ab illis operationibus abstinere, quoniam quiescat ibi spiritus, cum alioqui actiones illæ non nisi cum motu perficiantur, sed ipse sibi contradiceret cum censeat calorẽ
B per se perpetuo ciere motum; & nisi alio modo mouere possit saltem circulariter, motus enim est eius propria perfectio, quomodo igitur poterit quiescere? & nisi quiescat, quomodo abstinebit? Præterea efficitur sæpissime somnus, vt superius dicebam, ex sola meninge compressione, ergo fieri potest citra spiritus retractionẽ: Nisi respondeat Bernardinus illud fieri pariter propter retractionem, quia patiente hac cerebri membrana in eundem locũ confluunt spiritus audacter propter prin
C cipis partis affectionem, opem nimirum ferre cupientes. Hoc autem facillime confutatur, quoniam si spiritus vere sapiunt in nobis, profecto medici alicuius si comprimatur illi membrana nequaquam confluerent, dignoscerent enim vanum esse laborem, vtpote quòd ferre opem non possint, ac fortassis afferant detrimentum: adhuc etiam sequeretur quòd in dolore capitis vehementi, in inflammatione cerebri, atque doloribus ex pungente materia illuc etiam conspirarent & som-
D nus efficeretur, nec certe vigilia fieret ob siccam aliquã materiã redundantẽ in capite, sed pro ratione affectus spiritus ipsi in eum locum à toto corpore proficiscerentur, quin etiam ex cordis passionibus, & compressionibus, quales fiunt in eius palpitatione pariter somni euenirent frequentes, quoniam pars princeps est, & vitæ totius principium, immo si cerebrum inflãmationem pa

tiatur,

tiatur, aut eius membranæ, cum paſſio vehemens ſit, A
ſpiritus tamen neque in principio, neque paulo poſt illuc aſpirant, nec ſomnus vllo modo generatur. Præterea ex ſola humidorum irrigatione in ipſo cerebro facta ſtatim ſomnus obrepit, ſpiritum tamen ob id retrahi non eſt neceſſe, nam pariter omnis humorũ profuſio in ea parte ſomnum alliceret, ſed multæ alluuies pro ſomno afferunt vigiliam. Præterea ſola euaporatio ſomnum allicit dummodo non mordicet, vellicetq; aut erodat, quapropter aſſumpto cibo & rebus præſer- B
tim vaporoſis mox ſomni adueniunt inuincibiles, ſpiritum autem ob id retrahi non eſt opus: præterea fiunt ſomni ex moleſta lectione, ex iucundis pariter ſonis, quamobrẽ ſirenas aiunt dulciſſimo cantu ſoporem allicere nauigantibus, vt curam nauigij ſoporibus victi prope omnes deponerent, ac ſi moleſtia facit ſomnũ quia compellit, truditque ſpiritum auditus intro, nequaquam iſtud fieret propter iucunditatem, contrariorum etenim effectus ſunt contrarij. C

Ponitur propria ſententia de generatione ſomni. Caput VII.

VT autem valeamus ingenue veritatem huius quæſtionis explicare, operæpretium eſt nõnulla primũ animaduertere, vnum quidem eſt quòd ſenſus, vt ait Ariſtoteles in libro de ſomno cap. ſecundo eſt vnus & principium vnum, tametſi per applicationẽ ad diuerſa D
ſenſoria prope dehiſcat in multas facultates poſitione & officio diuerſas; quapropter dicebat Themiſtius cũ dixi quinque ſenſus volui dicere quinque ſenſoria, melius enim eſt dicere ſenſoria diuerſa, quàm ſenſus diuerſos, & eadem ratione Philoſophus inquit iſtis ſenſorijs quoddam eſſe illis proprium, nempe applicationem

A nem & naturam propriam, aliud commune, quod est facultas illa à principio primo dependens, & contendens etiam ad illud, cum vero cerebrum tale principiũ sit, efficitur vt tota sentiendi, mouendique facultas ab ipso dependeat: insuper si principium est fieri non possе, vt ista pars seu sensus eius non prospiciat singulis sensorijs, & partibus omnibus quasi pro tribunali sedens, immo si tanquã facultas animaduersiua suscipiẽs motus aliorũ (vt ita dicam) sensuum, hæc illos non B prospiciat neque animaduertat, reliqua sensoria esse per se ipsa stupida, ac si oculus videat animalis ipsum tamen nequaquam animaduertere quòd videat, neq; si agat ipsum agere, sensus enim est vnus & principium hoc vnum singula animaduertens, prospiciensque per sese, atque hinc est. vt quidam influxus conspirationis ab illa parte principe in singulas emittatur pro sensu, & motu obeundo, cæteraque ab ipsa dependeant sensoria, & propterea dicebat Galenus primo de symptomatum causis capite octauo, cerebrum esse sensorium C sensoriorum, & instrumentum instrumentorum, hinc pendet illa lux sensiua & motiua, & quia cætera fouet sensoria, cæterasque itidem partes ad motum idoneas, propterea si eius influxus intercipiatur ipsa desistunt à proprijs muneribus, & si sentire, ac vigilare pars ista nõ possit, consentaneum immo necessarium est, vt consentiant aliæ, eaque insuper quiescente quiescant, & compressa modo quodam ipsę simul comprimantur, hæc D omnia sunt manifesta experimento sensato, illud quoque manifestum est, quòd virtus quæ in alijs partibus reperitur, pendet ab ista in esse, & conseruari, quemad modum lumen aeris sibi ab astris cõmunicatum, quod perpetuo ab ipso astro pendet in esse, & conseruari, nã uidimus in sectione canis viui rem prorsus admirabilem ligari scilicet neruos recurrentes, & statim vocem

esse interceptam, eisdem denuo solutis à vinculo, vocē A
integre recuperatam fuisse, aut alterutro comprehenso dimidium vocis auferri, pariter etiam si propter obstructionem siue mollificationem nerui, aut aliam ipsius imbecillitatem paralisis obtingat, vt aut influxus, aut virtutis continuitas auferatur, aut instrumentū ipsum fiat inualidum, nempe ex obstructione absolutionem eius impediente, aut mollificatione auferente vigorē, pars enim quæ relinquitur nisi sit principio continua, & consentiens, ab eoque non refoueatur, omnino est B
inepta proprio muneri, neque vero spiritus, qui subiectis partibus permanebāt, statim recurrunt sursum, nā si tu ponis fieri non posse vt alij descendant, quomodo ascensus erit possibilis? Itaq; vt per vigiliam huius partis, & sensus primarij cætera vigilant sensoria si recte se habeant, ita per eiusdem quietem & compressionem illius sensus cætera quiescunt, ex quo stupida illa videbuntur, nisi hæc ipsis incumbat, & prospiciat prope emittens quandam virtutis aspirationem. Cum itaque C
in vigilia talis pars sit expedita adeo, vt intentionem quandam substineat quam proprius vigor facit, & virtus spiritus atque conatus, cum illius agitatione quadā & motu (vt ita dicam) conico, & illius sit prompta quædam idoneitas cunctis incumbendi, & animaduersio non impedita neque intercisa: ita talis partis quies ac prope compressio, in qua deponitur omnis omnino applicatio spiritus fermè omnino quiescūt, & vigor illius partis cedit, vt pars ipsa ferè conniueat, & decumbat, il D
la dispositio, affectioq; somnus est, similis profecto oculorum conniuentiæ, & corporis totius remissioni, aut procidentiæ manus, cum enim cerebrum expeditū est, manet vt bracchium tensum & conatū substinens, qui ascribitur rectrici facultati, & neruos intendenti, cum vero inexpeditum est, sed remissum quiescit, & vigorem

atque

A atque conatum illum deponit, somnus est, & non absimilis remissioni eiusdem bracchij atque ita principio sensuum quiescenti cætera consentiunt sensoria, vel etiam si quidpiam agant se illud agere non agnoscunt, quia sopita est ipsa facultas animaduersiua, & cunctis prospiciens perfecte, idemque fieri si quæpiam materialis substantia aggrauationem pariat vt vel ipsam faciat conniuere & remittere ipsius vigorem atque intentionem, aut aspirationem illam intercipiat, cohibeat-
B que, hinc est vt merito post laborem somni efficiantur, atque post animi quosdam defectus, & spontaneas lassitudines, hinc etiam est vt quicunque cerebrũ habent minus firmum, sed laxum quidem illud atque obæsum ad somni dispositionem sint cęteris paribus magis procliues, somnus ergo est quies, compressioque animalium facultatum per quietem & compressionem primę partis, quæ primum appellatur sensitiuum ac principium sentiendi, & si quis vellet substinere nequaquam
C fierį sensationem per emissionem spiritus animalis nõ cogentur vtique, vt aliàs explicaui.

Proponuntur nonnullæ dubitationes, ac dissoluuntur. Caput VIII.

QVæruntur modo nonnulla quorum explicatio maior erit totius quæstionis dilucidatio: primũ quod quæritur, est, an dormiente animali impediatur influ-
D xus virtutis animalis ab ipso cerebro in subiectas partes, nam si non esset præpeditus, mirum quin aliæ partes in somno sentiant, & motui proprio singulæ sufficiant; si vero est interceptus, sequæretur manum dormientis, aut pedem nullo pacto esse ad sentiendũ idoneam, postquam sensus harum partium pendet in esse, & conseruari ab illa prima; sic enim videmus fieri, si

pars aliqua ſit paralitica, & apoplectica certe nõ ſentit, A
& forſitan eſt expers motus, cum cerebrum virtutem il-
lam non impertiatur. Secundo an illa quies, & uaca-
tio primi ſenſitiui ſit ſpontanea uel naturalis, nam ſi eſ
ſet ſpontanea, poſſemus ſtatim dormire cum primum
in mentem ſubiret dormiendi deſiderium, quemadmo
dũ motus bracchij, quia ſpontaneus eſt, & quies illius
ſimiliter, cum primum nobis placuerit, mouemus ip-
ſum, aut contra ſubmittimus, ut indulgeat quieti; ſi ue
ro eſt naturalis utique non poſſemus quandoque ex ar B
bitratu captare ſomnos, quemadmodũ ſæpe facimus.
Tertio ſi ſomnus eſt quies ſenſiuæ, ac motiuæ partis ani
maliũ, uacatioq; potiſſimũ primi ſenſitiui per eſſentiã
quamobrẽ non dicimus apoplexiam, caros, ſyncopes,
& ſimiles affectus eſſe ſopores? ſunt enim ſimiles quæ-
dam primi ſenſitiui uacationes. Quarto quomodo ſit
ut dormientes nonnulli, quemadmodum diximus, ope
ra quædam uigilantium obeant, ac poſtea illorum non
ſint memores, ſomniorum autem prope omnium poſ- C
ſunt recordari. Quinto quamobrem dormituris ocu-
li primum cunctarum partium conniuere incipiant, &
grauentur ueluti onere preſſi, ac ſi ſomnus in oculis eſ-
ſet; & quare frigida eis partibus illita, impetum & tor-
porem ſomni nonnunquam reſtinguat, cum alioqui ip
ſa per ſe frigiditas potius ſomnum quàm uigiliam alli-
ciat, utpote quæ immobilitati, & pigritiæ momentum
conferat, ac torporem per ſe inducat. Pro ſolutione
primæ difficultatis recolendum eſt illud Ariſtotelis di- D
ctum. quòd ſenſus eſt unus & ſenſorium primum unũ
quod uel eſt cerebrum, aut ſpiritus ipſe ut Ioannes Grã-
maticus, ſpiritus enim eſt ſenſorium commune, & ſen-
ſus qui in eo continetur dicitur communis, qui in par-
ticularibus quibuſdam ſenſorijs applicatus fit uarius,
& in principe quadam parte tanquam primario inſtru-

A mento est sensus princeps, ideo quamuis multa essent sensoria satis esset ad comprimendum ea sola compressio illius primę particulę tametsi nullo modo aspiratio esset præpedita, nam satis est esse impeditam aut interceptam eius animaduersionem, & suspensam omnino promptitudinem illam ad omnes applicationes, ac uigorem eius esse remissum, uidetur etenim somnus proprie tanquam remissio & uacatio primi illius sensitiui, aut quies: hinc ergo fit ut totus homo siue animal totū
B dormiat aut uigilet, sentiatque, & quamuis una sit pars quæ uidet, animal tamen dicimus uidere, animal moue re pedem, hominem mouere bracchium, ipsum enim mouetur, mouet autem homo per appetitum & propriam formam, est autem illud principium sentiendi; quemadmodum si poneremus telam aranearum totā esse sentientem & ueluti animal unum, araneam uero in medio adesse tanquam in centro & principio, profecto si medium illud sentire non posset, cæteræ quoque
C partes sentire non poterunt, quoniam singulæ consentiunt eidem principio, quomodo enim totus sensus expeditus erit, si principium ipsum inexpeditū maneat? quo animal totum uere sentiens est, atque cognoscens, & cæterarum partium, motiones, alterationesque suscipiens, & recte diiudicans, & respondet huiusmodi consensus pro ratione affectus illius partis, quoniam si leuis est copula, & quies, vacatioque non nimis alta, certe leuissimus torpor efficitur alijs partibus, si vero maio
D ri ex causa altius comprimatur, profecto torpidissima, & pene sensus expertia fiunt alia sensoria, possumus etiam fateri nequaquam solutum esse & expeditum illū præclarissimum influxū sensiuę lucis ex cerebro in subiectas partes, nunquam etenim fit nisi illo vigorem obtinente, & substinente vigilem intentionem, quemadmodum neque neruus particulæ dat motum nisi inten

datur, non secus itaque ipso flaccescente cerebro mo- A
tus aufertur ab alijs partibus, & sensus etiam illarum e-
uadit ineptus. Ad secundam respondeo somnos varijs modis allici, sæpe enim violenta est quies istius, & præter naturam à causis nimirum præter naturam agentibus excitata, quemadmodum fiunt somni morbosi: interdum naturaliter obtingunt post laborem vigiliæ, interdum etiam nostra cupiditas & deliberatio momentum ad somnum habet valde opportunum, sed propterea non est quies omnino spontanea, qualis vtique est B
quies bracchij, aut cruris, habet enim ad illam quietē absolute imperium appetitus, pars enim quæ motum habet voluntarium, potest captare quietem, cum primū in mentē venerit, & cessare ab illo motu, possumus tamen nos indulgere quieti, conniuere oculos, suspendere omnem actum applicationis, corpus ipsum remittere, atq; intentionem corporis deponere, hinc vero sequitur paulo post ipsius cerebri demissio, vacatioque, ea enim non statim fit, quia spiritus eius conatum sub- C
stinet, suaque agitatione & motu conico non vult dimittere actionem propriā, gaudet enim quadantenus motu, ac nonnulla solent esse impedimento, nimirum cogitatio alicuius quod auide moueat, imaginatioque non iniucunda siue etiam necessaria, sollicitudo, & curæ spirituum agitatio indefessa, vigilandi consuetudo, & delectatio, & multa eiusmodi, complura igitur nostro occurrunt appetitui, vt propterea non statim possimus captare somnos, cum accesserit cupiditas, nonnul- D
li vero, qui cerebrum habent mollius & quasi flaccidū minus scilicet firmum & laxius, siue etiam humore effectum languidum & tanquam onere pressum, ij quāprimum in somnum deferuntur citra vllam resistentiā, nisi voluptas vigilandi efficiat vt cerebrum non dimittat suam iucundam intentionem, nam vicissim vtraque iucunda

A iucunda est: sed dices quomodo potest cerebrum conniuere si perpetuo respirat aut saltem mouetur constrictionis quodam motu atque dilatationis propter motum arteriarum frequentium exurgente nimirum subsidenteque spiritu? Respondeo semper ipsum illo motu cieri, sed tamen in somno ipsi accidere sicut homini compresso, qui moueri posset obscurius, & minus absolute, ac expedite. Ad tertiam dico primum hoc sensitiuum multis modis affici posse, sensumque ipsum
B comprimi, ac facultatem animalem, primum per modum quiescentis, & quietem captantis post diuturnam vigiliam, omne namque nimium laborem parit, secundo potest comprimi ab aliqua causa cogente omnino præter naturam, tertio secundum modum quendam medium: quicunque innaturales sunt, & à causis præter naturam geniti varia & propria suscipiunt nomina, cum etenim causæ sint diuersæ, affectus non consentiunt, itaque nec proprie somni debent existi-
C mari, neque enim omnino excitabiles sunt, sed impotentiæ quædam vigilandi: reliquæ dispositiones sunt somni, hi quidem altiores, illi vero minus profundi, respondet enim affectus affectui, & consensus principio. Sed dices, quamobrem visus minus agere possit in somno, ac per eũ minus expergisci valeamus, quàm per alios sensus, nam tametsi oculi essent aperti, obiecta tamen illis oblata non cognoscunt, attamen cognoscere deberent, quia facultas non est retracta, & in-
D strumentum erit bene affectum, per alios tamen sensus expergisci possumus. Respondeo, quòd istud fit ob varium modum, quo mouent obiecta, siquidem visibile mouet spiritualiter tantum, & leues sunt eius alterationes à proprio obiecto, itaque non stimulat sensitiuum, ac propterea maiori eget conuersione ad se ipsum, & attentione videntis, repugnat autem sopitum animal

animal esse conuersum, intentumque circa rem visibi- A
lem, & quamuis videretur se videre, nullo pacto ipsam
animaduerteret, quia sopita est vis princeps, quæ est
principium totius sensus ac facultas per se animaduer-
siua, cætera autem sensibilia mouent vehementius &
stimulant; igitur possunt excitare, nam somnus & vox
alta impellit membranam, quæ est in concauo auris, &
facit bombum in capite; cauum etenim est, itaque fa-
cillime partem illam sopitam excitat. Ad quartam di-
co eos homines qui à visis altius afficiuntur, aut secun- B
dum naturam, aut ex vehementi occasione, vel potius
consuetudine, quales potissimum sunt melancolici, &
curis circumplexi talia per somnum faciunt perperam
somniando, nam vehemens aliqua imaginatio in som-
no, quæ somnium est, dum vehementer imprimit, tam
etsi rudis sit & intercisa, inexpeditaque potest mouere
corpus ex illa occasione, & apparens illa necessitas, vel
impetus validæ imaginationis suadentis vires intendit
ad motũ, & actionem imaginatam, quod sensum alio- C
qui magis reprimit, sed quia principium illud animi
non erat expeditum, & per vim validæ imaginationis
intercisæ magis ab omni alio extraneatum, & compres
sum vtraq; ratione, scilicet somni, & vehementis ima-
ginationis, propterea se illa agere non animaduertũt,
neque memores esse possunt eorum cum fiernt vigiles,
nostis enim nos esse illorum memores, quibus fuimus
intenti, & animaduertimus cùm obtingerent. tunc au-
tem altissimus erat sopor, & mens tota in aliud quidpiã D
conuersa magis comprimitur & minus est expedita, ita
quecum nullo modo animaduerterent, quæ agebant
non possunt recordari, quia si animaduertissent, desti-
tissent vtique, ac si quandoque fiunt memores, dicunt
se somniasse, non autẽ egisse, nam imaginationis pos-
sunt recordari cui incumbebant, actionum vero non

possunt,

A possunt, quia quòd agerent nullo pacto animaduertetunt, nam etiam in vigilia si alta inuadat cogitatio in itinere, cogitamus quidem & vnà incedimus, recordamur eorum quæ cogitabamus, sed incessisse minime; quia non animaduertebamus illum motum aut alias huiusmodi actiones; somniorum verò nisi sint admodum leuia & celerius obtingentia, nec alta nimis compressio vt plurimum recordamur, quoniam intrinsecis illis phantasmatibus quæ sibi præsentia sunt, tametsi B existat inexpedita ob dispositionem indebitam instrumenti potest incumbere. Ad postremam dico ipsos oculos esse cerebro consentientissimos, hoc enim sensorium tum viciniſſimū est, tum etiam solum sensoriorū omnium mouetur assiduè, quapropter instante somno & cerebri quadam remissione atque pigritia, confestim pigerrimus fit oculus, & ad motum ineptus, itaque videtur sibi esse onus & palpebra vult conniuere, ac uidetur suomet onere grauari instrumentis scilicet ad C motum eneruatis ob consensum principij & uicinitatem, cum autem frigida illinitur, quoniā totus aqueus est & contactu illo gaudet, sensum aperit, ac mouet.

Explicatio in particulari quomodo singula alliciant somnum, & qui magis ad somnum sint procliues. Caput VIIII.

D His itaque absolutis, consequens est ut quomodo singula magis in particulari somnum alliciant, explicemus: primum igitur ex lassitudine, quæ ob diuturnū peruigilium contrahitur, adesse oportebat istam somni tralationem, & quietem, ac uicissim utrumque, nam omne nimium est obnoxium, cum igitur uis sensus uel sensitiuum ipsum est propter uigiliam labefactatum,

quietem expetit alioqui necessariam vis eius submittatur ac flaccescit, & ipsum sibi ipsi videtur onustum, onus inquam molestum, & pigritia fit, itaque somnus obrepit, & corpus totum decumbit, primum autem ob id caput reclinat. Eodem modo post labores somni contingunt, nam lassitudo facit debilitatem virtutis & omnium instrumentorum, ac denique vigilandi, agendique amplius molestiam, ac forsitan quandam im potentiam, primum itaque motus ac sensus instrumentum, quod est sensorium sensoriorum, & instrumentũ instrumentorum ad motum inquam pigerrimum fit & quies ab ipso incipit primum, sensus enim ac mouendi agendiq; facultas vna & principium dumtaxat vnum, non aliter ex balneo, quoniam dissoluit plurimum, & imbecillitatem parit, itidem ex quibusdam animi defectibus, qui celerem lassitudinẽ afferunt, quanto enim celerius fit, tanto etiam pigritia maior, & fermè vigilandi impotentia procedit, eadem ratione sudores quidã diaforetici, quippe qui non modicam imbecillitatem, & lassitudinem afferre possunt, & spirituum præsertim resolutionem: consentaneum igitur est, vt vigor qui potissimum è spiritibus dependet, flaccescat, ac primum ipsum principium, primumque instrumentum graue onus sibimet esse videatur, & impotens ad substinendos vigiliæ conatus, tametsi aliàs essent sibi gratissimi. Somni quoque à vaporibus fiunt, ac præsertim ab assumpto cibo, & potu, nam replent caput & calorem spiritumque exturbant; itaque cerebri vigorem eneruant & compressionem faciunt, ac vigilandi fastidium, partim etiam meatus ipsos obstruunt, vt fastidium hoc magis subcrescat, itaque somnus non immerito cient, id itaque in febribus fieri solet circa accessionum initia. cum vapor affatim plurimus sursum respirat ad caput, pariter ex vini potu, & rebus alijs vaporem emittẽ

tibus

(Margin letters: A beside line 1, B beside line 10, C beside line 19, D beside line 27.)

A tibus copiosiorem, nam sedem illam animi præstantē comprimunt, & replent, pariuntque fastidium vigilandi, cum reddant illam inexpeditam ad actiones obeundas, & vires eius eneruent, solent etiam vapores ibi in humorem conuerti, ac partem eandem irrigare vt pluuia, aut ros, sola enim multitudo præsertim in humido loco facit densationem, & humoris generationem, sicut in alembicco, & operculo, humor autem facit aggrauationem & obstructionem, & ideo parit pigritiā,
B & vigilandi ineptitudinem, itaque in ebrio nisi soluantur crapulæ, somnus semper perseuerat. Pariter etiā humores tum cōprimendo, tum aggrauando, obstruendo & eneruando per mollificationē somnū alliciunt, quia videtur ob id cerebrū esse sibimet oneri, & vigilare nō posse, quia non est expeditum, & robur eius refractum, illi vero si in partibus sentientibus fuerint vt tristis sensationem aut distendendo, aut pungendo, rodendoq; faciant, vel quomodolibet aliàs dolorem pariunt, si ve
C ro etiam in cerebri substantia non exigui aut ibi solū, acres tamen, mixtam generant affectionem ex somno & vigilia, nam aggrauatio, obstructioque & eneruatio illius visceris soporem parit, siue in somnum delationem, erosio vero & punctio, aut mordax calor parit excitationem sensus, quia vellicat, & stimulat perpetuo, in hunc modum sunt illæ lethargicæ phrenitides, & coma vigil, & variant affectus secundum magis & minus prout alterutra causa magis obtinet. Ex compressione
D meningæ non est mirum si somnus fiat, & ille quidem altissimus, seu potius impotentia vigilandi, quia cerebrum velut onere pressum, inexpeditum est, & conatū illum alacrem refugit ad vigiliam necessarium, sed vires submittit, & prope eneruatum decumbit, quandoque etiam solum vestigium, & nota compressionis hoc idem facit, quoniam pro eodem est, ac si materiale aliquid

quid actu semper comprimeret quantum ad sensum, A
& hoc perseuerat quousque passionis hæc soboles non erit extincta. Frigida quoque omnia soporem alliciũt quia sensus immobilitatem & pigritiam faciunt, atque omnino vigilandi ineptitudinem stuporem afferunt, aut torporem modicum qui somnum facit in cerebro, nam maior torpor maiorem facit affectum. Ex molesta lectione somnus allicitur, quia facit in anima tædiosam & molestam applicationem, vnde fit molestia vigilandi & sentiendi, quamobrem pigritia fit sensui, & B
præsertim sensorio primo, cuius officiũ est singulis prospicere, & animaduertere. Amplius ex suauissimis sonis & harmoniis, quales per fabulas produnt fuisse in mari concentus Syrenarum iucundissimos, quoniam blandissimi soni demulcent aures suauiter, ac totum cerebri sensum, cauum enim est, & conterminum auditiuo, quapropter in illa blanda, & suaui applicatione quasi manus dans recumbit, ac requiescit, itaque facit delationem ad somnum, quemadmodum apro ac- C
cidit habenti crassum coriũ, & sensum eius minus alacrem & insolentem gaudet adeo prurigine, vt totum se extendat, & recumbat, & decumbente totius conatu somnus illum inuadit, somnus enim vt quies est, atqui per sensum auditus magis appropriate allicitur homini, quia suum obiectum blande mouet, proximum est cerebro illud sensorium, & minus distrahit, videturque cerebrum intus afficere, vt superius dicebam, quietem amat, & fixionem blandam, quamuis etiam calores sua D
ues somnos mouere eodem modo soleant. Vidimus præterea motionibus quibusdam, & sonis minus blandis somnos cieri, quemadmodum nutrices suis infantulis sæpe illum accersunt, eos namq; in cunis positos æquabiliter mouent, & canunt parum suauiter, aut sonis quibusdam ineptis obstrepunt, atque ita somnus illos.

A los inuadit, quoniam motus ille facit videndi fastidiũ, sonus autem audiendi, quapropter sensitiuum primũ propter tædium & fastidium suspendit applicationem suam, & requiescens vires submittit, itaque somnus efficitur iure optimo. Tenebræ deinceps, & silentium soporem afferunt ob sentiendi impotentiam, sic enim facta quiete mouetur sensus illius partis in amorem & voluptatem quietis. In hac postrema parte videbatur consentaneum, vt exponeremus qui magis, aut
B minus ad dormiendum aut vigilandum sint idonei: dicebat Aristoteles habentes venas latiores minus esse ad dormiendum procliues, & ratio est, quia magis liberam habent transpirationem, & effluxum, quapropter minus obstructionibus corripiuntur, & in his maioris est caloris impetus, qui ad vigilandum haud parum prodesse potest, hi quoque minus obæsi fiunt, & ideo magis expeditum habent cerebrum: sunt autem somnolentiores quibus cerebrum est humectius, quoniam
C humor facit aggrauationem, & cerebrum ipsum quominus firmum est, quale per humorem efficitur, magis prompte vires submittit, & manus dat quieti, cum autem siccius est, & durius promptissimum est ad vigilandum, prope enim inflexibile est, & remitti non potest, & quidam ob siccam cerebri temperaturam prope omnino sunt vigiles, hoc modo contingit senibus propter ætatis temperaturam sicciorem, nescit enim siccius cerebrum conniuere, & uires submittere, nonnulli quoque
D sunt propter frigiditatem somnolenti, atque alij propter calorem uigiles, atque nonnullis humor quidam acutus & calidus affluit, qui perpetuam ferè uigiliam parit, quia uim habet excitandi non remissam, ex his facile est plura congregare tum de temperamentis naturalibus, tum ætatum, tum denique secundum uarios casus accidentium.

DE FAME ET SITI A
OPVSCVLVM QVINTVM.

De exortu famis, & ſitis, atque earum diſtinctione, & quibus conueniant. Caput primum. B

QVONIAM natura cunctorum entiū non eſſe modo, uerum etiam conſeruationem affectauit, propterea cum ſublunarium præſtantiſſima conſtituta iam eſſent corpora uitali hac luce inſignita, vt ipſa diutius C poſſent permanere, & uitam degere, fomitem quendam inſtituit nempe alimentum uitæ neceſſarium, quod non ſolum utile eſt ad augmentum, cum imperfecta quodam modo exoriantur, & periodum quendam perfectæ magnitudinis deſiderent pro conuenientia formæ, & operationis ſecundum ſpeciem præſtantiſſimæ, uerum etiam ad conſeruationem, & caloris ſalutem, nam calor tum proprius, tum alienus, vt colligitur ex Ariſtotele de longitudine & breuitate uitæ, D atque Hippocrate in libro de alimento ſubſtantiam propriam diſſipat, quamobrē fit, ut animantium illa cumulatius, hæc autem minus egeant pro ratione caloris: ſed quoniam uiuentium corporum, quibus eſt opus alimento, alia ipſum habent prope aut coniunctum, quemadmodum ſunt plantarum genera, alia

A alia uero remotius quæritant, eo quòd separatum habeant, ideo factum est, ut plantæ, quæ tanquam in matrice perpetuo nutriuntur sugendo alimentum è terra paratum, cui sunt affixæ, nullo sollicitarentur desiderio nutriendi, neque esuriant, tametsi naturalem (ut aiunt) habeant appetitum, qui profecto non est aliud, præter quam naturalis quædam, & insita promptitudo, seu propensio, atque potentia ad excipiendum alimentum sibi conueniens, humorem inquam è finiB bus terræ susceptum, quemadmodum diceremus appetere, ac trahere ad se se oleum papirum ardentem, aut quemuis alium succensum fomitem, ideoque satis (ut arbitror) improprie, & per quandam analogiam appetitus nuncupatur: cæteris uero, quæ habebant alimentum remotum, ac separatum opus erat sensu, atque desiderandi potentia, ut non oblita semper, quandoque famis tentigine sollicitarentur ad alimenti desideriũ, ne fortasse opus naturæ factum præclarissimum C momento temporis contabesceret, atque hunc appetitum famem, quendam uero alium sitim nuncuparunt, idque proprium dumtaxat est animalibus, quippe quæ desiderandi habeant facultatẽ uidelicet sensum; hinc præterea effectum est, ut mouendi quoque ipsis potentia ascriberetur, qua possent ad alimentum ferri, cum non habeant præsens, ac traditus est talis motus hisce quidem clarius, his uero obscurius, motum namque manifestum obtinuerunt ea, quæ ex uno in alium sece-D dunt locum, immanifestum uero, atq; obscurum alia, quæ paulo minus, ac plantæ affixæ uiuunt, ob id sane plantamina nuncupata, sed hæc talem habent motũ, vt possint se se dilatare, & cõtrahere, atq; ita sibi solent parare alimenta necessaria, nequaquam tamen credendum est, motum etiam cæteris inesse propter alimentũ, quasi uero plantæ, ut animalia ad illud moueantur,

adeo

adeo ut radices tanquam manus extendant, & porri- A
gant, hic enim non est proprie motus, sed naturale augmentum secundum uiam generationis, quod nihilominus efficitur, ut per eas radices, ueluti per os sugant, & corpus totum nutriatur, quemadmodum inquit Aristoteles in libro de plantis, & Hippocrates in libro de natura pueri. Empedocles vero cum nimium tribueret calori, & frigiditati censebat omne alimenti desiderũ qualecunque illud sit, omnemque nutritionem calori
referendam esse, cum seruare ipsum oporteat per ali- B
mentum subministrato fomite, atque ipsummet caussam esse suæ, ac totius instaurationis ob perennem renutritionem, nam manifeste videbat quæcunque corpora calidã vim obtinẽtia si paulo sint crassiora, quàm natura ignis desideret ex necessitate indigere fomite, & humore aliquo, si diutius debeant permanere, quod plane in singulis erit manifestum intuenti, & eorũ quæ magis calida sunt, aut magis etiam perfecta, minusq;
solida frequentius egent hoc dicto fomite, reliqua ve- C
ro minus, calor enim natus est consumere substantiam propriam, nam sine ratione agit, facitque ipsam contabescere, nisi reparetur humidum extrinsece, vt quasi pabulo refoueatur assidue, frigida vero videntur cæteris paribus diuturniora, & nullo egere alimento, quemadmodũ sunt lapides, metalla, & eorum cognata, quæ vel omnino sunt frigida, & solida, vel parum obtinent caloris in substantia solidissima, cuius pertinatia, & re-
sistendi potentia vincit actionem modici caloris. Quæ D
plane vera uideri possent, si sumeretur alimentũ latius, nequaquam vero si in propria, ac germana acciperetur significatione, sic enim ad viuentem vt viuens est, refertur, quemadmodum declarauimus in tractatu de nutritiua potentia. Sitis vero minime fit cunctis viuentibus, quapropter minus quàm esuries patet, neque etiam

communis

A communis est cunctis animalibus, quoniam non est propter nutritionem essentialiter, potus enim aquæ nõ nutrit, nullamque accessionem ad substantiam facit, sed tamen ipsa quoque vtilitatem non modicam ad alimentum habet, cum enim siccis vescamur cibis, & sicciores fiant in ventriculo si parum tenues assumantur, idcirco videbatur necessarius aliquis fluor, vt alimento misceretur sicciori, hic autem est potulenta substantia, cuius indigentia facit sitim, itaque prima vtilitas B eius est quòd per ipsam ministratur talis fluor, humidaque natura, cuius ratione melius vnaquæque procedit concoctio in ventriculo, sic enim in leuorem detrita & attenuata facilius concoquuntur esculanta, quemadmodum plane videmus in externis decoctionibus igne factis, & chimistarum genus cum soluere aliquid tentant, humorem commiscent solido, vt opus succedat ex voto, ac propterea nonnunquam in medio decoctionis alimenti efficitur potandi desiderium, & fortasse C tunc potum dare aliquibus non esset inutile, nam si plus æquo siccetur alimentum, tandem corrumpitur, & fœdum concipit odorem, parit grauitatem, & febrilem calorem, cum vero præclarum hoc munus peractum erit, abutitur deinceps natura eadem potulenta materia ad alium vsum, nam pro vehiculo est ipsi alimento per angustissimas venas, id enim si relinquatur, solum obstruet meseraicas venas suo lentore, & crassitie, sed mixtum humidæ, fluidæque naturæ per eas mul D to facilius se se insinuat, tandem uero hoc alteratum, & sanguineæ substantiæ nõnihil obnoxium in propriã quandam excernitur regionem, pars uero altera adhuc relinquitur minus fœculẽta mixta cũ sanguine ne concrescat in proprijs uasis, & commode adhuc per uniuersam corporis molem distribuatur, præterea multam affert utilitatem ad eam omnem siccitatem, quæ fit in corpore

corpore propter motum, & calorem, nec non etiam ad A
teporem excedentis caliditatis, quamobrem sitis appetitus quidam frigidi & humidi definitur, præsertim uero ob cordis calorem, & siccitatem; earumq; partium, quæ spirationi momentum habent, vt latius iam iam explicabo, eaque potissimum ratione, vt ait Philosophus tertio de partibus animaliũ capite septimo, hinc etenim fit, vt nonnullæ animantes nullo modo sitiant; aliæ vero perexiguo indigeant potu vt præcedenti asserebat capite, quæ enim sunt exangues, ac potissimum B
insecta vel omnino non bibunt; aut potulentis ipsis vtuntur non potus, sed cibi gratia, siquidem natura sanguinis facit feruorem, defectus contra remissionem caloris & imbecillitatem, itaque proprium illis satis est humidum cum aliqua esculentorũ humiditate, quippe quæ cibis vtuntur nequaquam siccis, quandoque tamen vtuntur potu, vt apes, vespæ, & cognata eorum præsertim in æstiuo caumate, quando, & labor, & extraneus calor propriam dissoluit humiditatem, & interraneus calor videtur accendi, plurima vero non sitiunt, C
& illa forsitan cibi potius, quàm sitis gratia proficiscuntur ad aquas; aliorũ illa inquit Aristoteles non sitiunt, quæ carent pulmone, vnde neq; vessicam obtinuerunt, veluti sunt pisces, qui propter humidam temperiem, & loci in quo degunt naturam, ac ciborum qualitatem & assumendi modum nequaquam egebant potu; quapropter nec sitiunt, neque vessicam habent: corticata etiam omnia tum vessica, tum potus qua potus est desiderio carent excepta testudine, in hac enim corticatorum omnium natura tantummodo aptauit vessicam, D
cuius rei causam attullit Philosophus, quòd marinæ, præsertim testudines pulmonẽ habent carnosum sanguinneum, & similem bubulo, terrestres autem proportione maiorem. Aues præterea ex toto genere parũ

sitiunt,

A ſitiunt, quoniam pulmonem habent laxũ, pene exanguem, ſpumæque non abſimilem, & quorundam illorum adeo exanguis eſt, & laxus vt omnino non ſitiant, niſi febricitent, aut præter naturam caleant, quemadmodum ſunt rapaces accipitres, aquilæ, falcones, & eorum affines, atqui ſatis rationi conſentaneum erat, vt aues parum vel nihil biberent propter cõmoditatem operationis, quoniam potus haud parum inutilis eſſet ad volatum, itaque cœpit ex neceſſitate hac oriri natu-
B ralis conſuetudo, veſcuntur præterea ſecundum plurimum humidis alimentis, quoniam rapaces aues veſcũtur carnibus crudis cum multo cruore, ſolidumque habent ventriculum, vnde minus humor tranſpirat, & parum illius dimittit. cum ſemel conceperit, ac potus gratia eructat in ventrem quidam humor proportione reſpondens bili aut ſero, qui tum coctionem accelerat, atteritque ſtatim alimenta, tum celeriter facit ipſa prolabi, cumque humor in veſſicam non excernatur, po-
C teſt illemet ſufficere, ne ſubinde potum deſiderent, cũ autem pulmonem illorum aſpicimus, naturam exanguem intuemur, & laxam; vnde poſſumus colligere in humano genere eos qui calidiores ſunt & ſicci, pulmonemq; habent tum denſum, tum magis ſanguinolentum, ſi ſiccam præſertim ventriculi, ac iecinoris ſubſtãtiam obtineant, eſſe magis potatores, alios contra exiguo egere potu.

D

Quid ſit vtraque appetentia, fames inquam & ſitis. Caput II.

CVm autem operepretium ſit ante alia determinare quid eſt ſitis & fames, ſuſcipienda eſt vtriuſq; definitio, quam tradidit Ariſtoteles ſecundo de anima tex. vigeſimooctauo, cum palam diceret, famem eſſe appe

titum calidi, & ſicci, ſitim vero appetitum frigidi & humidi, vtraq; certe definitio tum methodo eſt aſſignata, tum etiam ratione confirmata, omnibus namq; manifeſtum eſt vtramq; paſſionem eſſe deſideriũ quodam; ſed quoniam hoc vel ſenſus, aut certe ipſius mentis eſt operatio, affectioque: propterea citra vllam controuerſiam vtraq; concupiſcentia redenda eſt ſenſui, quippe quæ cunctis aſcribatur animantibus, ſenſuum autem proprie conuenit tactui, is enim eſt ſenſus vitæ,& nutrimenti, vt ait Philoſophus ſecundo de anima, idcirco credendum erat famem & ſitim eſſe appetitum eorum, quæ tactiua cognoſcit facultas, hæc autem eſt calidi, frigidi, humidi, & ſicci, idcirco fames & ſitis eſt appetitus iſtorum, atque horum potiſſimum, quoniam ex his cõſtamus, & prout duplex efficitur indigentia calidi ſcilicet, & ſicci, frigidi quoque & humidi, ita duplex appetitus oriri debebat, eum vero qui calidi, & ſicci indigentiam ſectatur, appellarunt famem, alterum deinde ſitim nuncuparunt, ſatis enim id manifeſtum eſſe debet eandem facultatem, quæ cognoſcit deſiderare,& appetere, nam ſi ſæcus fieret, idem eſſet, atque ſi ego cognoſcerem bonum aliquod, tu vero ipſum deſiderares, ſiue Socrates haberet alicuius rei indigentiam, attamen illam appeteret Plato, cum igitur ſentiat tactus indigentiam humidi & frigidi, vel contrariam intemperiem calidam & ſiccam, quam ægreferat, appetit frigidam, humidamque potionem, vt indigentia hæc, quæ triſtis eſt repleatur & ſentiens defectum calidi, & ſicci, eſculenta deſiderat,& famis prurigine ſollicitatur, id etiam optima ratione confirmatur, nã fames debet eſſe appetitus eorũ, quæ corpora nutriunt; fames enim eſt propter inſtaurationem deperditi, vt conſeruetur ſubſtantia, aut etiam augeatur quantum fieri poteſt, ac decet pro forma, ſed calido, & ſicco nutrimur, ideo fames calidi,

A (margin, line 1) · B (line 10) · C (line 19) · D (line 28)

& ſicci

A & ſicci eſt appetitus. Hic tamen me pupugit quædam difficultas, quoniam inquit Ariſtoteles in libro de iuuentute, & ſenectute, nos calido, humidoque nutriri, quomodo igitur fames erit appetitus calidi, & ſicci? Quin etiam ſi conſiderentur alimenta, aut ſermo erit de intrinſeco alimento, aut de eo quod extrinſecum appellatur, ſi ſumamus extrinſecum, certe neque natura hominis omnino ſicca deſiderat, immo pueri lac appetunt, adultiores iuſcula quædam, contuſa & liqui-
B da, quæ actu, & poteſtate ſunt humida, ſi intueamur alimentum intrinſecum, hoc plane humidum eſt, & calidum, vt inquit Ariſtoteles tertio de partibus animalium, quamobrem potius dicendum erat, fames eſt appetitus calidi & humidi, quàm calidi & ſicci, aut ſimpliciter fames eſt deſiderium cibi, qualiſcunque is ſit, dũmodo videatur conueniens, ſæpe enim ſicca, interdũ etiam humida deſideramus eſculenta, ſitis autem dicetur potandi concupiſcentia, ſin autem in aliorum ſpe-
C cies aciem conuertamus, pleraque tantum abeſt vt ſicca deſiderent, quòd niſi humida actu habeant, omnino abſtinent, & famem diutius ferunt, ſi vero accipiamus alimentum intrinſecum illorum etiam humidum eſt, itaque fames non eſt appetitus calidi, & ſicci. Reſpondeo huic difficultati, quòd humidum eſt duplex, alterum fluidum & roridum, alterum autem ſolidum, atqui fames appetitus eſt humidi ſolidi, id vero cum ſolidum ſit comparatione humidi roridi, quod ſitim mo-
D uet, dicitur ſiccum, ac fames calidi & ſicci deſiderium, appello nunc ſolidum quandam ſubſtantiam paulo craſſiorem, & quantum ad modum pertinet paulo cõſiſtentiorem, quippe futura ſit nutrimento ſolidarum partium, totumque animal, & caloris naturam refouere debeat, ac reparare id quod erat deperditũ: ſed quoniam hoc humidum ſolidum animal ipſum coniun-

ctum non habet, propterea extrinſeca cupit alimenta. A
Cum autem quæritur vtrum ſit appetitus extrinſeci alimenti; fateor æquidem, nam manifeſte id patet, atque illud eſt, quod appetentiam hanc ſedat, dum ingeritur, attamen hoc alimentum, inquit Ariſtoteles ſecundo de anima textu quatrageſimoquinto in principio eſt diſſimile, & quodam modo contrarium, in fine vero vi caloris efficitur ſimile, ac propterea calidum, humidumque redditur, ea nimirum humiditate quale eſt id, quod nutritur; ſic enim inquit ad verbum (At enim intereſt plane ſi nutrimentum ſit id, B
quod vltimo tandem adiungitur, atque additur, an nō hoc, ſed id, quod primum ingreditur, quòd ſi vtrumque quidem eſt alimentum, alterum tamen eſt digeſtum, alterum indigeſtum, vtroque profecto modo & contrario contrarium, & ſimile ſimili dicere licet nutriri, nam ſi vt indigeſtum ſumatur contrarium contrario alitur, ſin vt digeſtum ſimile ſimili nimirum hoc pacto nutritur.) Ex his ergo ſatis patet famem eſſe ap- C
petitum calidi & humidi, id tamen aut in principio tale vel ſaltem in fine, cum paſſum aliquid, atque alteratum fuerit. Sed iam reuertamur ad propoſitum noſtrum, vnde diſceſſimus, nam probare nitebamur famem eſſe huiuſcemodi calidi, atque humidi ſolidioris deſiderium. Etenim illius eſt appetitus, in quo vita ipſius animalis conſiſtit, id enim nutriens eſt, & vitam reparans, ea vero in calido & humido conſiſtit, igitur fames eſt talis humidi appetitus. Amplius eorum eſt D
fames, vt initio dicebamus, quibus etiam conſtamus, calido autem, humidoque ſolido conſtamus, quod ſiccum aliquo modo eſt cum termino proprio contineatur, aut tale ſaltem in reſpectu. Præterea fames eſt appetitus inſtaurandi deperditum: quale igitur eſt id quod fuit deperditum, tale etiam debet eſſe illud quod appeti

A appetimus, id vero est calidum & humidum solidum, ergo fames est quædam illius cõcupiscentia. Amplius tale est nutrimentum, quale est id quod ab initio generationis ministrat natura, hoc autem est calidum & quodam pacto humidum solidum, vt patet in ijs, quæ ex verme, ex ouo, aut semine generantur, quibus omnibus talem subministrat substantiam, quæ futura sit nutrimentũ eius quod generatur. Cæterum quia dicit etiam in definitione est appetitus calidi se se offert oc-
B casio dubitandi si sit calidi in actu, vel potestate tantum: multis plane videretur esse appetitus calidi in actu, atque ob id nos fercula desiderare actu calida: quod tamen absurdum est, vt paulo post profuse dicemus, ob id fateor ex mente Aristotelis loco nuper citato famem esse appetitum calidi saltem in fine, atque adeo si quispiam diceret fames est appetitus cibi siue alimenti, hoc ipsum fateretur diminute, siquidem Aristoteles assecutus est definitionem hanc per-
C fectissime, alimentum enim est pro materiali solum, sed ponendo calidum, & humidum connotatur hoc, & alimenti ipsius natura, in quam conuerti debeat, & qua potissimum ratione alimentum dicatur, namque hoc modo natum est actu, & proxime nutrire, & hæc proprie est formalis definitio, quoniam hæc est natura famis, & illa sitis, cæteræ autem quas attulit Galenus sunt causales quippe quæ per causam facientem, coniunctam tamen, assignantur, cum diceret, fa-
D mes est sensus suctionis, aut aliàs fames est sensus indigentiæ alimentorum.

Qua

Qua parte corporis, item qua parte animæ cognoscente fiat fames, atque omnino de partibus cibo accommodatis. Caput III.

Mihi visum est semper aliquos posse suspicari, vt fames sit passio quædam totius sensus, nullius autẽ determinate, ac singularum etiam totius corporis partium, conceptaculum tamen eorum quæ comeduntur esse dumtaxat vnum, etenim si fames indigentiam sequitur, & propter instaurationem fit eius quod est deperditum, vt perinde seruetur animalis substantia, certe in singulis partibus nostri corporis fieri deberet, postquam singulæ inaniuntur, & reparationis egent: accedit etiam quòd æque omnes habeant sentiendi facultatem, vt gaudere valeant, & vicissim tristari, gaudere quidem propter conueniens & salutem, tristari vero propter defectum, & contraria, neque videri potest, vt aliqua tantummodo pars corporis esuriat per disciplinam, & consuetudinem, quoniam esuries est appetitus quoad originem pertinet naturalis, & æque fit primis diebus atq; in senio. Alij contra existimarent quidem per vnam dumtaxat partem esurire, quam ventriculum appellant, sed tamen eam proprium quendam sensum huic rei conscriptum obtinere, cuius expertes sunt aliæ partes: quemadmodum vna dumtaxat parte videt animal nimirum oculo, quippe qui solum instrumentum sit idoneum ad hanc actionem propter substantiam transpicuam; cum enim sensus animalis sit vnus, idemque applicatione ad instrumenta fiat varius vtpote applicatus timpano fit virtus auditiua, coniunctus pupillæ fit idoneus visioni, & sic de cæteris: erit etiã si coniungatur ventriculo peculiaris quidam sensus alimenti, & eorum omnium quæ comeduntur, ac bibuntur,

A tur, ipse etenim ventriculus est instrumentaria pars, & proportionem habet ad pupillam, ad membranam, ad carunculam, & consimilia instrumenta; quamobrē cunctarum partium vna dumtaxat esuriret, ac sextus daretur sensus, aliàs vero si sensum haberet eundem, & ratione huius instrumenti nullo modo esset diuersus, certe non minus aliæ partes famescerent, atque adeo sumpto cibo, qui satis sit, fames adhuc instaret, non accedente iam alimento in omnes partes, neque id vi-
B detur ascribendum esse ventriculo propter sensus ala critatem, nam multæ partes sunt, quæ vel non deficiūt ab eo, uel fortasse etiam sensum habent acutiorem, & magis insolentem, neq; ratione suctionis, nam pariter fieret in hepate in quo uenæ radicantur secundum opinionem Galeni, uel in ipso corde ex opinione Aristotelis; quin etiam suctio magis ad me sereon pertingit, in quam partem lactes, seu uenę meseraicę producuntur, neque etiam ob disciplinam, & consuetudinem; hoc
C enim confutauimus paulo superius: reliquum est igitur ut si in una parte fiat, nempe in uentriculo, eum proprium quendam habere sensum, utpote sextum in numero qui propterea dicatur sensus cibi & potus, siue alimenti. Mihi tamen uidetur utramque opinionem decipi: quod enim ad sensuum numerum accessionem facere non oporteat, manifestum est, nam si ex ipsa definitione fames & sitis sunt appetitus calidi & frigidi, humidi, & sicci, quomodo fieri potest ne tactus sit sen
D sus eorum? quamobrem Aristoteles hoc ita determinauit secundo libro de anima tex. uigesimooctauo his uerbis, alimenti præterea sensum habent, tactus enim sensus est illius, nam siccis & humidis, calidis atque frigidis aluntur uiuentia cuncta, horum autem ut patet sensus est tactus, cæteris uero per accidens nutriuntur, uides hoc loco quàm clare id fateatur, & quomodo illius.

lius demonstrationem auspicetur ab obiecto, quoniã A inquit fames est appetitus calidi & sicci, vel humidi solidi, tu vero scis nequaquam augendum esse numerũ potentiarum, nisi subcrescat numerus subiectorum. Attamen quod ad primam pertinet opinionem appetitus alimenti diuisus est bifariam in naturalem videlicet appetentiam, atque etiam in animalem, peripathetici fatentur partes omnes totius corporis naturaliter desiderare, sed propriam indigentiam plantarum more nec sentire, neque cognoscere, nam si trahant, suscipiantque B alimentum, si inaniuntur omnia sunt vt habitus quidam, & actiones naturales, vnde sicut plantæ naturaliter attrahunt, primum videlicet illud alimentum ex venis, venæ ab hepate, hepar autem ex ventriculo mediantibus venis meseraicis, in quibus tanta partium orta est distinctio, & naturalis secretio propter commoditatem, necessitatemque naturę, & magnitudinem corporis, vna dumtaxat pars relinquitur, quæ suo sensu, & illo quidem non obtuso suctionem & in- C digentiam cognoscit alimentorũ, & ægrefert, quapropter auet: sed hoc videtur Aristoteli repugnare, siquidẽ ait tertio Ethicorum cap. quinto famem necessitate fieri, & nequaquam esse in nobis, attamen si appetitus esset animalis contingens esset, hoc enim modo animalis appetitus à naturali differt. Satisfacit ibidem Aristot. quòd animales appetitus, quorũ principium non est in nobis non sunt spontanei, fames autem, & sitis sunt illo modo, nam causa mouet necessario, attamen D non sine cognitione, alij vero qui fiunt aliquo dumtaxat obiectiue mouente non sunt necessarij, sed spontanei appetitus. At credere dignum est omnem partem cibo accommodatam veluti conceptaculum eius, & instrumentũ ad coctionem esurire, quippe quæ alimenti extrinseci sensum habeat, & cuius gaudet plenitudine,

eius

A eius quoque inanitionem ægreferat, quamobrem desiderium illud exoriatur, necesse est, & certe si fames est propter alimentum extraneum, hoc autem à determinata parte suscipitur pro toto animali, dicendum est, totum quoque animal famescere secundũ partem eandem, ideoque fieri vt statim suscepto cibo, qui quidem satis sit, continuo sedetur fames, tum vel magis quia sensus est vnus, & per vnam, vt diximus, partem suscipiens, quod videtur ab ipsa natura haud temere factũ, B nam si cęterę etiam partes esurirent eodem modo sicut ventriculus, profecto ipsum animal incidisset in dogma perpetuę calamitatis, quoniam perpetua cogeretur fame vexari, cum non statim assumptum alimentũ per singulas partes distribuatur: partes autem illæ, quæ cibo accõmodantur, non omnibus sunt eædem, nec numero, & specie pares, nam alia vnicum habent ventrẽ, alia vero plures; quod quidem factum est, aut propter naturam animalis, vel propter qualitatem alimentorũ, C magnitudinem corporis, & modum quo ingeruntur, ea enim quæ sunt vtrinque dentata, vnicum dumtaxat ventrẽ solent obtinere, quippe quæ has partes habeant molendo cibo, & quadantenus præparando satis idoneas, nonnulla vero ob corporis magnitudinem & cibi difficultatem & nequaquam ad coctionem idonei, sed spinosi, & lignei multiplicem habent ventrem, vt camelus, qui veluti non dentatis animalibus similes habet ventres, ita dentes etiam simili modo sortitur, vt D pote parum necessarios, quapropter more cornigerorũ ruminare videtur: factum est autem vt ruminantia, & cornigera, ac quæcunque non sunt vtrinque dentata, multos haberent ventres propter inopiam dentium, vt alius ab alio suscipiat, & in postremo demum perficiatur conceptaculo satis iam in alijs attritum alimentũ, atque adeo hisce ruminantibus quatuor ventres distin-

cti aliquo pacto reperiuntur, quorum nomina, vt placuit Aristoteli, sunt venter, araneum, siue reticulum, omasum, & abomasum, eademque ratione aues vel saltem geminos habent, ipsumque præsertim ventriculum solidissimũ, quoniam præduris vescuntur alimentis, & nullo dentium ordine muniuntur, primam itaq; partem apposite nuncuparunt ingluuiem, alteram autem ventriculum, & natura, vt dixi, in eius partis formatione robur adhibuit caloris & substantiam solidã, vt oris defectum ita rependeret, & compensaret, ac propterea non est mirum si columbarum genus parietum fragmenta, & tectoria comedat, ac digerere possit, & structiocamelus vescatur, vt aiunt, ferro, ipsumque faciat fluxile, nam ventrem habet solidissimum, densum scilicet & crassum, multoque præditum calore, qui propter vehemens robur talia nonnunquam desiderat esculenta tum frigidiora tum valde solida, vt impetum actionis cohibeat, ac cætera non dissipentur alimenta, quæ paulatim actione diuturna in aliam inuertit naturam: sed ego, vt ingenue fatear, non sum admodum facilis ad credendum; qui enim cito credit, leuis est corde; ac propterea dubitaui ne hoc temere crederetur, res enim ardua est, vt ferrũ atteratur, & soluatur adeo in fluorem, vt speciem mutet, ac fluidum, mutatumque in aliam naturam omnino permaneat ab animalis scilicet calore, quod alioqui si à calore ignis fundi & liquari debeat, id nisi diuturno tempore, & ab igne validissimo fieri posset, & forsitan non immutaretur; quãobrem vereor ne paulo post non immutatum quidem excernatur, vel si forte id non est, ne humor aliquis generetur in eorum ventriculo proportione respondens cuidam menstruo chimistarũ quod potest emollire, & attenuare ferri substantiam, quæ sic præparata facilius deinde possit transmutari ab illo calore valido, adhibita po-

A ta potiſſimum actione diuturna: atqui non eſt mirum ſi talis humor in ea parte generatur, id enim ſi ſecundũ artẽ fit, id ipſum certe multo forſitan facilius ſecundũ naturã fieri poteſt. Cum vero plures ſint animaliũ quorundam ventres, non inepte quiſpiam dubitaret vtrum fames æque in omnibus fiat, aut in vno tantum, videlicet primum ſuſcipiẽte, porro ſi fiat in omnibus, non eſſet conſentaneũ rationi, vt mox ingeſto cibo ſedetur fames, quoniam non poteſt eodem tempore in omnes
B ventres deſcendere: cum itaque adhuc inanis permaneat aliquis venter, qui indigentiam natus ſit cognoſcere, profecto ſequetur ipſum adhuc eſurire, & famis deſiderium non eſſe penitus extinctum; ſin autem fiat in primo tantum ventre, fames nequaquã fieret in ventriculo, qui maius alioqui ad alimenta momentum habet. Reſpondeo huic difficultati, quòd ſenſus alimenti eſt æque in omnibus ventribus, ſed quia ſenſus eſt vnus, & natura vna, expletur appetitus plenitudine pri-
C mæ partis, & propter hanc vnitatem naturæ & conſpirationem cõmunem efficitur vt totum animal mox ſuſcepto alimento refici videatur: accedit etiam quòd alimenti pars ſemper aliqua transcolat, & prolabitur, illęque omnes ſunt partes colligatæ, & ad vnum, idemque munus conſentientes, ac prope ſe habentes tanquã magni alicuius cõceptaculi multæ cauitates, quarum omniũ membrana ſubcingens eſt vna, atque communis, cum itaque prima pars impletur cibo vel potu, con-
D ſentanee explebitur deſiderium vniuerſim: nequaquam igitur credendum eſt in primo dumtaxat ventre fieri famem, nam ingluuies, vt manifeſte patet, minus momentum habet ad alimenti confectionem; patet etiam quòd fames non repetit quouſque cibus non exiguus in alterutro permaneat ventre, reficitur etiam & roboratur calor, & vis aliorum ob plenitudinem

primi atque ita ſedatur illa triſtis ſenſatio, quæ erat A
cauſa deſiderij.

An paruula animantia cum ſunt in matrice, eſuriant, & cibum quo pacto aſſumant; Caput IIII.

MAgna æquidem ſe ſe obtulit difficultas, cum præcedenti capite conſtitutum eſſet famem eſſe paſ- B ſionem uentriculi, & omnino cõceptaculorum alimenti, quæ ſunt in eadem affinitate, atque inter ſe tum officio, tum communi uinculo coniuncta, hinc ſane uideretur ne immatura animalia cum in matrice uiuunt nullo pacto famẽ ſentiant, qnippe quæ cibis non utantur per os aſſumptis, neque potibus ullis, ſed omnino uita matris uiuant, aut potius ne fames etiam in hepate efficeretur, poſtquam attrahunt alimentum per uenas & arterias umbilicales, quæ radicum more inſe- C runtur in utero, & inde adducunt alimentum ſanguineum in iecoris ſubſtantiam, & niſi pars illa ſenſum haberet ſuctionis, profecto nunquam moueretur ad alimenti deſiderium, & fruſtraretur opus naturæ. Hippocrates uero ob id ait in libro de carnibus puerum in utero materno ſugere alimentum labijs, unde ſequeretur ipſum eſurire per partem cõuenientem ſcilicet uentriculum poſtquam in illo fieret prima ſuſceptio cibi, immo etiam ſpiritum trahere eodem tempore confite D tur, quod etiam dixerat in libro de natura pueri, ait ſiquidem hoc modo (Cæterum puer in utero comprimens labra ex utero matris ſugit, & tum alimentum, tum ſpiritum cordi intro trahit, ubi ſane matrix reſpirarit: hoc enim calidiſſimum eſt, & ne uideretur hoc temere dixiſſe, duabus potiſſimum confirmauit rationibus

A nibus, quarũ prima hæc eſt, quia pueri naſcuntur ſtercus in inteſtinis habentes, & vbi nati fuerint, celerrime ventrem tum homines, tum pecora exonerant, attamen ſtercus non haberent, niſi in vtero ſuxiſſent labijs. Cum primũ etiam nati fuerint, incipiunt mãmas ſugere, & videntur os ipſum extendere & iactare, quaſi vero adhuc eſſent in matrice, nequaquam tamen id facerent, niſi didiciſſent prius. Accedit quoque & tertia ratio, quandoquidem uidemus animalia quæ naſ-
B cuntur ex ouo, cum alimentum proportione quadam coniunctum habeant ipſum, ſcilicet uitellum, nam ex albumine animal generatur, cuncta profecto per os attrahunt, non ſæcus atque ſi perfecta iam fracto putamine foris degerent, & alimento ueſcerentur extraneo: eodem quoque modo nutriuntur alia quæ generantur ex uerme, quibus natura partem quandam relinquit uelut alimentum coniunctum uitæ neceſſariũ quoad perficiatur, & maturum fiat animal, non ſæcus
C igitur credendum eſt, ut alia quæ in utero degunt, ſuſcipiant alimentum ſibi à natura paratum.) Idem uero Hippocrates ait in libro de alimento, puerum in utero matris ſuſcipere alimentum per abdomen, ac proprie per ipſum umbilicum; porro ſic inquit ad uerbum (Principium alimenti & humidi, & ſicci os, gula, uenter, uerum antiquius, ac primordiale alimentum per abdomen umbilicus.) ubi clare fatetur primordiale, hoc eſt uetus illud alimentum, quo in primitijs ætatis
D noſtræ utimur, in utero materno principium habere in abdomine, utpote quòd per umbilicum trahatur, quẽadmodum diximus ſupra, poſtea uero inquit, principium eſculentorũ omnium, & potulentorũ ſiue recentioris alimenti eſt os &, gula: itaque manifeſte uidetur Hippocrates de eodem contraria dicere, qua in re ſi ſequamur Galeni ſententiam, qui credebat librum de alimento

mento non esse germanum Hippo. hominis tamen ne- A
quaquam plebei & vulgaris, ac forsitan ipsius Thessali,
vel vt alijs placet Herophili, tollitur quidem nota con-
tradictionis in eo, sed relinquitur illa positio, quam a-
uersati sunt omnes alij, præsertim Aristoteles & Gale-
nus, nam manifeste videtur absurdum, vt pueri per os
sugant in vtero compressis labijs, postquam sanguineo
vescuntur alimento confecto prius in iecore matris; fru
stra siquidē repeteretur hæc actio, frustra etiam fierent
illæ venæ, & arteriæ vmbelicales, nullum præterea vsum B
habentes: ac propterea credimus immaturos fœtus si
in vtero existant habere dumtaxat appetitū quendam
naturalem similem plantis, animalem autem appeten-
tiam non habere, quippe quæ sequitur sensum suctio-
nis in ventriculo, tunc autem fit suctio, attractioq; per
venas ipsas vmbilicales ab vtero matris non ex ventre,
quamobrem matris vita videntur viuere, quasi partes
ipsius adnatæ, & appendices veterorū: fieri tamen pos-
se existimo, si modo aliquo obstruantur hæc vasa vm- C
bilicalia, vt generetur fames, nam alio secundum na-
turam auerteretur suctio, sugerent enim ab ipso ventri-
culo, & pro tristi sensu suctionis efficeretur illa uentri-
culi fames, quæ est appetitus animalis, nisi fortassis
adeo imperfecta sint, & sensus adeo obtusus, ut ferè plā
tarum more uiuant; cum uero adoleuerint, & uberius
incipiunt egere alimento, ac fortasse etiam respiratio-
ne, tunc suctio fit etiam à uentriculo, & incipiunt esuri-
re, quapropter statim uidentur famescere, cum foras D
eruperint, & pro uentris appetitu, quem antea sentie-
bant, os adhibent paratum suctioni ob naturalem ne-
cessitatem citra disciplinam, hæc enim & ipsius cogna-
ta sine ulla disciplina fiunt. Reliqua itidē animantia,
quæ intra ouum generantur, sine ulla controuersia per
os sugunt alimentum, ac propterea dignum est crede-
re

A re his fieri famem, si fortasse uenter inanis fiat, nam suctio in illis fieret, & propterea propter indigentiam tristis sensatio, ideoque deficiente, ut aiunt, coniuncto alimento frangunt putamina, & foras secedunt. Rationes autem Hippocratis facillime diluũtur, quod enim ad primam pertinet in eum statim reflecteretur, si siquidem ipsi mirũ uidebatur ut puer, cum foras prodijsset, sciat sugere alimentum labijs, nisi id prius fecisset in utero, & mihi uideretur etiam difficilius, ut idem puer B longe imperfectior inciperet sugere in utero, nisi prius didicisset officium suctionis; sed quomodo illud fieri possit sine disciplina & consuetudine superius explicaui. Secunda itidem ratio reflecti potest, nam si puer in utero per os sugeret alimentum, toto profecto illo tempore efficerentur fœda excrementa primæ concoctionis, quamobrem puer in utero egereret, ac fieret pro matrice cloaca, & quoniam huiusmodi excrementorũ genus prauum est & putridum, diutius citra noxam cõ C tineri non potest, neque satis uideri potest, quoniam sit substantia sanguinea, nam si nos sanguine uescamur, efficitur etiam illud excrementum, ac certe si sanguis in uentriculi cauitatem descendat, mirum esset nisi cõgelaretur uel densior fieret & concresceret, quemadmodum uidemus fieri si uenæ aliquæ sanguinem effundãt in uentrem, aut aliam huiusmodi cauitatem, illud autem excrementum, quod paulo post exortum egerunt, est pars fœculenti sanguinis quæ loco excrementi secer D nitur, & deponitur ab hepate in locũ illum satis huic excremento accõmodatum, quod proportione respondet ei, quod fit ab alimento recentiori, eaque ratione uidetur esse quædam substantia subnigra, & nullum prauum referens odorem, modicæ quantitatis, quoniã propter necessitatem nutriendi parum ex multo deijcitur, in consistentia uero est crassiusculum propter diu

turnam

turnam actionem caloris, atque hinc etiam patet, neq; A
illud tale excrementum esse factũ ex parte eius aliqua, quod per os descendit, tametsi maior pars alimenti per uenas umbilicales abeat, ut aliqui fortassis existimarẽt; tertium postremo argumentum nullius est roboris, id circo ad alia, quæ magis instant, proficiscamur.

Qua parte fiat sitis. Caput V.

SEd quo in loco fiat sitis, & in quã partem potus abe- B
at, differendum est, quoniam Aristoteles, Hippocrates, & Galenus præbuerunt occasionem dubitandi, & controuersias scribendo fecerunt, Aristoteles tamen tertio de partibus animalium capite tertio fatetur potum per gulam, quam esofagum appellant descendere in uentriculi cauitatem, & reprehendit eos, qui potum per arteriam prolabi existimabant, quod ascripserunt Democrito, profecto inquit irridendam esse istorum
opinionem multiplici ratione, primum quia meatus C
nullus de pulmone in ventrem obducitur, quemadmodum ex ore gulam tendere suspicimus, id uero necessarium esset, quoniam deijci, postquam fuerit assumptũ, oportet & cum alimento adduci, postquam necessariũ valde ad hoc vnum potum esse dicebamus, vt alimenti coctionem iuuaret, ipsumque deinde efficeret idoneũ penetrationi; itaque in ventrem oportet delabi, vt misceatur esculentis ficcioribus, & elixatio illa ventriculi
optime fiat humidi commixtione: præterea inquit per D
vomitum & nauseam unde nam humor remeet, incertum non est, quasi uero dicere hoc uelit, si uomitus educit ex uentre, tussis autem expectorat, humor non uomitu, sed tussi tantum excerneretur; cum igitur per uomitum prodeat, ex ipso remeat uentriculo, in eum igitur etiam descendit omnis potulenta materia; itaq;

locus

A locus idem eſt conceptaculum potus & cibi, atque eadem hac ipſa parte fit fames, & ſitis: præterea cõfirmat hoc experimento, quoniã ſæpe apparuerunt excrementa tincta fœce vini atri, & in ventris vulnere, ſeu quod vſque ad inteſtina penetrabat hoc idem patuit, cum foras ex vulneris orificio talis humida prodiret ſubſtãtia, qualis antea fuerat aſſumpta. Accedit etiam quòd potiones medicamentoſæ, & laxatiuæ, quæ bibuntur in pulmonem etiam allaberentur, atq; adeo non euacua
B rent per ſeceſſum, neque etiam vomitu redderentur, quod ſæpius accidit: tum etiam quia plerunque experimur ſi bibendo, aut edendo pars aliqua per arteriam deſcendat tuſſim fieri propemodum incõpeſcibilem, ſtrangulatus, & tormina, quomodo igitur fieri poteſt vt potus vniuerſim deſcendat in hunc locum? propterea namque videmus naturam, quæ coniunxerat gulã, & arteriam, vt incommodum hoc vitaret alioqui non exiguum, molitiam eſſe minorem ligulam, vt arteriam
C operiret, eamq; ſingula obtinere viuipera, quibus nec cortex, neque penna eſt operimento, corticatis enim, pannatiſque animalibus guttur vice ligulæ cooperientis ipſum contrahitur & diducitur, quemadmodum illis ſpiritui ttrahendo, reddendoque aperitur, ciboque ingerendo clauditur, ne quid illabatur cum magno incommodo. Ego tamen innixus eiuſdem Ariſtotelis au ctoritati Hippocratis, atque Galeni exiſtimo potũ prope totum deſcendere in ventriculum, eius vero partem
D aliquam prolabi in pulmonem per aſperam arteriam, atque adeo ſitim fieri pro qualibet ſiccitate & calore iſtarum partium, potiſſimum autem in ventriculo, quẽadmodum ipſe eſt præcipuum conceptaculum potulentorum, eamque ob rationem medici prope omnes ex gulæ etiam & palati ſiccitate exiſtimant fieri ſitim, eã tamen eſſe mendoſam, ſiquidem nõn fiat neque in pro

prio viſcere, neque defectum humidi roridi in toto aut A
in ea ipſa parte ſectetur, quod alioqui ad veram, germanamque ſitim neceſſarium illis eſſe videtur; quòd enim per arteriam non nihil deſcendat, manifeſte declarauit Hippocrates in libro de corde, inquit etenim homo multo maximam partem in ventrem bibit, gula enim ſiue ſtomacus velut infundibulũ potus copiam, & quæcunque volumus, excipit: bibit autem & in guttur, ac arteriam, minus vero & quantum latere poſſit per rimam illapſum; operculum enim exutum epiglof- B
ſis, ligula, ſeu minor lingua appellata, ne permiſerit quidem aliquid amplioris potus penetrare; hoc etiam confirmauit experimento, ſignum inquiens illius rei hoc eſſe, quòd ſi quis admodum ſitienti animali aquã rubrico intinctam colore bibendam dederit, præſertim ſuibus (hoc enim pecus non eſt curioſum, neque munditiei deditũ) paulo autem poſt ipſius guttur reſeccet, inueniet ipſum eodem intinctũ colore, quaſi vero per eam partem humor allapſus eſſet, id quod etiam ſatis C
manifeſte declarauit altera hiſtoria in libro de aere, aquis & locis, & Galenus ſubſcripſit eidem opinioni, oues inquit plurimas interijſſe ſimul, vnde cuſtodes id quomodo eueniſſet ignari, ſecuerunt nonnulla corpora, & inuenerunt thoracis cauitatem, ipſoſque pulmones fluctuantes in humore ſubuiridi: erat autem is ex aqua paluſtri, quam biberant eadem die, & hoc etiam tacendo vidẽtur aſſeuerare medici cũ in affectibus thoracis vtuntur quibuſdam paſtillis, ac lambitiuis, & om D
nino potibus cum cocleari iubentes vt ſenſim hæc deſcende re ſinant ægrotantes, in quibus profecto deluderentur omnes medici & ægroti, niſi fieri poſſet vt ex eis pars aliqua in locum illum deſcenderet, ſed etiam Hippocrates cauſam ſubſcripſit, quamobrem pars aliqua potus per arteriam deſcendat, de corde ſic dicens: (Ha

bet

A bet ſane cor ipſum humiditatem tantam, quanta ſatis eſt æſtuanti in medelam, cæterum hunc humorem cor emingit bibendo ipſum aſſumens, & conſumens, pulmonis nimirum potum lambens, quibus (vt videtis) aſſerit cor potum frigidum, humidumque ad ſe ſe ex pulmonis potu attrahere, vt feruor caloris moderetur, vtque ſufficere valeat ad neceſſarium motum, nam ſi contrahat ſiccitatem ipſum, aut pulmo, certe ad motũ illum redduntur inepti; ſed enim commode poteſt hic
B humor ſe ſe inſinuare per has partes, quoniam membrana, quæ illas ſubcingit, eſt vna & communis etiam cum palato, & faucibus; ac per rimulas extremæ partis arteriæ res, quæ humida eſt, & fluxilis poteſt ingredi, & ſenſim illabendo deſcendere, atque ita fatetur ſi potus aceruatim deſcendat ciere tuſſim, ſtrangulatus, & tormina, quoniam contra reſpirationem opponitur: ſi uero ſenſim & quaſi per parietem deſcendat nec aeris elationi inſtare, neque ob id tuſſim promouere.) Ariſto-
C teles præterea tertio de partibus animalium cap. ſexto omnem prope cauſam ſitiendi, ac non habendi ſitim retulit in pulmonẽ, quapropter dicebat, uiuipera, quæ pulmonem habent denſiorem & magis ſanguineum, ac propterea magis calidum, aliorum comparatione nimium ſitire, ac plurimo egere potu, ſed ouipara cum pulmonem habeant fungoſum, ac prope ſimilem ſpumæ minus ſitiunt, & bibunt; quædam etiam omnino abſtinent propter illorum exceſſum, tum etiam quia
D coniungitur ineptitudo & inconcinnitas roſtri, multaque neceſſitas uolandi celeriter, quapropter (ut antea dicebam) cibis ueſcuntur humidioribus nempe crudis carnibus cum multo cruore, id etiam confirmauit iterum octauo capite eiuſdem libri, ubi ueſſicam inquit nequaquam traditam eſſe cunctis animalibus, quoniã aliqua pulmonem non habent, alia uero exanguem &

fungosum, cætera vero propter caloris excessum qui in A
ea ipsa parte continetur & congenitam siccitatem, soliditatemque maiorem frequentius, vberiusque egent potu, vt refrigerentur, atque humectentur; quapropter si pulmonis ratione tota pene oritur occasio sitis, quomodo fieri potest ne ex potulenta materia aliquid in eum locum illabatur? secus enim quæ semel exorta est sitis, nunquam deficeret, nulla re prorsus accedente, quæ possit illos excessus caloris & siccitatis quantum in medelam satis est moderari. Nisi quispiam dicat as- B
sumpto frigido ac humido potu in vẽtris cauitate mox totam naturam recreari, ac totius caloris feruorem obtundi, quemadmodum sola accidit refrigerata manu, siue auricula, quoniam calor est vnus, natura vna, consensus vnus, & conspiratio vna, vt ait Hippocrates in libro de alimento, & quamquam illarum partium natura nonnunquam est occasio vel causa sitiendi, ipsam nihilominus sitim nunquam nisi consentiente ventriculo fieri. Sed hæc responsio non esset satis in proposi- C
to, quoniam manifeste videmus humore plenius fluctuante in ventriculo, sitim nihilominus fieri si caloris incendium, & siccitatis excessus in ipso fiant thorace, nõnunquam etiam quod vidi præteritis diebus in quodam ęgrotante, cui ex longo itinere in ęstate media aruerant pulmones & partes omnes spiritales, qui nunquã poterat vllis expleri potibus tametsi perpetuo biberet, & cum venter ob potum tumeret, sitis tamen erat inextincta, hinc possum colligere nec totam sitim in ventri- D
culo generari, ac necessarium esse, vt non nihil per rimas tanquam per parietes descendendo elabatur in pulmonem, vt feruor eius partis ac cordis cõpensetur, & siccitas quantum ad motus necessitatem satis sit, obtundatur, vel totius corporis contactu, vel consensu & vapore qui per carnes sibi viam parat, inditium quoq;

illius

A illius est, quòd fistulæ quæ in thoracis cauitate sedem habent, plurimam enuctant saniem, ac prope dixerim aquam: & mirum profectò est, vt è capite descendens pituita in thoracem descendat, eorum vero quæ bibuntur, nihil prorsus illabatur, quin etiam Aristoteles vigesima septima problematum quæstione secunda, & tertia; metuentes inquit plurimum sitire, quoniam calor eorum ad intima cordis recurrat, & spiratio ijs adeo retrahatur, vt loqui non possint vnde sit ibi calor im-
B mensus, & siccitas, ac propterea sitis inexhausta.

Quomodo fiat fames, & sitis. Caput VI.

QVoniam singulæ partes tempore necessitatis auide trahunt alimentum aliæ ab alijs, quousq; tandem tota vis tractionis & suctionis perueniat ad ventriculum, quippe qui constitutus erat, vt pro cunctis totius partibus alimẽta suscipiat atq; ministret, accidit fortas-
C se, vt quandoque alimenta non habeat, quamobrem tristis efficitur sensatio ob illam deficientiam, & desideriũ exoritur, vt conuenientibus repleatur cibis, atq; potibus, namque si solidi tantummodo existat, atque omnino alimenti famem hanc concupiscentiam appellare consueuerunt, sin autem roridi alicuius fluoris, non cibi, sed potus gratia tantum, hanc proprio nomine sitim nuncuparunt; attamen videtur hoc valde difficile, vt ventriculus, vel alia quæuis pars illi proportio-
D ne respondens suctionem illam sentire valeat, quoniam suctio est quidam motus, hic autem vnum est ex sensibilibus communibus, quemadmodum patet, sed cõmune sensibile non cognoscitur, nisi determinetur à sensibili proprio, vt censet Aristoteles secundo de anima; hoc itaq; sensibile proprium nisi adest, nequaquã fiet, vt ventriculus cognoscat nudam suctionem.

Hiero-

Hieronymus Pontanus præceptor meus, quem honoris A
causa nomino, perẹgregie satisfecit huic difficultati, ut
pote quòd suctio cum motus sit, calorem quendam efficit, motus enim, ut inquit Aristoteles secundo cœli quatragesimo secundo, & primo Metheororum capite quarto, natus est generare calorem, atq; hoc pacto fortassis generatur ille calor uentris, quem tempore famis animaduertimus cum molestia, quapropter suctio, & si motus sit, sentiri tamen potest ab ipso uentriculo: neq; uero absurdum esset si nullo prorsus aggenerato calo B
re, suctionem tamen hæc pars cognoscat, quandoquidem suctio uiolenta uidetur attrahere partes ipsas uentriculi, & conuellere, non secus ac si digitum ore comprehendas, seu partem quamuis aliam & ualide sugas, sentiret profecto digitus illam suctionem, attrahunt etiã cæteræ partes & in primis hepar ab eodem uentre proprias humiditates tempore defectus, illæ autem sibi familiares erant, ac si quis eas reuellat, & fugat uiolenter, nisi pars stupida ipsa fuerit, tum çognoscit, tum C
etiam tristatur, sic enim mammarum papillæ lactis suctionẽ sentiunt, ipsum uidelicet sugente puero: nihil autem mirũ est tametsi suctio sit motus, nam si fiat in parte ipsa sentiente sic ut ipsa uiolentum motum patiatur facillime cognoscit, sentitur etiam ubi inhæreat alicui rei familiari, quæ magnis conatibus attrahatur, quẽ admodũ dicebamus per ipsam suctionem attrahi proprios humores uentriculi à ualida scilicet iecoris attractrice, & propterea uentriculus ægrefert istam suctio- D
nem, nam sibi uidetur etiam conuelli & extenuari, itaque pro tristi sensatione, atq; molesta tum corrugatur & ad se ipsum quoad fieri potest reducitur, tum etiam extrinseca desiderat alimenta vt cibis repleatur, ac satisfaciat cunctis particulis attrahentibus, eamq; ob rem dicitur fames sensus suctionis, vel sensus indigentiæ:

sunt

A sunt enim causales dictæ definitiones, vtpote quòd fames suctionis ac defectus ratione fiat, ipsa enim esuries per se vel sitis desiderium est suctionis, defectusq; ratione profectũ, ipsa quoque per se ipsam alimenti deficientia est iniucunda & molesta vẽtriculo, quoniam tũ alimenti gaudet contactu, vt matrix semine, tum etiam ipso nutritur, & calor proprius qui quidem vehemens est, nisi alimentum habeat pro pabulo, atque concoquendo perficiat propriam ipsius dissipat substantiam,
B & sequitur ob id tristitia atque molestia cum imbecillitate caloris: necessarium est igitur vt pars illa vehementer appetat impleri cibis, & potibus, neque vero mirũ est, vt sensum huius rei habeat, nam auditus non solũ cognoscit sonum, sed silentium, visus cognoscit lucem, & tenebras; eodem itaque modo sensus ventriculi plenitudinem natus est cognoscere alimentorũ, & eorum pariter defectum, assimilarem equidem hosce defectus & repletiones nummorum defectui & plenitudini, vt
C enim plenitudo appetitum explet eorum, & voluptatem affert insignem, ita indigentia est causa desiderij & tristitiam adducit; sed quoniam in huiusmodi defectu fit aliqua forrassis intemperies sicca, propterea non erit solum cognitio priuatiua. multoque etiam magis si suctionem coniungamus, cuius tanta vis est atque potestas, vt quandoq; inappetẽtia fiat, si lactes ita obstruantur, vt iecur attrahere ad se se alimenta non possit,, aut si vel hoc vel illo etiam quòd communis adsit obstru-
D ctio siue partium imbecillitas fiat atrophia, quam nostri nutriendi defectum appellarunt; necessaria tamen tantopere est sensus conuersio, applicatioque, vt sæpe quamuis naturalis fames efficiatur ac sitis, & causæ omnes vrgeant propter uehementem indigentiam, fames nihilominus & sitis dicta animalis nequaquam generatur, sicut accidit delirantibus quibusdam, quibus adeo conuersus

conuersus est totus sensus, ac totius animi vis in vanas A
quasdam imagines & deliramenta, vt nulli præterea
rei se admoueat, quapropter non animaduertunt neq;
suctionem, neque indigentiam, itaque cum multa alioqui
sit necessitas potus & cibi nunquam neque potum,
neque cibum postulant, desiderium enim sectatur cognitionem,
& constantem animi applicationem, non
secus etiam fit aut paulo minus si negotijs aliqui vehementer
incumbant, solent namque cibationis horam
obliuisci, quasi vero non egeant, ob id vero etiam fit, B
vt post consuetudinem aliquam eadem semper hora
nisi aliquid prohibeat, fames ipsa repetat; tunc enim
adhibita memoria mouetur sensus illius partis, & cum
indigere se sentiat, ægrefert, sæpe etiam sola ipsa consuetudo
satis est, nam etiam dormientes certis quibusdam
horis expergiscuntur, cum sensus aliàs consueuerit
eadem hora vigilare, & è somno surgere, etenim
consuetudo est sensui pro lege.

C

De his quæ comeduntur, & bibuntur, siue de extrinseco alimento. Caput VII.

CONsueuimus extrinsecum alimentũ appellare omnem
cibum, atque potum, qui cibi gratia assumatur,
attamen alimentum ipsum magis quàm ille patet,
quoniam ad uiuens ut uiuens est, refertur; itaque conuenit
etiam plantis, cibus autem ad animal dicitur, nisi
forsitan per quandam translationem plantarũ quoque D
extrinsecum alimentum lubeat appellare cibum
ipsarum, id multi qui de ipso sunt locuti in multiplicẽ
speciem diuiserunt non omnes tamen eodem modo,
neq; ab eodem sumpto principio; quidam enim aggressi
sunt diuisionẽ ex vario genere pærparationis, loquentes
potius (ut mihi uidetur) de humano, quàm cõmuni
ani-

A ni animalium uictu: alij uero diuisionē fecere à primis qualitatibus: alij ex uario modo substantiæ, atque alij alijs modis, prout uidebatur conueniens. Mihi uero vnum illud uidetur necessarium, vt explicetur; quapropter ortus est hic uarius usus in cibo & potu, etenim homo familiarissime uescitur pane, equi hordeo & auena, quædam etiam uescuntur herbis, alia carnibus, alia multiplici fruticum genere: ac præterea cur nonnullis de genere cibi tum humidi, tum sicci sine fastidio uti
B ualeamus, utpote cibo quem triticea ex farina conficimus, uino insuper, & aqua, alijs uero quamuis suauioribus toties sine fastidio nequaquā uti ualeamus. Manifestum plane est, quòd omnia illud appetunt, quod est propriæ naturæ familiarius, & magis accomodatū, ac quemadmodum necessitate nutriendi opus fuit alimento, ita secundum necessitatem, commoditatemq; cœperunt animalia cibum captare, & ubi potuerunt, magis utique gratum ac conuenientem elegerunt, sæ-
C pe uero necessitas legem ponit, & parit quasi naturalē consuetudinem, & communem habitum cōgenitum, pisces enim necessitate coacti, ac potissimū quia uoraces sunt, cum cibus cito defluat, cognatis uescuntur animalibus, quod etiam accidit auibus qui cibum ex rapina uenantur, nam multa cupiditas necessitatem imponit, atque eiusmodi mihi uidetur esse singulorum uictus secundum naturam, quem uenter ipsorum familiariter amplexatur, calor conficit, & quibus optime
D nutriuntur, quiue fastidio nullo afficiat tempore, nisi propter exuperantiam. Nobis porro familiarissimus est cibus ex triticea farina confectus, quem panem appellamus, unde quærebat Aristoteles uigesima prima sectione problematum quæstione secunda, quamobrē cibus hic nostris corporibus est competētior & uescentior, quàm hordeaceus. Respondet hunc uictum me-

diocrem habere lentorem, quem cibus habeat, opor- A
tet, quippe qui adhærere, conglutinarique corpori debeat, quæ res non nisi lentore fieri potest; hordeum vero rigidius est, sed vim etiam consuetudinis hic potes intueri, neque enim omnes homines totius vniuersi vescuntur pane triticeo: quidam etiam sunt carniuori, & caro est illis pro cibo conuenienti, ac nõnulli humana vescuntur carne, quidam carent tritico, & vescuntur cibo ex farina aliorum fruticum confecto, nonnulli vtuntur maizzo appellato semine, alij hordeo, alij auena; B
aut horum cognatis, quidam etiam in Regno Neapolitano volebat conficere panes ex ari radicis polline atque farina, & pollicebatur hoc fore magnæ vtilitati citra noxam salutis, res plane absurdissima; cum eius farina substantia & viribus adeo distet à triticea farina nobis alioqui familiarissima, & medicamenti potius illa radix vim habet, quàm cibi, illumque lentorem conuenientem, qualem nobis Aristoteles familiarissimum esse, ac prope dixerim necessarium, asserebat, non ha- C
bet: relinquo præterea si tanquã radix conueniat humanæ naturæ; alijs potissimum antea consuetæ; hoc enim excedere videretur limites nostræ tractationis, tametsi propter necessitatem Cæsaris exercitus, aliorumque Romanorum pane vterentur ex radicum farina confecto, cum vero panis triticeus lentorem hũc dulcem ac mediocrem habeat, qui quidem est velut anima tritici, temporemque vtilem concoctioni; propterea tum nobis placet, tum cæteris commixtus conducit, nam cuncta D
bene commiscet, & in vnum coit, lentumque efficit alimentum satis præterea ad nutriendum cõueniens: sed quoniam panis ipse ob id densari facillime potest, propterea non vt signũ modo prauæ alicuius dispositionis panis repletio est pessima; sed quoniam densatur admodum, & in prauam abit corruptionem; hinc etiam

fit,

A fit,vt non ſtatim ex ventre profluat,ac ſi vino miſceatur tum nutriat vberius, tum etiã diutius permaneat, quoniam vinum per ſe alit plurimum & ſiccat ſuo calore, quoniã tenues partes in vaporem digerit, quapropter offa panis vino diluta diutius ſeruare poteſt citra deſiderium noui alimenti: habet præterea panis dulcedinẽ quandam neque admodum plenam, neque nimis inſipidam prope ſimilem lactis dulcedini, quod nobis familiariſſimum eſt initio generationis, vt cibus natura-
B lis; poſtea vero cum calor ſolidiora vult alimenta robuſtior factus, ac partibus ipſis effectis ſolidioribus incipiunt alia eſſe iucundiora: reliqua vero eſculenta, quæ neque ſecundum naturam, neque ex conſuetudine aliqua ſunt nobis eodem modo familiaria pro tempore cupiuntur ſine faſtidio, præſertim ſi cito famem ſedent vt dulcia & pinguia, aut exundent in ſtomaco, ſiue reliquias ingratas deponant: ea enim appetentiam obtundere cõſueuerunt, aut ſi ventriculum ipſum hebetent,
C laxent, ac tale aliquid faciant, ſiue in ipſa decoctione quomodolibet moleſtiam afferant. Cum autem plurimæ quæſtiones oriantur ſpectantes cibo, & potui diuidemus eas trifariam; etenim nõnulla contingunt ante cibationem, aliqua dum cibi & potus aſſumuntur, alia denique poſt ipſam aſſumptionem, primo nimirum ordini tres quæſtiones præcipuæ accommodantur, prima earum eſt, quamobrem famis tempore calor quidã & ille non exiguus ſentiatur in ventriculo: ſecunda cur
D oſcitamus frequenter: tertia cur ſi nimia intercipiatur mora ita vt tempus cibationis prætereat plerunque fames ſedetur, ab alijs quæſtionibus abſtinebo, nempe cur fiat abolita appetẽtia diminuta aut deprauata, quoniã alterius fortaſſis egent tractationis. Ad eas igitur me conuerto, & quantum ad primam pertinet, aio cauitatem ventriculi, ſi inanis exiſtat, plenã eſſe aere denſiore,

ſiore, qui quidem calidior fit in loco tepido ſi diutius A permaneat & non permutetur; itaque caloris ſenſum mouet in illa parte, eoque potiſſimũ tempore propter ſuctionem, quæ per ſe ipſam calorem efficere poteſt. Ad ſecundam reſpondeo, quòd propter ingens deſiderium, & cibi auiditatem ventriculus & eſofagus, ac muſculi omnes, qui in extrema illius parte inhærent, hiant; itaque propter conſenſum hiat etiã os, & oſcitatio generatur: ob ſitim vero non fit, quia ſiccitas partes potius contrahit, ac dolorem parit, ac prope illarum B partium immobilitatem; itaque anhelitus ille ſequitur ingentem auiditatẽ & moleſtiam, vel etiam fit ob quandam ſenſus & caloris moleſtiam: tunc enim labores patitur, & imbecilliorem fieri ſibi videtur alimenti defectione non itidem potus, ac propterea partes illę, quę cibo accommodantur, dilatant ſe, & pandiculantur, vt moleſtiam prope deponañt, & interdum etiam ratione cuiuſdam caloris qui moleſtus eſt, & remiſſionem, refrigerationemq; deſiderat, eoque magis cum ſurſum ſub C id tempus calidus aſcendat vapor, qui partes illas teneras, quæ in extremo ſunt gutturis & eſofagi replet, afficitq; moleſto ſenſu, adeo vt exonerare ſe dum cupiunt, prope aſſurgant, ac ſe dilatent: ſolet etiã oſcitatio hæc eſſe præludium ſomni, vel quòd eo tempore plurimus vapor reſpiret ad partes ſuperas, vel quia dum ſomnus inſtat, laxitas quædam oboritur, ſenſusque moleſtia, & pigritia etiam motus; itaque moleſta & faſtidioſa videtur reſpiratio cũ ſenſum adhibemus, & partes illæ quæ D ſunt in perpetuo labore ſibi ipſis videntur eſſe oneri, quapropter dilatant ſe, vt onere ab illo leuentur, ac moleſtiam illam deponant, vel ſi caloris ſalutem eſſe fateamur, cum multa ſimul fiat intus ſuſceptio frigidioris aeris, ac viciſſim calidæ fuliginis emiſſio, mirum non erit ſi fiat inſtante ſomno & fame, nam ſomni calorem

con-

A concludunt, partim etiam imbecillitatem quandam afferunt, celeres autem defectiones per se ipsas hoc faciunt, ob famem vero vult corpus impleri, & quoniam partes illæ extremitatis arteriæ, esofagi, ac musculorũ etiam, qui ibi desinunt mouentium mandibulas quadam lassitudine calefactoria perpetuo laborant, & calidi spiritus plenitudine homini potissimum propter rectitudinem figuræ, & maiores corporis, animæque suspensiones, propterea modica occasione adhibita
B oscitamus, nempe si alterum hiantem suspiciamus, exigua nimirum adhibita consideratione mox sensus illarum partium mouetur, & laxatis habenis se ipsas dilatant, & pandiculantur: cum enim laboramus quiescente aliquo ad eam quoque alij alliciuntur, & quadantenus trahuntur ad quietẽ, & fit ille consensus, quẽ sympathiam appellant. Tertia difficultas facilem plane habet solutionem, nam tempore illo, quo fames instat propter alimenti indigentiam, & validam suctio-
C nem ventriculus humores pro cibo à cunctis partibus reuellit: itaque fit tenuium humiditatum plenitudo eneruans vires ipsius, ac propterea famis tentigo emarcescit, quæ deinceps humido dissipato vehementius repetit. Dehinc vero tres aliæ quæstiones emergunt penes ipsam cibationem Prima quidem est si dulcia sunt adeo amica naturæ, mirumq; immodum placent, quãobrem cito famem explent, quamuis modice assumuntur, vt qui vescatur cibis dulcibus, confestim satietatẽ,
D ac plenitudinem sentiat, ac famis omnino desiderium obtundatur: huc etiam pertinet quare pingues cibi cito famem expleant, & satietatem quandam submolestam atque iniucundam afferant. Secunda questio est, cur vinum post dulcium esum ebibitum displiceat, aqua vero voluptatem afferat. Tertia demum est, quare acerba, & austera ciborum auiditatem augeant.

Primam

Primam quæstionem tetigit Aristoteles vigesima secun A
da problematum quæstione tertia, & inquit (Cum acria non ualde nutrire queant, sed parũ alimenti multum uero habeant excrementi, merito amplius hæc appetimus, parumque eorum cupiditatem explemus, at dulcia tota ipsa cibus idoneus sunt) patet igitur censere Aristotelem ob id dulcia famem cito sedare, quoniã tota nutriunt: huic solutioni propter Aristotelis reuerentiam nolo contradicere, quamuis facile possem, nã partes eo tempore non cœperunt sentire nutriendi be- B
neficiũ: attamen satietas fit, ac forsitan nonnulla, quæ magis nutrire possunt, quàm saccarũ, minime hanc afferrent satietatẽ. Ego ob id censeo contactum ciborũ dulcium in ventriculo esse tam blandum, & suauem, ut uentriculus ipse laxetur, quemadmodum laxatur & dilatatur uermis attactu caloris iucundo, ac totus dilatatur aper prægrata prurigine in densa cute, ita uero satietas fit accedente etiam uaporosa per totum uentrem plenitudine non ingrata, ut prope totus cibus si- C
bi uideatur, uentriculus autem si debeat appetere, uehementer debet arrugari, & familiariter amplecti alimentum, ac robur seruare suarum partium, quod etiã fit ex alijs quibuscunq; rebus plenioris saporis, & optime aromatum generibus conditis, tum etiam quia exundationem quandam in uentriculo faciunt, & calori uberius, celeriusque satisfaciunt, & spiritus quamprimum atque uberrime reficiunt, ut nimium illis habere, quamuis modicum sit, uideatur. Cæterum de pin- D
gui uictu, aiunt ferè omnes ipsum explere appetitum celeriter, quoniam supernatat in uentriculo cum partibus constet igneis, & aereis; quapropter minus concoqui potest. quæ enim supra feruntur, propterea quòd minus tangi possunt ab actiuo, & à loco magis distant calidiore ægre concoquuntur, & uentriculus ipsa auersatur

A fatur tanquam inepta ad coctionem. Ego existimo pin guia cuncta tenacem quãdam habere substantiam, ac prope inuincibilem, & incorruptibilem ob suæ naturæ modum, itaque uirtuti ipsi alteranti & concoquenti onus molestũ esse videntur: semper enim supra manet aliquid in ventriculo, essetque ipsum iniucundum, & nisi potus multus existat certe nequaquã supernatarent pinguia; attamen satietatem facerent: vel potius illud est, quia pingue tristem ac molestam facit sensationem B ventriculo & partibus fermè omnibus per quas transit alimentum, quoniam lentum est, & lubricum, quamobrem adhæret tenaciter, & poris sese insinuat, videturque insipidum quidam, hoc autem molestũ est uentriculo, & cuilibet parti, quæ uult esse expedita, ita etiã uidemus si seuum, uel tale aliud pingue illinatur palato & faucibus, præsertim uero equis satietas fit, & famis extinguitur desiderium, ipsa uero pinguia si frigida sumantur magis displicent, nam frigiditas facit hæc appa C rere magis insipida propter frigiditatem emarcescente sapore. Ad secundam autem difficultatem respondeo quòd uinum post dulcem cibum epotum facit apparere quendam saporem medicamentosum, siue dulcem acrem: uinum enim si ualde dulcibus, quale est saccarum, aut mel misceatur ad uomitum fermè ciendum est idoneum, uel quoniam ex tota substantia prauam, atque inconcinnam efficiunt mixtionem saltem ex qua dam actione in sensum, cùm unum uelit contrahere; D alterum autem laxare instrumentum gustus, quamob rem fit molesta applicatio, sensatioque iniucunda, id quod etiam in aliorum sensuum obiectis obseruamus, nam quidam inter se colores non bene coeunt, neque soni aut odores. Alijs fortasse uideretur cum vtrumq; gratum sit seorsum, uinum non nihil displicet post dulce, quia proprius, utriusque sapor obtunditur, atqui ingra-

ingratum est sensui non posse gustare iucundum alicuius saporem sicut est in seipso, aqua uero nullũ corrumpit saporem, & tanquam frigida post dulciũ esum per seipsam placere potest. Tertia difficultas paruo videtur egere negotio, quoniam manifestum est, vt resolutio, laxatioque ventriculi inappetentiam ciet, parte nimirum ipsa eneruata, atque illius robure dissoluto, sic è contra illius corrugatio facit appetentiam, quoniam virtutem in vnum colligit; & neruosam substantiam intendit, additque illi robur: ob id itaque non sine ratione credimus austera & acerba per se appetitũ augere, quippe quæ ventriculum contrahere, & corrugare valeant. Adhuc autẽ tres aliæ difficultates emergunt, postquam assumptus est cibus: prima quidem est, quapropter post cibationem extrema refrigerentur, & horror nonnunquam fiat: altera cur cibo assumpto, nisi modum superet, corpus minus ponderet, cum alioqui maius pondus habere deberet propter plenitudinem: tertia deinceps cur ficus, tametsi nouissime assumantur, per vomitum postremo respondent, quod Esopus recenset in fabellis. Primæ difficultati medici prope omnes respõdent hoc pacto, quòd assumpto extrinseco alimento, calor qui actione hac & fomite per cibum ministrato delectatur, affatim corruit in ventris locum, quamobrem extrema refrigerantur. Aristoteles vero trigesima quincta sectione problematum quęstione nona inquit, quòd cibus frigidiusculus admissus vincit principio magis naturalem calorem, quàm vincatur: cum itaq; võtriculus refrigerationis sensu afficiatur, pars alioqui satis neruea, consentaneum est, vt quãdoq; inhorrescamus, & extrema refrigerentur. Secunda etiã difficultas facile diluitur; accidit enim vt corpus in defectu cibi sit debile, & caloris vis minus ipsum possit substinere: huic enim motus ascribitur conicus, a-

ctioque

A ctioque perpetua, cum substinere atque efferre debeat totius corporis molem, idcirco per inædiam corpus nimis grauitat debilitato calore, cum vero cibus assumptus est, calor reficitur pabulo, & vires acquirit, quapropter fit, vt corpus minus ponderet, quantum enim magis ponderat corpus mortuum præ viuo, tantum prope cibo inanitum ac debile effectum magis ponderat pleno. Tertiam difficultatem soluit Aristoteles vigesima secunda sectione problematum quæstione pri-
B ma, & ait hoc fieri propter grauitatem: ob id enim descenduut in imum ventris, & cæteris subsident esculentis, quod multis visum est ex mente Aristotelis eodem loco esse proprium cunctorum fructuum, cum dicat, cæteris esculentis pomorum genus grauius esse, ipse tamen hoc nequaquam censet, sed quærit his verbis, quã ob causam poma non ita prius, vt postea ingesta in repletionis mole respondeant, sensus quæstionis est, quapropter fit, vt poma si prius assumantur, postremo euo-
C mantur, ea vero si sumantur postremo, primo respondeant; causa inquit illa est, quòd genus pomorum est graue, itaque in imum descendit, partemque superius relinquit inanem, vt secundo aduenientem cibũ admittat: ea igitur prius euomuntur, quàm poma; sed si hæc postremo assumantur, superiorem partem occupant, cum expedite nõ possint descendere propter alia: tunc igitur primo respondeant, necesse est. Responsio hæc (vt arbitror) non est Aristotelis, sed alterius qui forte
D addidit illud problema: si enim velimus eam accommodare propositæ quæstioni de ficu, non est ad propositum, & perperam ille hoc addit exemplum in corroborationem, siquidem ait ficus etiam nouissime esitatas, postremo respondere, poma autem quamuis grauia sunt nouissime esitata statim prodeunt: propterea sciendum est, multiplicem esse causam cur aliqua per

vomitū sero reddantur, prima est ratione partis ipsius A sentientis, ea namque res sibi magis familiares seu minus ingratas serius euomit, altera ex parte eorum, quæ assumuntur, nempe si lubrica sint & grauia, nā vtriusq; ratione in imum descenderent, & subterfugerent conatum euomentis particulæ: tertia si viscosam quandam habeant consistentiam; ob id enim flegmatis quodam genus viscosum & viscidum vix magnis conatibus potest excerni; ficus itaque cum actione caloris viscosam quandam naturam assumant, quæ tenaciter adhæret B tunicis ventriculi, propterea post cætera respondent in repletionis mole; argumentum namq; huius est, quòd ita apparet cum reddantur, tum etiam quia dum comeduntur succus ille lacteus, qui manibus adhæret, modica actione caloris eiusdem partis viscosus efficitur adeo, vt digitis quodam gluten illitum esse videatur, id etiam interna declarat substantia, tenax enim est & viscosa, cum aruerint.

C

Quamobrem sitis multo difficilius feratur, quā fames, & quomodo fieri potest, vt eadem parte, nimirum ventriculo nos simul calida, & frigida desideremus, potum scilicet frigidū, cibos autem calidos, & eorum quæ comeduntur, ac bibuntur quamobrem nonnulla calida, aliqua vero frigida desiderantur. D Caput VIII.

EXcitauit Aristoteles eam quæstionem, quapropter animantes magis ægreferant sitim, quàm famem vigesima octaua problematum quæstione quinta, & fatetur hoc eam ob causam euenire, quoniam sitis res est magis

A magis anxia cum aduersetur rei suauiori; aut quoniam calor natiuus humidū magis quàm siccum desiderat; aut quoniam sitis est libido duarum rerum, potionis inquam & cibi, fames vero vnius tantum scilicet cibi; id quod etiam sequenti quæstione confirmauit: quoniam verò perspicue videmus hoc non esse omnibus animalibus commune vt sitim ægrius, quàm famem tollerent, quædam enim potum desiderant exiguum & raro, cibum contra vehementius auent, propterea rem
B non inutilem facturus existimaui si causam prius huiusce diuersitatis explicem, tum vel magis quoniam huius problematis explicatio non parum momenti habet ad explicationē alterius: vidimus enim in præcedentibus esse quædam animalia, quæ vel potum non desiderant ob frigiditatem naturæ & modum alimentorum, quibus vescuntur, quemadmodum sunt exanguia, ac potissimum insectorum genus, eaque omnia quæ pulmonem non habent, quemadmodum sunt pisces, aut illū
C fungosum admodum & exanguem, cuncta hæc parum, vel nihil sitiunt, ciborum tamen sunt auidiora, & cum bibere videntur, cibi potius, quàm potus gratia bibunt. Alijs contra euenire debet, vt potum vehementius appetant si pulmonem habeant contrario modo affectū, quemadmodum est homo, & aliorum plurima, vidi namque semel sitientem mulam ex alto se præcipitem dedisse littore, dummodo potandi desiderium expleret, & febricitantes homines maiora his faciunt, non-
D nulli etiam cum nimium abstinere coguntur, celerem mortem oppetunt, quemadmodum obierunt plurimi cōmilitones Caroli quinti Imperatoris cum ad Africæ littora cōmigrasset, quapropter ego existimaui sitim esse molestissimam huic animantiū generi, quoniam siccantur interea pulmones, & calor cordis, earumque partium pene auctus suffocatur, hoc autem molestiam

affert, & dolorem, cum periculo etiam non vacet: itaque nihil mirum si potus tantopere desideratur, talemque illius defectus afferat anxietatem, cum humidi, frigidique indigentia sit magno incommodo huic necessariæ actioni respirationis, atque caloris faciat molestã passionem, nec alia ratione arbitror hunc esse causam interitus, postquam manifeste patet, potum, si sit aquę, non nutrire, sic vt deperditam substantiam reficere possit, hoc enim præstari per cibi assumptionem consenta nec omnibus videtur, atq; his postremo accedit, quòd sitis est desiderium multarum partium, plures fines attingens. Quantum uero ad cibi desiderium attinet, inquit Aristoteles quarto de partibus animaliũ cap. quinto, omne insectorum genus minime contentum esse alimento, quippe quæ sibi ipsa sufficere ualent non tam corporis exiguitate, quàm caloris remissione, tametsi nonnulla eorum, ut muscæ nunquam uideantur expleri cibis, quoniam parum assumunt pro uice, & multũ absumunt ob uegetem motum, illud enim quod calidum est, cibũ desiderat, & cito concoquit, contra quod frigidum cibo carere facile potest, nam proprius calor minus absumit, ac propterea fatetur cicadarũ genus maxime omnium ieiunum esse, quoniam ipsis pro alimento satis est humor proprius, alia uero quæ calorem habent; ualidiorem uberius comedunt, quoniã calor uehementius agit, ac prope substantiam dissipat: tertio itidem de partibus animaliũ cap. ultimo recenset alia animantium genera, quæ pauco tempore possunt ferre abstinentiam cibi, ea potissimum ratione, quoniã cibus breui tempore manet in vẽtriculo, ac citius quàm concoquatur, deijcitur: itaque breuis est vsus fruendi, quemadmodum inquit est omne genus piscium; hoc enim lubricum est, quia modicus eorum calor solida, quibus vtuntur, ac frigida alimenta immutare non po-

teſt,

A test, minusq; propter ambientem aquam transpirant, & coniungitur ventris, atque intestinorum lubricitas propter innatam humiditatem, quibusdam etiam sola intestinorum natura id facit, vtpote si recta sint & laxa, siquidem illorum laxitas auiditatem auget cibi, rectitudo autem accelerat, quapropter animalia, quæ continentiora esse oportebat ad cibi desiderium, hæc in sua aluo anfractus, orbesque plures continent: atque hoc modo patet quomodo in genere animalium non-
B nulla magis sitim alia potius famem ferant, & omnino ciborum quæ sint auidiora. Nunc explicandum est; quapropter potus desideratur frigidus, quæ vero comeduntur calida, & quomodo pars eadem cõtraria simul desideret: omnes videntur in hac re consentire, quòd sitis est appetitus frigidi & humidi, fames autem calidi & sicci (vt ait Aristoteles) ac propterea nihil mirum esse si esculenta optentur calida, potus autem frigidus, atque in eadem parte posse fieri eodem tempore desi-
C derium contrariorum propter duplicem indigentiam, ac respectu, vt aiunt, diuersorum, porro ob defectum humidi roridi, quod frigidum esse debet ob refrigeriũ & salutem caloris appetitur potus frigidus, ob indigentiam autem humidi solidi quod sua natura calidũ est; desiderantur calida esculenta. Mihi tamen videretur huic rei diligentius incumbendum esse, etenim neque omnia esculenta desiderantur calida, nec omnia potulenta optantur frigida, siquidem panem non cupi-
D mus actu calidum nisi exhibeatur in iusculo fructus omnes desiderantur actu, & potestate frigidi, bellaria, caseus & aliorum plurima potius frigida, quàm calida comeduntur, cucumeres, etiam pepones, & citreoli, quibus salatutium conficimus, quemadmodum sunt potentia, & actu frigidi sic etiam cupiuntur, eoque eduntur modo quomodolibet assumpti, si vero

vero etiam confideres cætera animalia, quæ opus hoc comedendi, & bibendi nobiscum habent commune, vid…bis ea non vti calidis cibis, sed optare calida seu frigida, qualia illa sint, citra delectum, & fortasse potius frigida auent comedere: quamobrē mihi videtur hunc varium vsum alimentorum esse propter consuetudinē, & quandam peritiam, cœpimus namque assuescere in vtero vesci alimento sanguineo calido, deinde calido etiam lacte, atque sub id tempus cœperunt nobis parari iuscula calida propter vtilitatem caloris & coctionis, scilicet vt tū alimenta ab igne alterata facilius concoqui possent, tum etiam pars ipsa concoquens ab extrinseco adiuta calore multo facilius cōcoqueret, nam calor extraneus innatum fouet & adiuuat, & quoniam aliqua desiderantur alimenti tantum gratia, alia vero etiam vt refrigerent, quæ sunt in primo ordine consueuerunt optari calida, cætera autem frigida vt fructus, alia itidem calida optantur, qnoniam sic magis sapiunt, alia vero frigida: sic enim videntur gustui suauiora, pro vt calor proprios immutat sapores, aut saltem in actione ad sensum præualet, vt proprium rei, quæ comeditur, obtundat saporem, & rem faciat alio modo apparere; sic itaque facillimum erit satisfacere huic proposi tæ difficultati, animaduertendo tamen desiderium calidi & frigidi, & in ventriculo non esse passiones contrarias, oportet enim esse respectu eiusdem, attamen hoc desideratur calidum, aliud vero frigidum.

Quod nam sit magis proprium, atque conueniens obiectum sitis, aqua, vel vinum. Caput VIIII.

AQuam vero proprium, ac naturale obiectum esse ipsius sitis, mihi videtur lyppis, ac tonsoribus esse mani-

A manifestum, quoniam Philosophus demonstrationem huius conclusionis auspicatur à definitione: etenim sitis est appetitus frigidi & humidi, aqua vero per se frigida est & humida, vinum autem calidum secundum formam, tametsi frigidum sit secundum materiam, participatione videlicet aquæ, vt ait Aristoteles quarto Meteororum, patet igitur aquam primum esse obiectum sitis: quod etiam eo modo confirmatur, nam longe melius aqua potest explere omnem defectum, & in-
B digentiam vnde efficitur sitis, quàm vinum; igitur ipsa est magis conueniens & accommodatum obiectũ, probatur antecedens, quoniam siccitati per se ipsam optime satisfacit, nam humidissima est, & cuiusdam lentoris particeps, vt partim hærere, partim etiam diutius seruari possit, vinum autem potius exsiccat in fine, tametsi initio humectandi vim habeat, caloris etiam feruorem multo quàm vinum præstantius sedat, nam sua ipsius natura frigida est, vinum autem calidum; & propterea
C ad intrinsecum calorem accessionem facit; aer autem, tametsi humidus, & forsitan ipsamet aqua humidior, frigidusque euaserit, qualis in hybernis horroribus est, nequaquam tamẽ idoneus est ad sedandam sitim, quoniam oportet humorem esse paulo crassiorem, & lenitum: aer enim ob id non humectat, vt declarauit Aristoteles in problematibus, neque etiam sicca potest cõgregare alimenta, & fluida facere, & quemadmodum hic nequit satisfacere desiderio potus, ita neq; famem
D sedat, neque etiam odor, quamuis aliqui perperam existimant Chameleontem aere nutriri, & nos odoribus refici: illud enim falsum est, gaudet quidem aere, cum sit tanquam cauitas plena spiritus, ac perpetuo ob id videtur hiare, sed vbi necessitas vrget, vescitur cibis sibi conuenientibus: alterum quoque absurdum est, nam odor recreat & consolatur calorem, & forsitan vaporo

so

ſo permixtus corpori, fumidæque (vt aiunt) exhalationi poſſet inſtaurare ſpiritus, ſolidiores autem partes haud poſſet nutrire, earum quippe nutrimentum multo craſſius eſſe deberet, interdum autem quod ad ſitim attinet, videmus eam ſedari ſi iuxta fluuios, & fontes maneamus, aut venti ſpirent ab auſtro, namque ijs in locis & auſtrali conſtitutione vel pluuia tum frigidior eſt, tum denſior multo vapore; is autẽ eſt aquæ diſgregatio, vt ait Ariſtoteles primo Meteororũ, quapropter ſitim poteſt conciliare humectando, & caloris obtundendo feruorem, cum enim ſpiratione attrahitur, totum humectat corpus, primum autem partes ipſas ſpiritales, quæ nimium calent, & refrigerationis egent, ac propter perennem motum, nimiam humectationem deſiderant; ſęcus enim inſtrumenta ipſa redduntur inepta motioni. Amplius aqua eſt potus magis naturalis cunctis videlicet ab ipſa natura miniſtratus, vinum vero ſecundum naturam non eſt, ſed potius ſecundum peritiam, ſiquidem in illa prima ſotietate vini vſus nõdum venerat, poſtea vero cœperunt homines varijs oblectari potibus, vt ſimul ſitim ſedarent, & coctioni quoad fieri poterat, opem ferrent fouendo ventris calorem, itaq; alijs placuit uſus uini, alij ceruuſij, ut plurimis Galliæ populis, alijs pomorũ ſucci varij, ſicut Antiochenis & aliorũ nonnullis. Hoc etiam confirmatur, nam potus aquæ eſt communis cunctis animantibus, quoniã ſitis non homini tantum ſit, ſed etiam alijs animalibus, uinum autem pauciſſimis eorum placet: non eſt igitur obiectum ſitis naturale, & accommodatum, manifeſta quidem eſt minor propoſitio, nam etiam multæ hominum nationes uini potum legum edicto & naturali cõſuetudine auerſantur, quemadmodum faciunt Barbaræ nationes, & plurimi eorum, qui recens inuentas regiones accolunt, cæterorum autem pauciſſima inueniuntur,

A B C D

A untur, quibus uinum placeat, atque inter hæc potissimum narrat Aristoteles uiperas, utpote quæ uino inebriatæ capiantur dolo, & simias præsertim caudatas, quæ adeo fiunt ebriæ, ut ebriorum prope more insanire uideantur. Videmus præterea quòd in ingenti siti qualis fit in æstiuis squalloribus, & febrili caumate uinum quantumuis accipiatur uel non placet, uel sitim non sedat, quemadmodum facit aquæ potus. Quibusdam tamen uisum est potius uinum primo loco esse
B accommodatum ad desiderium potus, utpote quòd longe melius appetentiam illam possit explere, quoniã Aristoteles uigesima octaua problematum quæstione quinta inquit, sitim esse duarum rerum desiderium cibi uidelicet, ac potus, illud ergo est maxime cõueniens obiectum sitis quod potest esse pro cibo simul & potu, uinum uero est huiusmodi, cum plurimum nutriat, igitur uinum præstat aquæ in extinguenda siti. Confirmatur præterea, nam potus ad instaurandum intrinsecum
C humorem substituitur, sed aqua illum instaurare non potest, ut uinum, cum nullo pacto nutriat, igitur uinũ est magis consentaneum siti: præterea uinum frigidũ est in actu, & humidum sicut aqua souet etiam calorẽ, coctionem adiuuat, ventriculum roborat, cunctarum partium vires, & substantiam reficit, continuo humorem reparat, & spiritus ipsos consolatur; igitur vinum est per se ipsum magis coueniens, ac primarium obiectum sitis. Videmus præterea ex moderato vini potu
D homines fieri alacriores, fortiores, magis viriles, & ad omnes viriles actiones magis idoneos, aqua autem cõtra ventriculum laxat, calorem hebetat, coctiones impedit, & pigerrimos facit homines, ac cæteris paribus magis effœminatos, quapropter vel siti saltem humanæ magis conueniens, & accommodatum esse videtur quibus accedit, quòd si vini vsus modum non excedat

diuturniorem non nihil efficit vitam, quoniam homines senes cum imbecilles sint, & frigidi prope extincto calore vitali, & emarcescēte humore natiuo huiuscemodi potum desiderant, & cum illo bene habent, quapropter Plato in libris de lege vinum plurimis vetat, senibus autem nunquam. Ego arbitror facillime sedari posse hanc controuesiam, nam aqua est conuenientior potus potionis tantum gratia, uinum autem utriusque simul ratione, cibi nimirum & potus est magis accommodatum, quamobrem aqua est magis conueniens siti per se siue ut sitis est tantum, uinum autem ex accidenti, & hoc modo siingulæ diluuntur rationes, quas non oportet sigillatim recensere, uini autem incommoda quot & qualia sint, historiam & causas in aliū locum dimitto, cui magis id proprium esse videatur. A B

FINIS.

Errata sic corriges.

Pagina 3. ad vnu, ad vnum. 12. b. appetitu, appetitus. 17. a. genere, generi. 27. d. differant, differunt. 48. a. quidpiam, quispiam. 54. d. 8. phis. 48. primo phis. 49. 57. c. iucundissimym, iucundum. 97. a. inducandos, indicandos. 99. a. retrahit, retrahi. Ibid. c. exeunt, exuunt. 119. d. quod qui, qui. 126. b. peruirgilio, peruigilio. 153. a. quietem, quiete. 161. c. cogentur, cogeretur. 190. b. veterorum, vterorum. 199. a. enuctant, eructant.

REGESTVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ.
Aa Bb Cc Dd Ee.

Omnia ſunt folia, præter E e, quod eſt medium.

ROMÆ,

Apud Franciſcum Zanettum. M D LXXX.

PERMISSV SVPERIORVM.